“Jamen jeg har sagt, jeg er på skideren!”

- En kvalitativ undersøgelse af hjemløshed blandt kvinder

Speciale - Aalborg Universitet 2017

Kandidatuddannelsen i Socialt Arbejde - AAU Cph

Aalborg Universitet København | Vejleder: Pelle Korsbæk Sørensen | Anslag: 239.384

Skrevet af: Line Buus Mohr - 20147916 | Mia Bonde Kieffer - 20141709 | Signe Berthelsen Schmidt - 20152004

AALBORG UNIVERSITET

“Over jorden er gaderne et netværk, man må lære at finde rundt i. Over jorden må man lære at finde rundt i systemer, handlingsgange, love, fælder der klapper, farer der lurer.
Man må lære sig det sprog der tales her, eller man må nægte at lære sig det. Og ofte må man flygte, gemme sig, forsvinde, forlade disse systemer, dette systems sprog. Det er lige så indlysende klart, som lyset heroppe er lysende, klart. Som den forårsdag med den stikkende, hvide sol, hvor nogen griber fat i én og trækker én med sig og vil have noget af én, men hvad, hvad?”

- Naja Marie Aidt, i “Udstødt” af Marianne Grøndahl

Forord

Vi vil gerne benytte dette forord til at rette en tak til; projekt UDENFOR, Reden Odense, Cafe Klare samt de resterende medvirkende organisationer for samarbejdet. I har bidraget med en unik viden og indgang til feltet. Uden dette samarbejde ville specialet ikke have været muligt.

Ydermere vil vi gerne sige tak til de medvirkende kvinder for jeres deltagelse og åbenhed omkring jeres periode i hjemløshed.

Indholdsfortegnelse

KAPITEL 1 - 1 -

INDLEDNING - 1 -
1.2 PROBLEMFORMULERING - 2 -
1.3 BEGREBSAFKLARING AF 'HJEMLØSHED' - 4 -
1.4 STATE OF THE ART - 4 -

KAPITEL 2 - 8 -

METODE - 8 -
2.2 INTERVIEW - 9 -
2.3 SPECIALETS EMPIRI - 12 -
2.4 OVERVEJELSER VEDRØRENDE UDVÆLGELSE AF DELTAGERE - 13 -
2.5 GATEKEEPERS - 14 -
2.6 OVERVEJELSER VEDRØRENDE INTERVIEWS - 16 -
2.7 ETISKE OVERVEJELSER - 19 -
2.8 OVERFØRBARHED - 21 -

KAPITEL 3 - 23 -

FORTOLKNING AF DATAMATERIALE - 23 -
3.2 SPECIALETS POSITION OG TILGANG TIL UNDERSØGELSESFELTET - 23 -
3.3 BEARBEJDNING AF EMPIRI - 24 -
3.4 TEORETISK OPERATIONALISERING - 26 -

KAPITEL 4 - 33 -

ANALYSESTRATEGI - 33 -

KAPITEL 5 - 35 -

HJEMLØSHEDENS KONTEKST - 35 -

KAPITEL 6 - 39 -

ANALYSE: DEN KOMPLEKSE HJEMLØSHED - 39 -
6.2 POSITIONEN SOM HJEMLØS OG KVINDE - 41 -
6.3 SAMMENSATTE SOCIALE PROBLEMATIKKER - 42 -
6.4 NÅR KVINDE OG FORÆLDRESKAB SUPPLERES MED HJEMLØSHED - 47 -
6.5 RELATIONERNES BETYDNING - 50 -
6.6 ET STEMPLINGSPERSPEKTIV - 55 -
6.7 DELKONKLUSION - 56 -

KAPITEL 7 - 58 -

ANALYSE: IDENTITETEN SOM HJEMLØS - 58 -
7.2 HJEMLØSHED SOM EN SUBKULTUR - 58 -
7.3 KVINDENS HJEMLØSHED - 60 -
7.4 "NÅR DET ER EN KVINDE, DER STÅR DER" - 66 -
7.5 DELKONKLUSION - 75 -

KAPITEL 8 - 77 -

ANALYSE: DET SOCIALE ARBEJDE MED KVINDER I HJEMLØSHED **- 77 -**
8.2 HJEMLØSHEDENS DOBBELTHED - 77 -
8.3 DEN STÆRKE KVINDE I UDSATTE SITUATIONER - 82 -
8.4 RELATIONER OG FÆLLESSKABERS BETYDNING - 87 -
8.5 DELKONKLUSION - 95 -

KAPITEL 9 **- 97 -**

DISKUSSION: FORTÆLLINGEN OM DE HJEMLØSE KVINDER **- 97 -**

KAPITEL 10 **- 101 -**

KONKLUSION **- 101 -**
10.2 ANBEFALINGER - 105 -

KAPITEL 11 **- 107 -**

LITTERATURLISTE **- 107 -**

Kapitel 1

Indledning

Järvinen skriver i 1993, i forbindelse med sit forskningsstudie, om de, på daværende tidspunkt, nye hjemløse: "*Den "nye" kvindelige hjemløshed er omgivet af en del mystik og uklare forestillinger. Mens forskningsrapporter og udredninger gennem tiderne har bidraget til at skabe et offentligt billede af hjemløse mænd, så er den kvindelige hjemløshed forblevet uklar i konturerne.*" (Järvinen, 1993:72).

Mere end tyve år efter, i 2016, udgav Rådet for Socialt Udsatte en rapport omhandlende udsatte kvinder, herunder kvinder i hjemløshed, med tesen om, at "*mange kæmper med særlige forventninger til kvinder, som skærper de øvrige sociale problemer og en i forvejen belastet livssituation*" (Rådet for Socialt Udsatte, 2016:11). Rapporten udleder blandt andet, at kvinderne oplever, at der for dem "*ikke er den samme 'sociale elastik' til for eksempel at gå i hundene, som der er for mænd*" (Ibid.:56), hvilket eksempelvis er begrundet ved de ydre forventninger, fx om at holde sammen på sig selv, opretholde et velsoigneret ydre og fremstå velfungerende (Ibid.:55f.).

Siden år 2007 er der i Danmark gennemført en national kortlægning af hjemløshed i Danmark af SFI, der foretages hvert andet år (Socialstyrelsen, 2017b). Den registrerede kønsfordeling blandt hjemløse lyder i 2015 på 78 pct. mænd og 22 pct. kvinder (Benjaminsen & Lauritzen, 2015:43). Hvis man betragter opgørelsen over hjemløse borgere, med et fokus på de hjemløse kvinder, bliver det tydelig; at flere kvinder end mænd har børn, at flere kvinder lider af psykisk sygdom, at færre kvinder end mænd har et misbrug, at flere kvinder opholder sig hos familie og venner og på natvarmestuer, og at få kvinder opholder sig på gaden (Benjaminsen & Lauritzen, 2015:43ff.). Derudover finder Preben Brandt i hans disputats (1992), en undersøgelse af 127 hjemløse, at godt halvdelen af kvinderne, ud over kriminalitet, gav udtryk for gadeprostitution, hvilket kun gjorde sig gældende for enkelte mænd (Brandt, 2010:6; Brandt, 1992:91f.). Flere udsatte kvinder end mænd, herunder også hjemløse, har været udsat for trusler om vold, lettere fysisk vold, grov vold samt seksuelle overgreb (Pedersen et al., 2012:53ff.). Samtidig er der områder, hvor kvinder og mænd i hjemløshed

ikke adskiller sig bemærkelsesværdigt fra hinanden, hvilket fx gør sig gældende for fysisk sygdom (Benjaminsen & Lauritzen, 2015:93f).

På baggrund af ovenstående opgørelse og Rådet for Socialt Udsattes betragtninger, om at kvinder oplever særlige forventninger, ønsker dette speciale at undersøge de roller og positioner, der knytter sig til den kvindelige hjemløshed. Dette vil blive belyst ud fra to perspektiver; kvinder der selv har erfaret hjemløshed og fagprofessionelle med viden og kendskab til den kvindelige hjemløshed. Det er vigtigt at understrege, at selvom dette speciales fokus er på kvinder, er der ikke nødvendigvis tale om kønsspecifikke problemstillinger, der ikke også kan gøre sig gældende for mænd. I dette speciale er der blot fokus på kvindernes situation og ikke en yderligere sammenligning af den mandlige og kvindelige hjemløshed. Dog vil det i nogle kontekster være relevant at sammenholde den kvindelige hjemløshed med den mandlige hjemløshed, for at forstå hvad der særligt kan gøre sig gældende for den kvindelige hjemløshed.

Motivation for emnet

To af os studerende har gennem tidligere ansættelser inden for hjemløse- og udsatteområdet fået et kendskab til den kvindelige hjemløshed, hvilket har medvirket til denne interesse i at belyse feltet yderligere. Det er samtidig et område, som vi alle tre finder underbelyst i omtalen af hjemløse, hvor vi ofte oplever, at hjemløshed indforstået er "manden på bænken", hvorfor vi ønsker at sætte fokus på, hvad der sker, når "manden på bænken" udskiftes med "kvinden på bænken". Vores motivation er derfor at bidrage til et yderligere kendskab til disse kvinder.

1.2 Problemformulering

Hvilke positioner og roller gør sig gældende for hjemløse kvinder i Danmark, og hvordan har det en betydning for og i det sociale arbejde?

Arbejdsspørgsmål

- Hvilke problematikker og faktorer kendetegner de hjemløse kvinders situation?

- Hvordan håndterer kvinder det at befinde sig i hjemløshed, og hvilken betydning har det for kvindernes møde med omgivelserne?

- Hvilke faktorer gør sig gældende i forhold til at hjælpe kvinder i hjemløshed, og hvordan kan disse faktorer have en betydning for den sociale indsats?

Læsevejledning

Denne læsevejledning har til formål at skabe overblik over specialets perspektiver og struktur.

Perspektiv: Problemformuleringen bliver i dette speciale anskuet ud fra to perspektiver; kvinder der selv har erfaret hjemløshed og fagprofessionelle med en viden og kendskab til kvinder i hjemløshed. Af hensyn til gennemsigtigheden vil kvinder der har erfaret hjemløshed, som deltager i dette speciale, blive omtalt som *informanter* eller *kvindelige informanter*, og de fagprofessionelle vil blive omtalt som *fagprofessionelle*. Ved brug af termen *kvinder* eller *kvinderne* er der tale om hjemløse kvinder generelt.

Struktur: Specialet vil indledningsvist præsentere forskning og litteratur på området i afsnittet "State of the art", hvilket vil blive efterfulgt af en nærmere beskrivelse og uddybning af den metodiske tilgang. I det efterfølgende kapitel vil vi præsentere vores fortolkning af datamaterialet og teoretiske tilgange for den videre analyse. Forud for den videre analyse vil Kapitel 4 "Analysestrategi" præsentere den videre struktur for specialets analyse, med udgangspunkt i ovenstående problemformulering og arbejdsspørgsmål.

1.3 Begrebsafklaring af 'Hjemløshed'

Vi vælger at lægge os fast på den danske definition af hjemløshed, der blandt andet er gældende for den nationale kortlægning af hjemløshed i Danmark samt Socialstyrelsens definition (Benjaminsen & Lauritzen, 2015:17; Socialstyrelsen, 2017a).
Specialets definition af hjemløshed lyder som følgende:

> "*Som hjemløse regnes personer, som ikke disponerer over egen (ejet eller lejet) bolig eller værelse, men som er henvist til midlertidige boalternativer, eller som bor midlertidigt og uden kontrakt hos familie, venner eller bekendte. Som hjemløse regnes også personer uden et opholdssted den kommende nat.*"
>
> (Benjaminsen & Lauritzen, 2015:17)

I henhold til den danske lovgivning på området er hjemløshed ikke ensbetydende med det at være boligløs, men er samtidig betinget af et eller flere sociale problemer, hvorfor dette ligeledes indgår i specialets definition. Derfor er hjemløsesituationen betinget af, at man foruden boligmangel skal have et socialt problem for at blive betragtet som hjemløs (jf. Lov om social service, § 110) (Retsinformation.dk, 2017; Olsen, 2015:312f).

En uddybende beskrivelse vil blive gennemgået forud for analysen i Kapitel 5 "Hjemløshedens kontekst" (s. 35), der her vil rammesætte og tydeliggøre den kontekst, som de fagprofessionelle og de kvindelige informanter taler ind i i deres definition på hjemløshed.

1.4 State of the art

"*Kvinderne eksisterer på gaderne og herbergerne på mændenes præmisser*" - Sådan udtalte en projektkonsulent for det kommunale projekt 'Fokus på kvinder i værestеder' sig om kvinder, der færdes på værestеder og herberger (Rambøll, 2009:3). Projektet var en del af den daværende regerings handlingsprogram "Det Fælles Ansvar II", der havde en opmærksomhed på at styrke indsatsen for de svageste grupper (Regeringen, 2006:5). Der har ligeledes været opmærksomhed på kvinder i Hjemløsestrategien, der blandt andet har haft fokus på at skabe skærmede pladser til hjemløse kvinder (Rambøll & SFI, 2013:12), og det konkluderes endvidere i rapporten, at:

"Kvinderne er tit meget belastede, når først de er endt på gaden. Kvinder kan lettere end mænd midlertidigt løse deres boligproblemer på anden vis med eksempelvis sofasurfing, men når de først ender på gaden, er de meget kaotiske. Får man fat i kvinder lige efter, de har mistet deres bolig, er erfaringen, at man lettere hjælper dem videre end mændene. Der er udbredt prostitution, og dødeligheden er høj, hvorimod mændene lever længere."

(Rambøll & SFI, 2013:152)

Denne opmærksomhed på kønnene har ikke altid været til stede i det sociale landskab og i arbejdet med hjemløse. Forestillingen om 'de hjemløse' har bevæget sig fra 70'ernes alkoholiserede mand til nu at indbefatte fx kvinder, unge og indvandrere (Järvinen, 2016:287). Mændene har gennem tiden været genstand for forskning, der har bidraget til at skabe det offentlige billede af den hjemløse mand, hvilket langt fra gør sig gældende for den kvindelige hjemløshed. Her har posedamen for de fleste fremstået som billedet på den hjemløse kvinde, og det til trods for at posedamen blot repræsenterer en ganske lille andel af de hjemløse kvinder (Järvinen, 1993:72). Det begrænsede fokus på kvinders hjemløshed gør sig gældende i hele Europa (Bretherton & Mayock, 2017:3).

Kvindernes erfaring med hjemløshed er først for nylig begyndt at dukke frem i litteraturen, på trods af at der historisk har eksisteret en anerkendelse af, at der kan være en kønsdimension knyttet til hjemløshed (Bretherton & Mayock, 2017:2). Noget af den viden der foreligger om kvinder i hjemløshed, er funderet i dansk-, nordisk- og europæisk forskning (eksempelvis Brandt, 1992/2010; Järvinen, 1993; Kristensen, 1994; Breivik et al., 2008; Mayock & Bretherton, 2017; Edgar & Doherty, 2001; Benjaminsen & Lauritzen, 2015).

Forskere hævder, at kvinder der befinder sig i hjemløshed er en "privat og skjult" form for hjemløshed, mens de mandlige hjemløse oftere hævdes at befinde sig i en mere "offentlig og synlig" form for hjemløshed (Löfstrand & Quilgars, 2017:61; Edgar & Doherty, 2011:3f.). Den private og skjulte hjemløshed blandt kvinder kan forklares ved; at kvinderne opholder sig midlertidigt hos slægtninge, venner og mandlige bekendte, og at kvinder ofte prøver at skjule deres hjemløshed grundet skam (Löfstrand & Quilgars, 2017:61). Særligt faktorer som skyld

og skam nævnes i forskningen i tilknytning til kvinder i hjemløshed. Kvinder synes at vende skylden indad, mens forskning viser, at mændene i højere grad formodes at vende skylden væk fra dem selv (Breivik et al., 2008:244). Det kan handle om kulturelle forestillinger, hvor kvinden tilhører hjemmet og ikke gaden, hvilket kan betegnes som en normativ femininitet, hvor køn, ifølge Jan Kåre Breivik, Kari Ludvigsen, Bodil Ravneberg og Arnhild Taksdal, indgår som fortolkningsramme - hvad de betegner som de kønnede forestillinger (Breivik et al., 2008:238f.). Forskningen viser derudover, at kvinder i højere grad forsøger at opretholde facaden og skjule deres hjemløshed (Rådet for Socialt Udsatte, 2016:32f.; Breivik et al., 2008:241f.). Breivik et al. (2008) fremhæver ligeledes kvindernes prostitutionsadfærd; "*For kvinnene foreligger prostitusjon ofte som en mulighet, som også skremmer. Grensene mellom prostitusjon og ulike måter å bytte goder mot seksualitet og selskap kan også bli uskarpe.*" (Breivik et al., 2008:241). Preben Brandt finder endvidere i forbindelse med sin forskning i hjemløshed, at gruppen af kvinder i hjemløshed har et hårdere liv end den samlede gruppe mænd (Brandt, 2010:7).

Ofte er hjemløshed i dansk kontekst et udtryk for en situation præget af en dårlig opvækst, økonomiske problemer, psykiske lidelser eller misbrug (Olsen, 2015:307; Thomsen et al., 2016:277). Hjemløshed kan dermed anses som et meget komplekst socialt problem, hvor det ikke at have en bolig blot er et af aspekterne. Det sociale arbejde med hjemløse er af samme grund mangesidet, da hjemløsheden er betinget af en stribe problemer (Thomsen et al., 2016:280). Birgitte Schütten og Kirsten Hvidtfeldt, der begge har forsket inden for hjemløseområdet, påpeger, at hjemløse kvinder langt fra er en ensartet gruppe, og at deres problemer nødvendigvis ikke er ens. Begrebet hjemløse kvinder rummer både kvinder med alkoholproblemer, kvinder med stofmisbrug, psykotiske kvinder, kvinder med børn, indvandrere, posedamer og prostituerede. Trods forskelligheder kan der sagtens være ligheder og overlapninger grupperne imellem (Kristensen, 1994:34).

Forklaringerne på det sociale problem *hjemløshed* har gennem tiden ændret sig, gående fra strukturelle forklaringer til i højere grad at omhandle forklaringer baseret på individuelle faktorer, hvor man i langt højere grad taler om de udstødte personers manglende evne, vilje og motivation (Järvinen, 2016:290f.). Dette kan ses i relation til de krav om sanktioner, som de nye socialpolitiske tendenser har medført. Påvirkning af adfærd består blandt andet af

styring i form af sanktioner eller forskellige typer af incitamenter, for de der ikke vil eller kan leve op til kravet om selvstyring. Det betyder samtidig, at de der ikke påvirkes af sådanne sanktioner betragtes som ansvarlige for egen "taberskæbne", og borgeren er derfor i højere grad selv ansvarlig for at forvalte sine muligheder (Larsen & Møller, 2016:68).

En ny udgivelse "Women's Homelessness in Europe", der specifikt har fokus på hjemløse kvinder i europæisk kontekst, konkluderer, at et fokus på kvinders hjemløshed først for nylig er begyndt at være inkluderet i litteraturen og at kun ganske lidt "robust" forskning har haft et specifikt fokus på kvinder (Bretherton & Mayock, 2017:2). Bretherton og Mayock mener, at en del af forklaringen på dette skyldes det stigma, der er knyttet til "*the 'unaccommodated women'*" (Ibid.). Rådet for Socialt Udsatte skriver ligeledes, i forbindelse med en udgivelse om socialt udsatte kvinder, at der i dansk kontekst findes begrænset viden og dokumentation om kønsspecifikke problemer set i forhold til udsatte (Rådet for Socialt Udsatte, 2016:12). Katrine Ludvigsen skriver i relation til den viden der foreligger om kvinders hjemløshed, at "*Kvinders biologiske, psykiske og sociale situation er således generelt underbelyst inden for den praksisnære og medicinske forskning*" (Ludvigsen, 2009:82). I en artikel i bladet "Magasinet Hjemløs" (udgivet af organisationen WeShelter) skriver Mikkel S. Petersen, at man i nordisk kontekst må skele til Sverige og dels Norge, når vi skal hente viden om hjemløse kvinders særlige problemstillinger, der gør kvinderne dobbelt udsatte, herunder kvindernes udsathed i forhold til vold og øget risiko for psykisk sygdom (Petersen, 2014:10). Det kan derfor, ud fra ovenstående bemærkninger, tyde på, at den viden der findes om danske kvinder i hjemløshed er begrænset.

Kapitel 2

Metode

På grund af sporbarhed og genkendelighed er enkelte afsnit i metodeafsnittet udeladt.

I dette speciale er vi interesserede i at afdække feltet 'kvinder i hjemløshed' og hvilke positioner og roller, der gør sig gældende for kvinder i hjemløshed, og dets betydning for det sociale arbejde. Kapitlet har til formål at give et dybere indblik i dette speciales metodiske valg og tilgange til feltet.

Vores tilgang til feltet har været gennem kvalitativ metode, hvor vi for at kunne besvare den gældende problemformulering har interviewet kvinder, der selv har erfaret hjemløshed i en kortere eller længere periode. Vi har derudover interviewet fagprofessionelle, der gennem deres erhverv har erfaring med kvinder i hjemløshed, heriblandt politiet, gadeplansmedarbejdere, værestеder og kommunale tilbud samt en mand der selv befinder sig i hjemløshed, for at supplere med et andet blik på kvinders hjemløshed.

Specialets kvalitative tilgang giver mulighed for at studere og forstå det pågældende felt eller fænomen med udgangspunkt i undersøgelsessubjekterne, herunder informanter og fagprofessionelle. Den kvalitative tilgang egner sig især til følsomme emner eller udforskning af områder, hvor der ikke er foretaget omfattende forskning i forvejen (Thagaard, 2010:13f.). Vi er interesseret i at afdække, hvorledes informanterne og de fagprofessionelle erfarer og beskriver den kvindelige hjemløshed, og der tages i den forbindelse udgangspunkt i *den forstående forskningstype*. Denne forskningstype er kendetegnet ved, at de involverede subjekters perspektiver indgår, som det væsentligste datamateriale, for at afdække deres forståelser og holdninger om undersøgelsesgenstanden (Launsø & Rieper, 2005:22).

Specialets tilgang til feltet er inspireret af den fænomenologiske og hermeneutiske forskningstilgang. Vi har i forbindelse med vores empiriindsamling været præget af den fænomenologiske tilgang, da vi ønskede at få et indblik i undersøgelsessubjekternes livsverden. Livsverdenen er ud fra Husserls forståelse den verden vi lever i og den

virkelighed, som vi erfarer (Tanggard, 2017:83), hvorfor vi gennem denne forståelse ønsker at få et indblik i informanternes livsverden, men ligeledes i de fagprofessionelles "ekspert"-livsverden. Vi er derudover inspireret af den hermeneutiske tilgang, der ligeledes tager udgangspunkt i de berørte menneskers livsnære og personlige erfaringer, hvor vores forforståelser og erkendelser er produktive i den videre bearbejdning af empirien, som her bliver brugt aktivt (Juul & Pedersen, 2012:422).

Tilgangen til feltet er abduktiv, da vi gør brug af et dialektisk samspil mellem empiri og teori, der kan medvirke til at belyse nye perspektiver (Thagaard, 2010:184). Ved at arbejde abduktivt er vi interesseret i at forstå undersøgelsesgenstanden, hvor teorier og forforståelser inddrages og skaber en fortolkningsramme, da det er med til at identificere og kategorisere empirien (Pedersen, 2011:151f.).

2.2 Interview

Specialets empiri består af interviews med fire kvinder, der selv har erfaret hjemløshed, samt et interview med en mand der befinder sig i hjemløshed og derved har kendskab til miljøet. Derudover har vi afholdt ti interviews med fagprofessionelle. Vi har udarbejdet to særskilte interviewguides til henholdsvis de fagprofessionelle og informanterne, der vil blive præsenteret i det kommende afsnit. Et enkelt interview er gennemført som dobbeltinterview, og to interviews med informanter er afholdt over telefon, hvilket vil blive uddybet senere i dette kapitel.

Forud for empiriindsamlingen har vi afholdt et indledende interview med to fagpersoner på området, for at få et dybere indblik i området og skabe en indgangsvinkel til feltet. Vi har haft en eksplorativ tilgang, hvor vi har været åbne over for ny viden. Vi har foretaget det indledende interview med en vidensmedarbejder fra en organisation, der arbejder med hjemløse, hvor vi fik en indledende indføring og viden om feltet 'hjemløse kvinder'. Endvidere deltog stifteren af samme organisation, som har arbejdet med hjemløse de seneste mange år.

Det semistrukturerede interview

I specialet gør vi, i forbindelse med vores gennemførelse af interviews, brug af det semistrukturerede interview. Dette er en tilgang, hvorved intervieweren kan forsøge at forstå de temaer, der gør sig gældende for informanternes livsverden ud fra deres egne betragtninger. Vi ønsker, ved brug af denne interviewform, at indhente beskrivelser om de interviewedes livsverden for derved at foretage en videre fortolkning på baggrund af informanternes beskrivelser (Kvale & Brinkmann, 2015:177). Da dette speciale er interesseret i at afdække kvinders hjemløshed, er den kvalitative semistrukturerede interviewform oplagt at anvende og stemmer endvidere overens med specialets problemformulering, der har til hensigt at undersøge de roller og positioner, der knytter sig til den kvindelige hjemløshed.

Som nævnt ovenstående er ét enkelt interview med fagprofessionelle gennemført som dobbeltinterview, efter ønske fra medarbejdere fra pågældende organisation. Interviewet er ligeledes gennemført som et semistruktureret interview og ved brug af samme interviewguide som de øvrige interviews med fagprofessionelle. Der er i afholdelsen af interviewet tale om en form for gruppeinterview, hvilket kan give deltagerne mulighed for at supplere hinandens svar og derfor uddybe betragtninger og temaer yderligere. Med denne interviewform skal vi dog have in mente, at de mest dominerende synspunkter kan risikere at blive de, der fremhæves i interviewsituationen (Thagaard, 2010:88).

Vi har forud for interviews med henholdsvis informanter og fagprofessionelle udarbejdet en interviewguide. Forinden udarbejdelsen af guiden har vi orienteret os i litteratur og forskning om kvinders hjemløshed, hvilket har været medvirkende til at udstyre os med et vidensfundament, som vi har trukket med ind i feltet. Læsningen har endvidere givet os inspiration til et teoretisk fokus, der har medvirket til en tematisk strukturering af interviewguiden. Tematikkerne udgør derfor også et grundlag for koder og begrebslige kategorier, hvilket præsenteres i Kapitel 3 "Fortolknings af datamateriale".

Interviewguides

I forbindelse med dette speciale har vi udarbejdet to forskellige interviewguides til vores enkeltinterviews. Vi har udarbejdet en interviewguide til informanterne, med fokus på deres personnære erfaringer og en interviewguide til de fagprofessionelle, med fokus på deres erfaringer og viden om kvinder i hjemløshed.

Interviewguiden til det semistrukturerede interview består af en række spørgsmål der tilgås fleksibelt og derfor kan ændres løbende i interviewet, hvis det af forskellige årsager giver mening at tage fat i andre tematikker eller ændre strukturen. Der er i dette tilfælde tale om en interviewguide med en række strukturerede spørgsmål, men med mulighed for uddybende og opfølgende spørgsmål der ikke nødvendigvis er nedskrevet i de pågældende interviewguides (Kvale & Brinkmann, 2015:185f.). Da vi netop ønsker en dybere og nærmere forståelse af informanternes livsverden kan en relativ ustruktureret tilgang give den fordel, at det som interviewer er muligt at følge informantens fortælling og uddybe temaer der ikke på forhånd var tiltænkt (Thagaard, 2010:87).

Vores samlede interviewguide er i sin udformning struktureret ud fra inddelingen 'Spørgsmål', 'Feltet' og 'Teori', som overordnet ramme for interviewguiden. Spørgsmålene til fagpersonerne og informanterne knytter sig derfor til områder inden for felt og teori.

Særligt gældende for interviewguiden til de kvindelige informanter har vi været opmærksomme på at udforme interviewguiden ud fra en tankegang om en tragtform, hvor interviewet starter ud mere overordnet og derefter går i dybden med mulige emotionelle emner. Der er derfor tale om en form, der også gør sig gældende for interviewguiden til de fagprofessionelle, som indleder med mere faktuelle spørgsmål for at tale den interviewede varm og skabe et tillidsfuldt rum (Thagaard, 2010:98f.).

I forbindelse med dette speciale har vi interviewet en fagprofessionel fra politiet. Da denne persons erhverv adskiller sig væsentligt fra de resterende fagprofessionelle afviger denne interviewguide en smule. Vi ønskede at få andre perspektiver på den kvindelige hjemløshed i spil gennem interviewet med politiet, hvorfor nogle spørgsmål blev omformuleret. Dette fandt vi nødvendigt, da vi gennem den indledende kontakt til informanten erfarede, at politiet arbejder med målgruppen ud fra en anden agenda og møder dem i andre situationer.

Udførelse af interviews

I selve interviewsituationen har interviewguiden ikke været styrende for interviewet, men har i højere grad fungeret som et redskab til at skabe overblik over, hvilke emner vi ønskede at

berøre. Gennem problemformuleringen, hvilken vi betragter som det styrende for vores speciale, er vores ønske, at informanten har været den styrende i interviewet, hvorfor vi i selve interviewsituationen har fulgt informantens fortælling og lod fortællingen være det bærende. Vi traf dette valg, da vi ønskede at skabe et rum, hvor informantens forståelser og perspektiver træder frem. Vi fulgte derfor ikke nødvendigvis interviewguiden slavisk i interviewsituationen, men vægtede de spørgsmål, vi i situationen fandt relevante. Vi har som minimum har været to til at gennemføre interviewet. Den ene har været primær interviewer, mens den anden har taget noter, stillet supplerende spørgsmål og sikret, at vi har været rundt om de tematikker, som vi ønskede at afdække i det pågældende interview.

Gennem specialets interviews har vi været interesseret i at forstå de sociale fænomener, der knytter sig til hjemløshed ud fra de kvindelige informanternes egne oplevelser. Vi kan derfor konstatere, at vi i selve interviewsituationen, med de kvindelige informanter har haft et fænomenologisk blik, da vi ønsker at foretage detaljerede og fordomsfrie beskrivelser af hjemløse kvinders måde at leve på, med udgangspunkt i deres livsverden og forståelser af denne (Tanggaard, 2017:87f.,100). Vi har ligeledes været hermeneutiske i vores tilgang til interviewene, da vi gennem processen med indsamling af empiri har fået ny viden omkring feltet, hvilket har spillet ind på vores uddybende spørgsmål (Kristiansen, 2017:159f.). De forskellige interviews har derfor gennem processen genereret ny viden, der på sin vis har spillet ind i de næste interviews.

2.3 Specialets empiri

Den indsamlede empiri består af interviews med relevante fagprofessionelle og kvinder, der selv har erfaring med hjemløshed. Der er tale om fagprofessionelle, der gennem deres erhverv har erfaring og viden om målgruppen.

Det er forskelligt, hvordan de kvindelige informanter og fagprofessionelle er udvalgt. Vi har blandt andet taget kontakt til organisationer, institutioner, netværk mv., på baggrund af vores eget kendskab til området, samt foretaget en videre søgning og undersøgelse af eksisterende tilbud til hjemløse kvinder. Udvælgelsen af de deltagende personer er af samme grund en kombination af kontakt gennem netværk, men derudover også gennem telefonisk kontakt, via

mail til institutioner eller fagprofessionelle med kendskab til målgruppen. Begrundelsen er givet ud fra en formodning om, at det er en målgruppe med forskellige og komplekse sociale problematikker, hvorfor målgruppen kan være i kontakt med flere sociale institutioner (Thomsen et al., 2016:277).

Vi har i vores tilgang til feltet både haft fokus på at have kommunale tilbud og hjælpetilbud fra private organisationer repræsenteret. De forskellige institutioner tilbyder målgruppen noget forskelligt og møder dem i forskellige kontekster, hvorfor vi finder det vigtigt at sikre en bred repræsentation af fagpersoner, for at give et så dækkende billede af den kvindelige hjemløshed som muligt. Det inkluderer blandt andet fagprofessionelle fra de kommunale tilbud, interesseorganisationer, værestеder samt politiet.

2.4 Overvejelser vedrørende udvælgelse af deltagere

Som præsenteret i foregående afsnit indgår der i dette speciale informanter, der på egen krop har erfaret hjemløshed og dermed også har et førstehåndsperspektiv. Det mere generelle perspektiv på kvinders hjemløshed er derimod præsenteret ved specialets fagprofessionelle informanter, der gennem faglig erfaring har oparbejdet en viden og et kendskab til kvinder i hjemløshed. Perspektiver der begge er vigtige i forhold til besvarelsen af specialets problemformulering, hvilket er en afdækning af kvindernes roller og positioner samt dettes betydning for det sociale arbejde.

På baggrund af ovenstående betragtninger vedrørende de fagprofessionelles erfaringsgrundlag og informanternes individuelle livsverden-beskrivelser, er vi opmærksomme på den kontekst, som de taler ind i. Vi formoder, at konteksten, som deltagerne taler ind i, kan være præget af informanternes eget liv eller at de fagprofessionelle kan være præget af den institution de repræsenterer.

Første- og andenordens perspektiv

De fagprofessionelle og de kvindelige informanter bidrager i denne analyse med viden fra to forskellige perspektiver. For informanterne er der tale om et første-ordens perspektiv, hvilket vil sige, at de har deres egne opfattelser, og foretager deres egne beskrivelser og fortolkninger

af egen identitet og deres situation (Gilje, 2017:145). De kvindelige informanter, bidrager med deres egne perspektiver, der er præget af deres forskelligartede erfaringer med hjemløshed (jf. Kapitel 5 "Hjemløshedens kontekst" s. 35), herunder perspektiver på følelser, handlinger, erfaringer samt konkrete enkeltepisoder.

De fagprofessionelle bidrager med et anden-ordens perspektiv, da de beskriver målgruppens håndtering og situationen som hjemløs på baggrund ekspertviden og praksiserfaring. De fagprofessionelle taler derfor ud fra et distanceret og generelt billede af deres oplevelse med målgruppen. Set i forhold til det sociale arbejde med kvinder i hjemløshed, har de fagprofessionelle et første-ordensperspektiv, da de må betragtes som eksperter, når det kommer til udførelsen af det sociale arbejde.

Selektionskriterier

Vi har som udgangspunkt ikke fastsat særlige selektionskriterier for udvælgelse af informanter, da specialets problemformulering ikke er betinget af bestemte afgrænsninger, såsom geografisk placering, alder, uddannelsesbaggrund mv.. Derimod er det nødvendigt for at besvare problemformuleringen så fyldestgørende som muligt, at både de kvindelige informanter og de fagprofessionelle har kendskab, erfaring og viden inden for forskellige aspekter af den kvindelige hjemløshed.

Vi finder det gavnligt at inddrage forskellige perspektiver, særligt i forhold til de fagprofessionelle der arbejder inden for socialområdet, da kvinderne, grundet individuelle problemstillinger, opsøger forskellige tilbud. Det er derudover væsentligt at inddrage kvinder med forskellige erfaringer med hjemløshed.

2.5 Gatekeepers

For at komme i kontakt med relevante fagprofessionelle, der har viden og erfaring med den kvindelige hjemløshed, har vi været i kontakt med tidligere kolleger, der kunne hjælpe med at formidle kontakt til relevante organisationer. Ikke alle deltagere i specialet er kontaktet gennem gatekeepers og for at sikre at feltet er repræsenteret bredest muligt, har vi af samme

grund forsøgt at afdække de eksisterende tilbud gennem en bredere søgning, og derved taget kontakt til andre aktører, som vi ikke havde kendskab til på forhånd.

> "*Gatekeeper(s) er den eller de personer i en organisation, som har autoriteten til at give eller nægte en person adgang til organisationen med det formål at udføre forskning*"
>
> (Kristiansen & Krogstrup, 2015:132)

Brugen af en gatekeeper har ligeledes været benyttet i kontaktfasen til kvinder, der har erfaring med hjemløshed. At gøre brug af en gatekeeper, i den del af processen, har givet os en særlig indgang til feltet. Det er endvidere blevet muligt for os at have en dialog med de forskellige gatekeepers om informanternes situation og eventuelle særlig sårbare emner. Derudover havde vi en interessant dialog med en gatekeeper, der havde kontakt til et par enkelte kvinder, der ofte udtaler sig offentligt. Gatekeeper foreslog derfor at formidle kontakt til en række andre kvinder for at inddrage andre "stemmer".

En udfordring ved at kontakte målgruppen gennem en gatekeeper er dog, at gatekeeper udvælger deltagerne og derfor kan præge dataindsamlingen, gennem et ønske om at fremstille organisationen i et så positivt lys som muligt (Kristiansen og Krogstrup, 2015:134). Som en af de fagprofessionelle, Philip, giver udtryk for:

> "*Jeg har jo lidt gået og tænkt over, om der var nogen, jeg kunne anbefale og det er jo lidt en spejlsag, fordi så kan jeg jo lidt vælge, hvad for nogle svar I får. Og jeg ved godt, hvad for nogle svar I får fra hvem. Det er rimeligt forudsigeligt, men samtidigt så vil jeg jo gerne kunne hjælpe jer en lille smule, hvis der er nogen, der synes, det er sjovt at snakke med jer*" (Philip, l. 481-485)

Philips pointe er derfor et opmærksomhedspunkt, vi har måttet have in mente i forhold til vores brug af gatekeepers, hvorfor vi valgte selv at tage kontakt til kvinder gennem en gatekeeper fra en organisation, som vi ikke har interviewet i forbindelse med specialet. Derudover har vi været opmærksomme på de forskellige tilhørsforhold, de kvinder, vi har været i kontakt med, har. En enkelt kvinde, der er kontaktet gennem anden aktør, var fx bosat

på en institution, som vi i forvejen var i kontakt med. I den forbindelse valgte vi at kontakte institutionen og informere dem om vores hensigt om at kontakte kvinden, forud for den direkte kontakt.

Ulemperne ved at benytte en gatekeeper mener vi opvejer de etiske overvejelser, der knytter sig til det at gennemføre interview med en udsat gruppe borgere. Interviews der bygger på særligt personligt indhold, hvilket gennemgås senere i dette kapitel (jf. s. 19). Derudover har kontakten til de kvindelige informanter gennem gatekeeperne sikret os, at vi har fået gennemført fire interview med hjemløse kvinder, hvilket ikke nødvendigvis var lykkedes uden brug af gatekeepers.

2.6 Overvejelser vedrørende interviews

Inden udførelsen af vores interviews havde vi en række praktiske og personlige overvejelser. Vi har ønsket at skabe trygge og fortrolige rammer for interview, særligt i forbindelse med interviews med de kvindelige informanter, da vi er opmærksomme på, at specialets tematik er et sårbart emne samt at vi har at gøre med en udsat gruppe.

Overvejelser vedrørende gennemførelse af interviews

Som præsenteret, tidligere i dette kapitel, er nogle af specialets fagprofessionelle informanter kontaktet som følge af vores tidligere kendskab til pågældende informant og/eller organisation. Vi har af samme grund været opmærksomme på, hvem der har gennemført de respektive interviews i de tilfælde, hvor en af os har haft et forhåndskendskab. Vi har truffet en aktiv beslutning om, at den studerende med forudgående kendskab til organisationen ikke har interviewet fagpersoner fra selvsamme organisation. Dette for at sikre at der ikke opstår indforståethed, der ikke følges op med uddybende spørgsmål eller lignende.

To af de interviewede kvindelige informanter er ligeledes kontaktet gennem organisationer, som to af vi studerende har et forhåndskendskab til. I det ene tilfælde var det et krav fra gatekeepers side, at den studerende med forudgående kendskab til organisationen skulle gennemføre interviewet, hvilket vi har imødekommet. I det andet tilfælde (her en anden organisation og studerende) var det et aktivt valg fra vores side, i dialog med gatekeeper, at

den studerende med forhåndskendskab til organisationen og informantens situation også i dette tilfælde gennemførte interviewet. Overvejelserne er begrundet med et ønske om at skabe et så trygt rum som muligt, da vi er bevidste om den indforståethed, der kan opstå i interviewsituationer.

Overvejelser vedrørende de fysiske rammer

Som beskrevet i forbindelse med præsentationen af specialets informanter, er interviews afholdt på forskellige lokationer. De fagprofessionelle er alle interviewet på deres respektive arbejdspladser efter aftale, hvilket har medvirket til at give os en forståelse af den kontekst de fagprofessionelle taler ind i. Vi har de fleste steder fået en rundvisning og forklaring på det sociale arbejde, der finder sted i den pågældende organisation.

De kvindelige informanter er interviewet forskellige steder, hvilket har været præget af diverse overvejelser samt i dialog med informanterne selv. Ét interview er afholdt på det værested, hvor en af informanterne ofte opholder sig, og et andet interview, med anden informant, er afholdt på det herberg, hvor hun bor. Rammerne for interview har betydet, at de pågældende informanter har befundet sig i kendte omgivelser under afholdelsen af interview. Det har været en central overvejelse i vores valg af fysisk placering for interview, at rammerne, så vidt det var muligt, skulle være trygge og mere uformelle, da vi har ønsket at få et indblik i informanternes livsverden, hvilket kan være et følsomt emne.

Vi har ligeledes drøftet muligheden for at gennemføre interviewet ved at gå en tur i tilfælde af, at informanten ikke ønskede at gennemføre interviewet på "egen hjemmebane". Det har dog ikke været aktuelt. Vi har i alle interviews fulgt informanternes ønsker for, hvor interviewet skulle afholdes.

Af geografiske årsager har en del af vores overvejelser også omhandlet afholdelsen af telefoninterviews. Vi har afholdt to af vores fire interviews som telefoninterviews. Det er dog nødvendigt at have in mente, at vi ved telefoninterviews, som vi oplever det, kan risikere at miste nogle nuancer i forhold til kropssprog og lignende. Telefoninterviews kan ligeledes, ud fra vores optik, bevirke, at den pågældende informant har nemmere ved at tale om svære emner, da informanten ikke har direkte øjenkontakt med intervieweren.

Udfordringer

Vi har i hele forløbet været opmærksomme på, at det er en udsat gruppe kvinder, vi beskæftiger os med, og vi har endvidere erfaret, at det er en gruppe, der kan være svær at skabe kontakt til. Dette på trods af at informanterne alle har været kontaktet gennem gatekeepers. Fordelingen af deltagende fagprofessionelle og kvindelige informanter er derfor skæv, da det har været særligt udfordrende, at få skabt kontakt til kvinder der har erfaret hjemløshed.

Vi havde undervejs i processen fået kontaktoplysninger på otte kvinder, der havde indvilget i at deltage i et interview, hvoraf vi har gennemført interviews med fire kvinder. Tre af informanterne blev kontaktet telefonisk og tidspunktet for interviewet blev aftalt og efterfølgende gennemført uden aflysning. Den fjerde informant er kontaktet gennem gatekeeper, men responderede ikke på gentagne telefonopkald over en længere periode, selvom kvinden tidligere, efter aftale med gatekeeper, havde indvilliget i at deltage i et interview. I forbindelse med en anden interviewaftale med gatekeeper var kvinden tilfældigvis til stede på værestedet og i dialog med gatekeeper, personale og informanten selv blev interviewet gennemført den pågældende dag uden forudgående aftale.

Vi kontaktede derudover to kvinder, der havde indvilliget i et dobbeltinterview på deres nuværende adresse, og aftalte et konkret tidspunkt for interviewet, men da vi mødte op på det aftalte tid og sted, var kvinderne ikke hjemme og besvarede ikke telefonopkald. Interviewet kunne derfor ikke gennemføres som aftalt og blev efterfølgende aflyst helt, da kvinderne ikke responderede på gentagne opkald og sms'er i den efterfølgende periode. Afslutningsvis har der været forsøgt kontakt til to kvinder via telefon, hvor telefonnummeret har været ude af drift eller lignende, og det har derfor ikke været muligt at aftale et videre tidspunkt for interviews.

Fagprofessionelle som ikke har ønsket at deltage

Kun en enkelt fagperson, der har været formidlet kontakt til, har ikke ønsket at deltage i et interview. Pågældende var ny inden for området, og mente ikke at have den nødvendige erfaring for at kunne deltage i et interview om kvinder i hjemløshed, men henviste til en anden fagperson med lignende fagområde. Derudover har en forsker, grundet en fuld

kalender, ikke ønsket at deltage i et interview/sparringsmøde, men henviste i den forbindelse til relevant litteratur inden for området.

2.7 Etiske overvejelser

Da vi er opmærksomme på at hjemløshed, særligt for de kvindelige informanter der selv har erfaret hjemløshed kan være et sårbart emne, og et indblik i informanternes liv, der kan indeholde personlige følelser og tanker, har vi gjort os en lang række etiske overvejelser i forbindelse med empiriindsamlingens proces.

Informanterne er kontaktet gennem gatekeepers. Dette er et aktivt valg fra vores side, da vi er bevidste om, at de interviews, vi gennemfører med informanterne, kan være følsomme og af meget personlig karakter. Vi finder det derfor vigtigt, at vi efter gennemførelsen af interviewet er sikre på, at informanterne har en eller flere personer, de kan vende eventuelle fremkaldte minder eller følelser med, hvis det skulle blive nødvendigt. Det betyder samtidig, at vi har sikret os, at de gatekeepers, vi er i kontakt med forud for interviewet, er blevet sat ind i interviewets indhold og de spørgsmål informanterne vil blive stillet.

Med udgangspunkt i projektets problemstilling har vi valgt ikke at spørge informanterne om deres vej ind i hjemløshed, selvom vi er opmærksomme på, at det kan have en indflydelse på deres nuværende situation. Årsagen til dette fravalg er begrundet i vores undersøgelsesfelt, som har fokus på det at befinde sig i hjemløshed og ikke vejen ind i hjemløshed. Vi er i tråd med dette gennem dialog med den mandlige informant, der har erfaring med hjemløshed, blevet gjort bevidste om, at man som "fremmede" ikke bør spørge ind til hjemløshedens årsag, da det kan virke meget intimiderende og kan være årsager, der bunder i meget personlige begrundelser. Han fortæller følgende:

> *"Hvad er det første, man har lyst til at spørge om? Det er, hvorfor er du hjemløs, hvorfor ligger du der? Og så er det jeg siger... [...] begrundelsen det er jo, at du ikke [ved], hvor det er i forløbet, du rammer mig. Jeg gjorde det, at når jeg bliver spurgt om det, så svarede jeg; "det er et spørgsmål, jeg har fået 27.000 gange, og det ønsker jeg ikke at svare på"."* (Svend, l. 654-657)

Et særligt opmærksomhedspunkt, hvilket vi har været bevidste om gennem hele processen, har været, hvor meget vi har kunne gå i dybden med informanternes fortællinger og erfaringer, velvidende at vi kun møder dem i interviewsituationen, hvorfor vi har af samme grund ikke haft mulighed for at samle op på de personlige oplevelser.

Informeret samtykke og anonymitet

Alle informanter er blevet præsenteret for samtykkeerklæringen. Det informerede samtykke har blandt andet til formål at sikre, at de deltagende personer informeres om projektets overordnede formål, hvem der vil få adgang til interviewet samt deltagernes adgang til transskriptionen (Kvale og Brinkmann, 2015:116). Endvidere har det informerede samtykke til hensigt at sikre deltagernes mulighed for at trække sig ud af undersøgelsen når som helst (Kvale og Brinkmann, 2015:116). Alle deltagere eller gatekeepers er i den indledende kontakt og dialog blevet gjort bekendt med muligheden for anonymitet og det overordnede formål med projektet. Det er fra vores side besluttet, at alle informanter og organisationer i selve specialet anonymiseres, men udvalgte organisationer har udtrykt ønske om navns nævnelse indledningsvist i specialet.

Vi har for at sikre os, at alle informanter er indforstået og informeret om formålet med specialet samt brugen af interviews, gennemgået samtykkeerklæringen med informanten i starten af interviewet. Ikke alle informanter har underskrevet samtykkeerklæringen, da de har fundet det tilstrækkeligt, at deres samtykke er givet mundtligt. Vi har afslutningsvist i alle interviews, herunder både med informanter der har underskrevet og informanter der har givet mundtligt samtykke, opridset anonymitet endnu engang for at give informanten mulighed for at skifte mening, fx hvis de forud for interview ikke ønskede at være anonyme eller efterfølgende ønskede at give skriftligt samtykke. Det har dog ikke været tilfældet ved nogen af de gennemførte interviews og alle vores interviews er derudover lydoptaget efter samtykke fra deltagerne.

En fagprofessionel samt den mandlige informant der selv har erfaret hjemløshed har ønsket at få transskriberingen tilsendt til efterfølgende gennemlæsning. Den fagprofessionelle har fået transskriberingen tilsendt via mail og har ikke haft indvendinger til indholdet. Den mandlige informant har fået transskriberingen udleveret i printet version til gennemlæsning og

godkendelse, og har efterfølgende givet udtryk for, at udtalelser vedrørende personer i hans netværk ikke må inddrages i specialet.

Informanter med børn

To af specialets kvindelige informanter har børn, og af etiske årsager inddrager vi ikke et dybdegående perspektiv på børnene i specialet, fx ved nærmere beskrivelser af relationen mellem forælder/barn, et blik på barnets perspektiv og lignende, da informanternes børn ikke har givet samtykke til dette speciale. Derfor vil perspektiver der omhandler informanternes børn kun blive anvendt i form af beskrivende karakter. Det betyder fx, at det i specialet kan nævnes, at informanten har børn og at børn er noget, der kan have en betydning for hendes situation, men uden en nærmere beskrivelse og inddragelse af hendes relation til børnene.

Udarbejdelse af etisk protokol

Vi har udarbejdet en etisk protokol som arbejdsredskab i forbindelse med indsamling af empiri, der rummer ovenstående overvejelser. Protokollen kan skabe grundlag for at kunne træffe reflekterede valg i forbindelse med undersøgelsesdesignet samt en opmærksomhed på kritiske og følsomme spørgsmål (Kvale & Brinkmann, 2015:108).

2.8 Overførbarhed

Dette afsnit har til formål at skitsere de overvejelser, vi har gjort os om undersøgelsesgenstandens overførbarhed. Det er her vigtigt at have in mente, at de informanter der indgår i specialet er relativt ressourcestærke i og med, at de har overskud til at deltage, og har indvilliget i at lade sig interviewe. Ydermere er der tale om meget personnære og individuelle livsverdener, der derfor ikke vil kunne anses som generelt for alle kvinder i hjemløshed. De fagprofessionelle taler ud fra en forståelse, med udgangspunkt i de kvinder de møder i deres arbejde, og kan derfor i højere grad end de kvindelige informanter konkludere ud fra et mere generaliserende plan. Vi har bestræbt os på at få inkluderet fagprofessionelle, der i deres arbejde møder kvinder der befinder sig i forskellige former for hjemløshed.

Vi har ligeledes for øje, at de kvindelige informanter kan skjule eller fordreje deres fortolkninger og udtalelser (Launsø & Rieper., 2005:26) samt at informanterne kan have lyst

til at fremstå bedre end de er og derfor tilbageholder informationer, eller grundet en svær tid har fortrængt væsentlige detaljer. *"Nej... Jeg kan egentlig ikke huske, hvad fa'en der er sket de andre gange, jeg er flyttet herfra. (...) Det er ikke alt, jeg kan huske."* (Dorthe, l. 106-107).

Som beskrevet tidligere har vi fundet inspiration i den hermeneutiske forskningstradition, og vi vil derfor aldrig kunne give fuldstændige, valide og generaliserbare resultater, men er derimod i stand til at give velunderbyggede konklusioner (Juul, 2012:133). Vi kan skitsere nogle generelle træk og give et nuanceret billede af undersøgelsesgenstandens problemstilling, men vi kan ikke sige noget generelt om hele målgruppen. Da specialets empiriske grundlag består af interviews med fem informanter med hjemløseerfaring og 12 (inklusivt indledende interview) fagprofessionelle, kan der være tale om en grad af overførbarhed i forhold til nogle af analysens pointer, da visse betragtninger må formodes at gøre sig gældende mere generelt for kvinder i hjemløshed. Dette gør sig primært gældende for de fagprofessionelles betragtninger.

Kapitel 3

Fortolkning af datamateriale

Kapitlet har til formål at beskrive, hvilken position og tilgang vi har haft til undersøgelsesfeltet, herunder hvilken rolle og vægtning vores empiri samt teori og forforståelser har haft. Derudover vil det kort blive skitseres, hvordan vi har gjort brug af transskribering i bearbejdelsen af vores empiri. Den teoretiske operationalisering vil endvidere blive præsenteret i dette kapitel.

3.2 Specialets position og tilgang til undersøgelsesfeltet

Specialet tilgang til undersøgelsesfeltet og den videre analyse er inspireret af de to fortolkningsvidenskaber; fænomenlogi og hermeneutik.

I vores tilgang til feltet har vi, som tidligere præsenteret, gjort brug af et fænomenologisk perspektiv, da vi har haft til ønske at forstå informanternes livsverden ud fra et første persons-perspektiv og har en interesse for deres livsnære erfaringer og måder at håndtere deres livssituation på (Juul, 2012:70f.,80). Derudover har vi en interesse i de fagprofessionelles erfaringer og viden, grundet deres arbejde med målgruppen, hvorfor deres perspektiv også inddrages.

I dette speciale har vores forforståelse af hjemløse kvinders situation været skabt af den forudgående viden om feltet, gennem relevant forskning, litteratur (jf. Kapitel 1, s. 4) samt teori (præsenteres senere i kapitlet). Vores forforståelse har eksempelvis været præget af antagelser om kvinderne som særligt udsatte og bedre til at skjule deres hjemløshed. Vi har derudover haft en antagelse om, at man som kvinde vil blive mødt på mændenes præmisser, da de mandlige hjemløse, ifølge statistikkerne, er overrepræsenteret og vi formoder derfor, at mange indsatser kan være præget af denne fordeling. Denne tilgang til feltet kan betegnes som hermeneutisk, hvor det er kendetegnende at ens forforståelser og forståelseshorisonter aktivt bringes i spil med de nye erfaringer, man som forsker gør sig, ved at undersøge og teste sine forforståelser (Juul, 2012:122ff.; Kristiansen, 2017:157f.). I forbindelse med vores empiriindsamling har vi interviewet både fagprofessionelle og kvinder med hjemløseerfaring.

Derigennem har vi både fået be- og afkræftet vores antagelser og har fået genereret ny viden, fx at kvindernes situation er mere individuel og kompleks end først antaget.

Denne position og tilgang til feltet betyder samtidig, at forforståelserne fx ikke sættes i parentes og at forskeren får en mere aktiv rolle ved at interessere sig for de interaktionsprocesser, der iværksættes, hvilket gør, at der er plads til åbenhed i interviewsituationen. Således bliver interviewet ikke en situation, hvor interviewpersonen opfattes som en "bank af fakta", men bliver et møde hvor mening skabes og erfaringer bliver fortolket (Järvinen, 2005:30).

3.3 Bearbejdning af empiri

Det at transskribere et interview er en proces, der indeholder vurderinger og beslutninger, når talesprog skal oversættes til skriftsprog, hvorfor det fx kan være svært at gengive det sociale samspil, herunder tonefald, tempo, kropsudtryk og ironi i den skriftlige kontekst (Kvale & Brinkmann, 2015:236). Vi er af samme grund opmærksomme på, at der uundgåeligt vil være detaljer i interviewet, der går tabt, men transskriberingen giver derimod mulighed for at behandle vores data mere systematisk.

Da vi i dette speciale er interesserede i indholdet af det, deltagerne fortæller, har vi valgt ikke at transskribere ned til mindste detalje (Kvale og Brinkmann, 2015:238ff.). Vi har ikke ændret sprogligt i informanternes udtalelser, men i enkelte tilfælde rettet få grammatiske fejl. Hvis der er tale om længere pauser, har vi transskriberet disse detaljer i form af "(...)" eller "øhh" og noteret længere tænkepauser i parentes, da disse kan have en betydning for den videre analyse, i forhold til deltagernes behov for betænkningstid. Vi har derimod ikke medtaget helt korte pauser, host eller andre mindre detaljer. Da der er tale om transskribering af en lydoptagelse, har det ikke været muligt at medtage kropssprog, herunder også kropssprog der kan være af informativ karakter (fx fagter der underbygger meningen af det, informanten fortæller). Vi har derfor sikret, at transskriptionen blev udarbejdet i umiddelbar forlængelse af interviewet samt udarbejdet noter under interviewet for at sikre, at så få detaljer som muligt gik tabt i processen. I tilfælde hvor det har været meningsforstyrrende, har vi skrevet kropssprog ind i transskriberingen i form af "[*beskrivelse af kropssprog*]".

Forud for analysen har vi foretaget en kodning af de gennemførte interviews, på baggrund af det transskriberede materiale. Specialets videnskabelige tilgang medfører at kodningsstrategien i dette speciale er en kombination af *begrebsstyret* kodning og *datastyret* kodning (Kvale & Brinkmann, 2015:261ff.). For den begrebsstyrede kodning gør det sig gældende, at forskeren i forvejen har udviklet koder, fx på baggrund af eksisterende litteratur og teori, hvor den datastyrede kodning derimod er en proces, hvor forskeren udvikler koder gennem aflæsning af materialet (Kvale & Brinkmann, 2015:263).

Vi ønsker i dette speciale at udfordre den viden, der fremkommer i interviewsituationerne, hvilket kan danne grundlag for nye perspektiver, hvorfor vores kodningsproces skal have rum til nye kategorier. Nogle kategorier er fremkommet undervejs i processen, hvorfor vi i selve interviewsituationen noterede centrale aspekter, som efterfølgende blev bragt i spil i form af nye begrebsliggjorte kategorier, fx italesættelsen af Hus Forbi tøj og ensomhed. Denne tilgang har muliggjort plads til det uventede, ved at vi har givet mulighed for, uden at eliminere forforståelsen, at interviewpersonernes udsagn har kunnet "tale for sig selv" (Järvinen, 2005:40f.). For at strukturere de transskriberede interviews har vi derfor kodet ud fra et kodningsskema bestående af otte kodningskategorier, hvor "Del 1" tager udgangspunkt i teori og forskning og "Del 2" tager udgangspunkt i empirien. Derudover har vi fundet frem til nogle nøgleord, der knytter sig til den enkelte kodningskategori og derefter lavet en optælling af disse nøgleord. De enkelte nøgleord er fænomener eller faktorer, der har fyldt meget i interviews med både de fagprofessionelle og de kvindelige informanter. Her kan blandt andet nævnes misbrug, psykiske udfordringer, forældrerollen, netværk, opretholdelse af facade, at bede om hjælp og hjemløseidentiteten m.m. Med udgangspunkt i nøgleordene har vi lavet en figur (Figur 1), der vil blive præsenteret i Kapitel 6 (s. 40). Denne figur vil medvirke til at visualisere hjemløshedens kompleksiteten set ud fra de fagprofessionelle og informanternes perspektiv med udgangspunkt i temaerne; *Sociale udfordringer som hjemløs* og *Håndteringen af hjemløsheden.*

3.4 Teoretisk operationalisering

Følgende afsnit vil præsentere de teoretiske perspektiver, der medvirker til at belyse feltet kvinder i hjemløshed. De teoretiske perspektiver der inddrages i dette speciale består af Goffmans teori om den sociale samhandling og stigmatisering, Beckers teori om afvigelse samt intersektionalitet.

Både Goffman og Becker er præget af det interaktionistiske perspektiv, hvor afvigelse og stigmatisering er situationsbestemt, da begge dele finder sted i det sociale møde. Ved brug af Goffmans teoretiske apparat bliver det muligt både at belyse de stereotype opfattelser af 'afvigeren' samt den stigmatiseredes håndtering af et stigma. Dette suppleres med Beckers blik på omgivelsernes reaktion på afvigende adfærd og den stemplingsproces der pågår. Trods flere ligheder mellem de to teoretiske perspektiver på afvigelse, er der dog tale om to forskellige generative mekanismer. Goffman har fokus på, hvordan det sociale problem skabes som følge af omgivelsernes stereotype forestilling, hvormed personer klassificeres og tildeles et stigma, der leder videre til diskrimination og udelukkelse og endvidere hvordan den stigmatiserede forholder sig til sit stigma. Becker har derimod fokus på, hvordan omgivelsernes negative forventninger rettes mod den stemplede og videre internaliseres af den stemplede, hvilket kan lede til at den stemplede kommer til at leve op til de negative forventninger (Ejrnæs & Monrad, 2013:67f.).

Inddragelsen af de to teoretikere er i dette speciale fordelagtig, da der er at gøre med et emne, der ønskes belyst fra to forskellige perspektiver. Det bliver dermed muligt, gennem de valgte teorier, fx at undersøge eventuelle forventninger til den kvindelige hjemløse, de kvindelige informanters egen håndtering af hjemløshed samt et blik på den stigmatisering, der formodes at pågå. Specialets empiri består i tråd med ovenstående af informanter, der på egen hånd har erfaret hjemløshed og eksempelvis beskriver egne handlinger og følelser, og på den anden side af fagprofessionelle, der i mere generelle termer beretter om kvinder i hjemløshed. Herunder hvordan deltagerne oplever de mere strukturelle processer og omgivelsernes reaktioner, der knytter sig til den kvindelige hjemløshed.

Afslutningsvis vil der forekomme en kort præsentation af intersektionalitet, der i dette speciale benyttes i forhold til en forståelse af de tilstedeværende sociale kategorier, der knytter sig til det at være hjemløs og kvinde.

Erving Goffman

Goffmans teoretiske værker bærer særligt præg af hans fokus på hverdagslivets interaktioner, afvigelser og stigmatisering samt de måder hvorpå mennesket interagerer i sociale situationer og definerer virkeligheden (Hviid Jacobsen & Kristensen, 2014:10). Goffman beskriver gennem metaforer, hvad han betegner som 'samhandlingsordenen' (Ibid.:12f.), hvilket er de gensidige påvirkninger, som individer har på hinandens handlinger i det fysiske nærvær, hvad der ifølge Goffman betegnes som 'et møde' (Goffman, 2014:65). Goffmans teoretiske apparat præsenterer derudover et fokus på både handlinger, tanker og følelser, altså et tredimensionelt fokus på den sociale samhandling (Hviid Jacobsen & Kristensen, 2009:12).

Goffman kan placeres under den symbolske interaktionisme, i og med at hans fokus er på den menneskelige samhandling og de tolkninger og intentioner, der følger menneskets handlinger (Hutchinson & Oltedal, 2006:97f.,102). Brugen af Goffmans begrebsapparat vil i dette speciale være med fokus på kvindernes håndtering af hjemløshed, set ud fra et perspektiv om de sociale interaktioner, hvilke de fagprofessionelle oplever forekommer blandt hjemløse kvinder. Teorien vil derudover være i samspil med informanternes konkrete beskrivelser af handlinger, følelser samt tanker om hjemløsheden.

Følgende afsnit vil kort redegøre for teoretiske begreber med relevans for dette speciale.

Den sociale samhandling

Goffman beskriver en samhandling som "*individers gensidige påvirkninger af hinandens handlinger, når de er i hinandens fysiske nærvær*" (Goffman, 2014:65). Ved brug af teatermetaforer beskriver Goffman, hvordan deltagere påvirker de andre gennem den aktivitet, der udøves gennem etablerede handlingsmønstrer (Ibid.). I relation til den sociale samhandling præsenterer Goffman begreberne **Frontstage** og **Backstage**. Frontstage betegner det område, hvor optrædenen finder sted og i dette speciale med særligt fokus på den **personlige facade** (Ibid.:72,145). Den personlige facade omhandler de dele, der identificeres med den optrædende selv og de ydre stimuli (Ibid.:72). Backstage er derimod defineret ved

det område, hvor facaden kan droppes og "*hvor de undertrykte aspekter kan komme til syne*" (Ibid.:145). Det er her, hvor den optrædende kan bryde ud af rollen og rette den personlige facade til et sted, hvor der almindeligvis ikke er tilskuere til stede (Ibid.:145ff.).

Stigma

Med værket *Stigma* har Goffman til formål at undersøge den sociale interaktion, der finder sted mellem de der er stigmatiserede og de der af Goffman defineres som såkaldte 'normale' mennesker (Hviid Jacobsen & Kristiansen, 2009:19).

> "*Samfundet opstiller måder at inddele mennesker i kategorier på, og det beslutter, hvilke egenskaber der skal opfattes som sædvanlige og naturlige for medlemmerne af hver af disse kategorier*"
>
> (Goffman, 2009:43)

Goffman beskriver videre, hvad han definerer som et stigma:

> "*Mens den fremmede er til stede i vores nærhed, kan det vise sig, at han besidder en egenskab, der skiller ham ud fra andre personer i den kategori, hvori kan kunne tænkes indplaceret, og det af en mindre ønskværdig slags - han kan i ekstreme tilfælde vise sig at være en person, der er helt igennem ond, farlig, eller svag. Han reduceres derfor i vores bevidsthed fra at være et helt almindeligt menneske til et fordærvet, nedvurderet menneske. (...) Begrebet stigma vil altså her blive anvendt til at betegne en egenskab, der er dybt miskrediterende (...)*"
>
> (Goffman, 2009:44f.)

Den sociale identitet

Goffman skelner mellem hvad han kalder **den sociale identitet**; de normer der er knyttet til personens kategoriske tilhørsforhold og de egenskaber han mener at besidde samt de rolleprofiler, som omgivelserne finder acceptable (Goffman, 2009:44,104) og **den personlige identitet**; der i højere grad omhandler den informationskontrol, som personen effektivt kan udøve (Ibid.:104f.).

De karakteregenskaber der tillægges den enkelte samt de forventninger der knyttes til det kategorielle tilhørsforhold, hvilke forventes at blive bekræftet, defineres af Goffman som **den tilsyneladende sociale identitet** (Goffman, 2009:44). Den kategori som pågældende rent faktisk kan henvises til samt de egenskaber, som pågældende rent faktisk besidder, defineres derimod som **den faktiske sociale identitet** (Ibid.). Ved at blive stemplet, som følge af en uoverensstemmelse mellem den faktiske og tilsyneladende sociale identitet, indebærer, at pågældende bringes i miskredit (Ibid.:44f.).

Stigma skjuler et dobbelt perspektiv, der indebærer at den stigmatiserede tager for givet, at stigmaet er kendt af omgivelserne, hvilket Goffman definerer, som at pågældende bør betegnes som **miskrediteret**. Samtidig indebærer perspektivet, at den stigmatiserede går ud fra at omgivelserne ikke er bekendt med hans stigma, for hvem der betegnes som **potentielt miskrediteret** (Goffman, 2009:46).

Som miskrediteret bliver resultatet, at pågældende afskærer sig, fra sig selv og samfundet, i troen på at være den eneste med det pågældende stigma. I den situation vil den miskrediterede i de fleste tilfælde støde på to kategorier af mennesker, for hvem der vil være sympatisk indstillede (Goffman, 2009:61). Goffman skelner mellem, hvad han betegner som **de egne** og **de kloge**. De egne er personer, der besidder samme stigma og derfor også af egen erfaring ved, hvad det pågældende stigma indebærer (Ibid.). De kloge er derimod personer, der befinder sig i den stigmatiseredes periferi - normale, som er blevet fortrolige og er sympatisk indstillet over for den stigmatiseredes hemmelige liv (Ibid.:69). Der er tale om personer over for hvem, den stigmatiserede ikke behøver at føle skam og ikke behøver at udøve nogen form for selvkontrol (Ibid.:69f.).

Den personlige identitet

Den **sociale information** er den information, der formidles omhandlende pågældendes karakteristika, hvilket sker gennem tegn eller hvad der kan defineres som **symboler** (Goffman, 2009:84f.).

I tilfælde hvor det lykkedes personen at skjule sit stigma for omgivelserne eller undgår at fortælle andre om det, vil der være tale om tilfælde, hvilket Goffman betegner som **at passere**

(Goffman, 2009:113). Der er her tale om hemmeligholdelse af informationer men med fare for at blive opdaget (Ibid.:115f.). I relation til den personlige identitet er der videre tale om **informationskontrol**, hvorpå pågældende ved brug af forskellige teknikker kan forsøge at forhindre, at oplysninger om en hemmelig defekt bliver bekendt af omgivelserne (Ibid.:132f.).

Som følge af interaktionen med det omgivende samfund erhverver den stigmatiserede sig identitetsnormer, som pågældende projicerer over på sig selv, men som ikke kan efterleves, hvilket kan medføre en følelse af **ambivalens** hos den stigmatiserede (Goffman, 2009:148). Ambivalens medfører en tilbøjelighed til at inddele 'de egne' i forskellige kategorier samt en identitetsambivalens, hvor den stigmatiserede ikke helt kan acceptere sin gruppe, men heller ikke helt kan gøre sig fri af den (Ibid.:148f.).

Howard S. Becker

Fokus vil i dette speciale være rettet mod Beckers begreber om **afvigelse** og **normalitet**, hvor vi her har til hensigt at belyse de stemplingsprocesser, der knytter sig til kvinder i hjemløshed.

Beckers forståelse af afvigelse er relativ, da afvigelse er en konsekvens af andres reaktioner på personens handlinger (Becker, 2005:30). Dette sker ved, at sociale grupper opstiller sociale regler, der, når de bliver overtrådt, skaber afvigelse (Ibid.:29).

> "*Ud fra denne synsvinkel er afvigelse ikke en egenskab ved den handling, personen begår, men snarere en konsekvens af andres anvendelse af regler og sanktioner i forhold til en "regelbryder". Afvigeren er en person som denne etiket er blevet hæftet på med succes: afvigende adfærd er adfærd, som mennesker betegner som afvigende*."
>
> (Becker, 2005:29f.)

Afvigelse er, ifølge Becker, noget der opstår i interaktionen mellem personen, der begår handlingen og de der reagerer på selv samme handling (Becker, 2005:35). Reaktionerne sker som følge af fastsatte sociale regler, der skaber konsekvens for personen, hvis handling bryder med disse fastsatte sociale regler (Ibid.:29f.) - sociale regler der er skabt i specifikke sociale grupper i bestemte kontekster (Ibid.:35). I relation til dette speciale er der tale om uformelle regler, som håndhæves ved uformelle sanktioner (Ibid.:23), da hjemløshed ikke i sig selv sanktioneres gennem lovgivning, men er betinget af andre sociale problematikker (jf.

Kapitel 1, s. 4). Beckers stemplingsteori er af samme grund, modsat Goffman, mere optaget af den proces, der fører til, at en person stemples som afviger (Becker, 2005:30).

Det at blive opdaget og stemplet som afviger har, ifølge Becker, en betydning for personens deltagelse i sociale sammenhænge samt den afvigendes selvbillede, hvilket blandt andet kan medføre en drastisk ændring af personens offentlige identitet (Becker, 2005:50). ”*Et af de afgørende stadier i den proces, der fører til opbygningen af et stabilt mønster af afvigende adfærd, er sandsynligvis oplevelsen af at blive opdaget og offentligt stemplet som afviger*” (Ibid.). En sådan stempling er derfor også medvirkende til at give personen en ny status (Ibid.) og medføre, at personen behandles “*i overensstemmelse med den folkelige diagnose af, hvorfor han er, som han er (...)*”, en behandling der i sig selv kan føre til yderligere afvigelse (Ibid.:53).

Intersektionalitet

Intersektionalitet kan beskrives som et samlebegreb, der er enormt kompleks, men som kan være med til at anskueliggøre, hvordan forskellige kategorier, såsom etnicitet, køn, alder og klasse spiller sammen (Staunæs & Søndergaard, 2006:45). Der er derfor tale om et begreb, “*der kan tematisere komplekse sociale differentieringsformer*”, hvilket eksempelvis gælder komplekse identiteter (Jensen & Christensen, 2011:72). Ifølge Staunæs og Søndergaard kan intersektionalitet tænkes som et sted og/eller rum mellem sektioner, det vil sige forstået som et begreb, der skal kunne indfange, hvad der foregår både i og mellem sektioner: ”*De sociokulturelle kategorier (gen- eller om)skabes igennem de spejlinger og tolkninger, konkrete personer møder, qua de kropstegn andre aflæser deres kategoritilhør udfra*.” (Staunæs & Søndergaard, 2006:46).

Sune Qvotrup Jensen og Ann-Dorte Christensen fremkommer med et grundlæggende argument om, ”*at sociale kategorier eller differentieringsformer som køn, klasse, etnicitet og race er gensidigt konstituerende både på identitetsmæssigt og strukturelt/institutionelt niveau”* (Jensen & Christensen, 2011:73). De skriver videre, at der på niveauet omhandlende sociale identiteter er tale om et begreb, der indfanger, at mennesket eksempelvis aldrig blot er kvinde eller mand, da man samtidig positioneres i forhold til fx klasse og race. “*Måden at være kvinde eller mand på influeres altså af de andre sociale differentieringsformer, ligesom køn ville have betydning for eksempelvis klasseidentitet*” (Jensen & Christensen, 2011:73). På

et strukturelt og institutionelt plan argumenteres der ligeledes for, at sociale systemer som klasse, køn og etnicitet gensidigt griber ind i hinanden (Jensen & Christensen, 2011:74). Ved brugen af intersektionalitet bør der være opmærksomhed på, at der med intersektionaliteten er fare for at simplificere og ensliggøre de forskellige sociale differentieringsformer (Larsen, 2006:58; Jensen, 2006:77).

Begrebet vil i dette speciale blive benyttet til at introducere og forstå den kompleksitet, der er til stede i relation til den kvindelige hjemløshed. En kompleksitet der af Staunæs og Søndergaard beskrives som et analytisk begreb, der blandt andet kan indfange identiteters komplekse karakter og bidrager til en forståelse af de minoriserede og majoriserende bevægelser (Staunæs & Søndergaard, 2006:49).

Kapitel 4

Analysestrategi

Kapitel 5

Hjemløshedens kontekst

Det første kapitel er et deskriptivt afsnit, der har til formål at rammesætte den kontekst, som både de fagprofessionelle og informanterne taler ind i. Derudover vil kapitlet give et kortere indblik i den situation, som de kvinder der indgår i dette speciale har befundet sig i under deres hjemløshed, herunder opholdssteder, andre problematikker og et liv der kørte af sporet.

Kapitlet kan derfor også ses som oplæg til den videre analyse, ved at give en grundlæggende forståelse af de kvinder, der indgår i dette speciale samt deres situation og livsvilkår.

Kapitel 6

Den komplekse hjemløshed

Første analysedel har til formål at strukturere og rammesætte de kategorier, der kan udledes gennem interviews med de fagprofessionelle og informanterne, med udgangspunkt i udvalgte tematikker. Analysedelen skal bidrage til en overordnet forståelse af kvinder i hjemløshed.

Empirien vil i denne analyse fungere som det bærende element, da analysen har til hensigt at udlede de væsentligste kategorier, der gør sig gældende for kvinder der befinder sig i hjemløshed. Dette i relation til de mere overordnede problematikker, der er koblet til hjemløshed og samtidig til de mere subjektorienterede positioner og roller, der kan knyttes til hjemløse kvinder. Inddragelsen af intersektionalitet og Beckers stemplingsteori er, som teoretisk redskab, med til at forstå den kompleksitet, der er i spil.

Kapitel 7

Identiteten som hjemløs

Denne analyse vil tage udgangspunkt i de stigmatiseringsprocesser, der knytter sig til kvinder i hjemløshed. Analysen vil gå tæt på informanternes erfaringer med hjemløshed, herunder deres oplevelse af 'hjem' og deres håndtering af hjemløsheden generelt. Endvidere vil analysen præsentere de fagprofessionelles viden og forståelser af kvinder i hjemløshed og deres håndtering af situationen som hjemløs.

Analysedelen vil tage udgangspunkt i udvalgte dele af Goffmans begrebsapparat, suppleret med Beckers begreb om afvigelse.

Kapitel 8

Det sociale arbejde med kvinder i hjemløshed

Analysen vil have fokus på de fagprofessionelles erfaringer med kvinder i hjemløshed i forhold til det sociale arbejde med kvinderne, suppleret med informanternes oplevelser. Fokus vil være med udgangspunkt i kontakten til hjælpesystemet og hvilke faktorer der spiller ind i den kontakt. Det vil blandt andet blive belyst, hvordan man som fagperson kan hjælpe kvinder i hjemløshed og hvilke paradokser kvindernes håndtering af hjemløsheden kan medføre. Analysen vil endvidere tage udgangspunkt i informanternes erfaringer med fællesskaber med ligesindede.

Relevante dele af Goffmans teorier vil blive inddraget i analysen med henblik på at forklare, hvad relationsarbejde kan betyde, for den hjælp man får.

Kapitel 5

Hjemløshedens kontekst

Analysen vil indledningsvist præsentere og rammesætte de fagprofessionelle og informanternes definition på hjemløshed, for at tydeliggøre den kontekst de taler ind i, når det handler om hjemløshed. Endvidere vil afsnittet kort sætte scenen i forhold til de medvirkende kvindelige informanters hjemløshed.

Begrebet hjemløshed er knyttet til forskellige forståelser og holdninger og det er samtidig et begreb, der notorisk er svært at definere, da ordet indeholder forestillingen om ”hjem”. Forestillingen om ”hjem” inkluderer ikke kun en fysisk struktur eller bolig, men inkluderer også en social ’setting’, der knytter sig til det at føle sig tryg, sikker, varm samt at kunne leve i fred og med værdighed (Löfstrand & Quilgars, 2017:46). Hjemløshed er en kompleks størrelse (Olsen, 2015: 312), og vi er derfor i vores brug af begrebet opmærksomme på, at de fagprofessionelle og de kvindelige informanter ikke nødvendigvis taler ind i samme definition af situationen, som specialets begrebslige definition.

I litteraturen nævnes den skjulte hjemløshed, der eksempelvis gælder kvinder, der opholder sig og bor hos venner og familie eller befinder sig i prostitutionslignende forhold (Kristensen, 1994:137; Löfstrand & Quilgars, 2017:48,60). Derudover præsenterer litteraturen, hvad der betegnes som funktionel hjemløshed, hvilket er en betegnelse for personer, der ikke magter at benytte egen bolig i kortere eller længere perioder og derfor overnatter på gaden, herberger, natvarmestuer og lignende (Socialstyrelsen, 2017a).

Uddybende definition af hjemløshed

Da vi er bevidste om, at hjemløshed kan være en definition, der kan variere alt efter hvem du spørger, har vi bedt de fagprofessionelle og informanterne om at beskrive, hvordan de opfatter og definerer hjemløshed. Det er i den forbindelse blevet tydeliggjort, at der er tale om et begreb, der rummer mange parametre og mere end blot det at mangle egen bolig. Samtidig er denne begrebsliggørelse medvirkende til at skabe en forståelse for den kontekst, som de interviewede taler ind i - en viden der er vigtigt i vores videre behandling af det empiriske materiale.

To fagprofessionelle beskriver det at være hjemløs som personer, der mangler et sted at bo (Malene, l. 29-30; Dobbeltinterview, l. 34-35), men beskriver det samtidig, som mere end blot at mangle et fysisk sted at bo, hvilket ligeledes gør sig gældende for flere af de adspurgte fagprofessionelle. En forståelse der taler ind i termen om at mangle "et hjem", og herunder også en inkludering af personer, der kan betegnes som funktionelt hjemløse (Lise, l. 20-21; Lars, l. 24-25; Malene, l. 33-37; Nathalie, l. 40-41; Tine, l. 23-26; Stine, l. 36-42; Dobbeltinterview, l. 41-43). Ikke kun fagpersoner, men også de informanter der selv har erfaret hjemløshed knytter hjemløshed til det at mangle et sted at bo og termen "hjem" (Helene, l. 26-27; Sonja, l. 229-230; Ditte, l. 51.53). Flere fagpersoner nævner også sociale problemer som en del af det at være hjemløs, fx i form af psykiske udfordringer eller misbrugsproblemer (Philip, l. 46-47, 53-55; Stine, l. 36-42; Dobbeltinterview, l. 34-37, 41-43, 38-40).

Andreas fortæller, at politiet i deres arbejde tager udgangspunkt i forståelsen af hjemløse som "*Dem man møder, der sover på bænke, på pladser, på riste, det vil jeg nok sige – det er dem, vi betragter som hjemløse i politiet (...)*" (Andreas, l. 67-68). Der er derfor tale om en lidt mere snæver og afgrænset definition af hjemløshed i politiets arbejde og forståelse af hjemløse, end det gør sig gældende for de andre fagprofessionelle.

Hjemløshed er ifølge specialets informanter ikke kun knyttet til det at have en bolig eller ikke at kunne opholde sig i egen bolig, hvorfor situationen også er knyttet til andre sociale problemer, der vil blive berørt i kommende analysedel (jf. Kapitel 6 "Den komplekse hjemløshed", s. 39). Derudover handler det om de følelser, som informanterne har i forbindelse med deres erfarede hjemløshed. Informant Helene beskriver fx tab af identitet og skam til spørgsmålet om sin definition på hjemløshed (Helene, l. 26-27), mens informant Ditte nævner magtesløsheden og det at føle sig alene, da hun mistede sin lejlighed (Ditte, l. 51-53, 60-61).

Kvindernes liv og situation

Følgende afsnit vil kort give et indblik i den situation, som de kvinder der indgår i dette speciale har befundet sig i i den periode, de har været hjemløse. På nuværende tidspunkt er tre af de fire informanter i egen bolig, mens den fjerde informant opholder sig på en § 110-plads (fx herberg eller forsorgshjem). Længden på informanternes hjemløshed varierer, hvor to af

informanterne har befundet sig i hjemløshed i en kortere tid (Helene, l. 13-14; Ditte, l. 37-38), mens de to andre har været hjemløse on and off i en lang periode (Sonja, l. 26-29; Dorthe, l. 10-11).

Informanterne beretter om forskellige opholds- og overnatningssteder i den periode, de har været hjemløse:

> "*Jeg har sovet udenfor, jeg har sovet i [red. kirke], hvor jeg også gik og trak udenfor.*", "*Jeg har sovet alle mulige mærkelige steder. Hist og pist og her og der.*" (Sonja, l. 67-68, 91)

> "(...) *ja, jeg har også sovet ved [red. natvarmestue], det har jeg gjort mange gange.*", "*Jeg har også sovet hernede på lokummet nede på Banegården, hvor man skulle tænde/slukke hele tiden for at få varme.*" (Sonja, l. 61-62, 64-65)

> "*Jeg har været sofasurfer.*", "(...) *[så] fik jeg en kæreste (...), så der boede jeg på gaden (...). Jeg har da sovet på gaden en gang imellem før i tiden, i gamle dage. Det var ikke sjovt. Men jeg kan stadig ikke sove på gaden, jeg sover ikke, når jeg er på gaden.*" (Dorthe, l. 21, 25-27)

> "*Ditte: Jamen jeg boede på forsorgshjem* (...)",
> "*Interviewer: Har du prøvet at skulle opholde dig på gaden?*
> *Ditte: Det gjorde jeg i fire dage, indtil jeg kom på et forsorgshjem, da boede jeg inde i en opgang. Så måtte jeg pakke sammen i dagtimerne, og så ud i naturen og være. Og så når det blev koldt, så listede jeg tilbage til min lille opgang, og så sad jeg nede i kælderen, og så sov jeg der.*" (Ditte, l. 37, 477-481)

> "*Så fik jeg plads på noget, der hedder [navn på institution] (...), som er en paragraf 110 institution* (...)." (Helene, l. 14-16)

Informanterne beskriver derfor, som ovenstående tydeliggør, at have opholdt sig forskellige steder i de perioder, de har været hjemløse. Ovenstående er uddrag, men opsummerende kan

det bemærkes, at alle fire kvinder har opholdt sig på et § 110-tilbud i form af herberg eller forsorgshjem og tre ud af de fire kvinder har opholdt sig på gaden.

Nogle af informanterne fortæller ligeledes om et liv, der også er præget af andre udfordringer, herunder misbrugsproblematikker. Sonja fortæller; "(...) *[jeg] har været 37 år på metadon, det er dælme mange år.*" (Sonja, l. 4-5) og Dorthe fortæller; "*Interviewer: Hvordan har du håndteret de udfordringer, der har været, når du har boet på gaden? Dorthe: Så har jeg drukket og drukket og drukket.*" (Dorthe, l. 67-69). Ditte fortæller ligeledes om et liv, der kørte af sporet på grund af et misbrug:

> "*Men der havde jeg jo fået en gæld i boligforeningen, hvor jeg skyldte boligforeningen for nogle måneder, og ja jeg havde en gæld med de stoffer, som jeg skyldte for og det ene med det andet. Det ramlede jo lige pludselig sammen.*" (Ditte, l. 276-278)

Informant Helene fortæller ligeledes om et liv, der kørte af sporet, men ikke på grund af en misbrugsproblematik, som det er tilfældet med Ditte, men derimod på grund af en depression, som hun ikke fik taget hånd om (Helene, l. 13-16). Informanterne beskriver derfor også et liv, der har rummet andre sociale udfordringer, end blot det at mangle en bolig.

Opsummering

I forståelsen af hjemløshed og den kontekst specialets interviewede taler ind i kan der udledes nogle generelle betragtninger, der nævnes af både de fagprofessionelle og informanterne. Dykker vi nærmere ned i deres beskrivelser, kan der anskues et mønster i deres begrebsliggørelse af hjemløshed. De fagprofessionelle taler om hjemløshed som knyttet til overnatningsmuligheder/-steder, rammerne der "omgiver" situationen samt kvindernes livsvilkår, fx andre sociale problemer. Politiets definition på hjemløshed er modsat de andre fagprofessionelle udelukkende knyttet til de personer, der opholder sig i gadebilledet. De kvindelige informanter taler ligeledes om hjemløshed som knyttet til de omgivende rammer, men taler derudover ud fra egne erfaringer, der er forbundet med det at være hjemløs, hvorfor deres forståelse af hjemløshed adskiller sig væsentligt fra de fagprofessionelles.

Kapitel 6

Analyse: Den komplekse hjemløshed

Som "Hjemløshedens kontekst" tydeliggjorde er det at befinde sig i hjemløshed foranlediget af stor kompleksitet og betinget af andre sociale problematikker end boligløshed. Denne analyse har til formål at udfolde den kompleksitet og belyse, hvad det betyder for positionen som *hjemløs* og *kvinde*. Analysen vil både tage udgangspunkt i de interviewede kvinder der på egen krop har erfaret hjemløshed (informanterne) og de fagprofessionelle der gennem deres erhverv har kontakt til kvinder i hjemløshed.

Analysen har til hensigt at skabe en forståelse af kvinder i hjemløshed mere generelt, ud fra de fagprofessionelles beskrivelser og erfaringer med gruppen. Samtidig vil analysen kaste et blik på de situationsbeskrivelser og oplevelser, som informanterne fremhæver. Der vil i denne analyse være tale om positioner beskrevet ud fra udvalgte tematikker, der har været særligt fremhævet i de gennemførte interviews.

I forbindelse med kodningen af temaer til analysen, har vi udarbejdet nedenstående figur (jf. Kapitel 3, s. 25), med det formål at visualisere den kvindelige hjemløsheds kompleksitet set ud fra informanternes eget perspektiv ('Informanterne') og set ud fra de fagprofessionelles perspektiv ('Fagprofessionelle'). Figuren har til formål at illustrere de forskellige faktorer, der kan præge og have indflydelse på situationen som hjemløs. 'At være kvinde og hjemløs' kan som figuren belyser være en meget sammensat livssituation og kan bære præg af forskellige sociale udfordringer og forskellige håndteringsstrategier.

(Se Figur 1 på næste side)

FIGUR 1

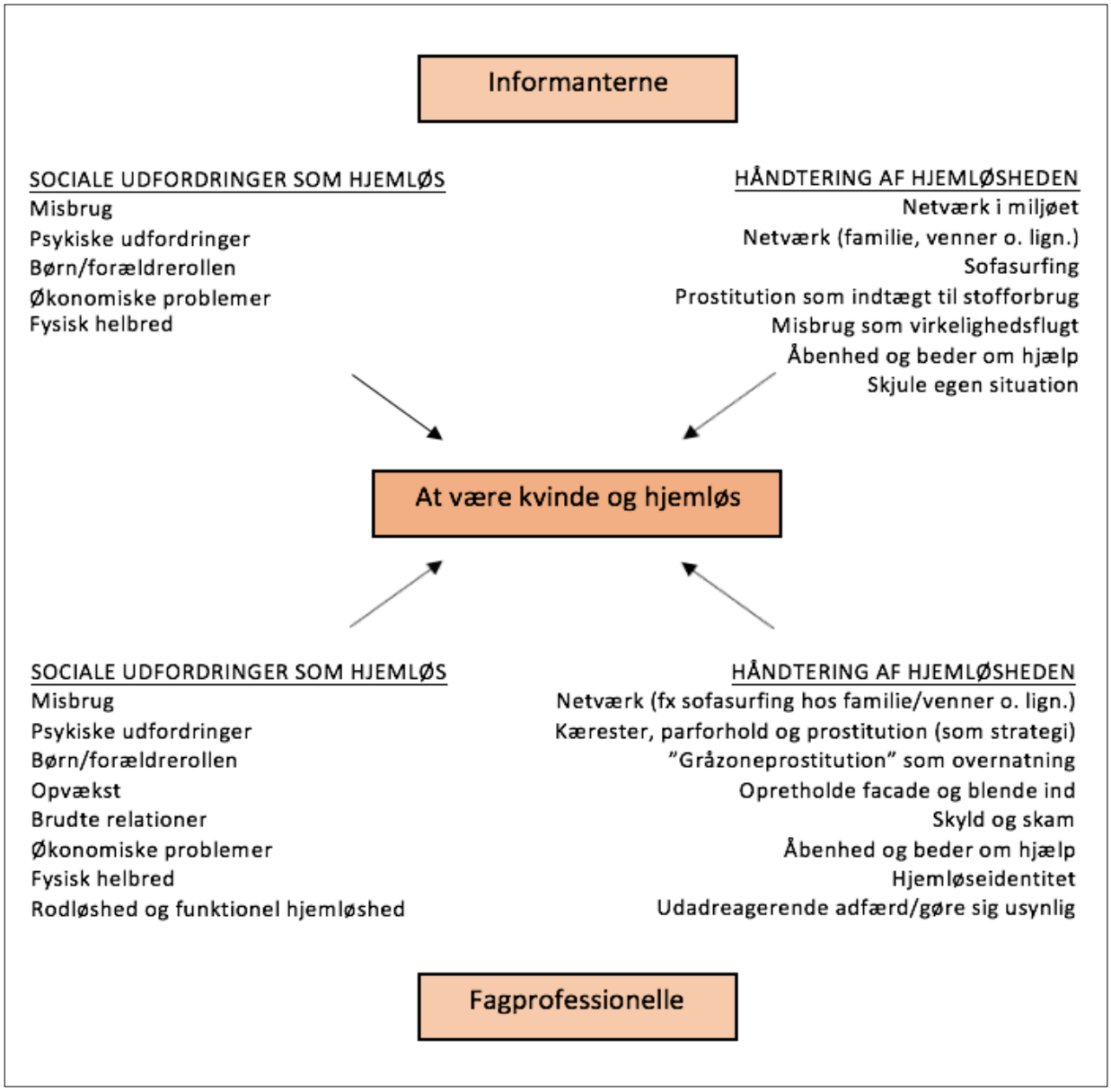

Med udgangspunkt i de faktorer, der har fyldt mest hos informanterne samt de fagprofessionelle vil denne analysedel have fokus på udvalgte faktorer omhandlende sociale udfordringer som hjemløs. De udfordringer der er skitseret i Figur 1's venstre side repræsenterer både informanterne og de fagprofessionelles udtalelser om sociale udfordringer. Der er her tale om:

- Misbrugsproblematikker
- Psykiske udfordringer
- Forældrerollen

Analysen vil derudover kaste blik på 'Håndteringen af hjemløshed', der er skitseret i Figur 1's højre side, hvor der primært vil være fokus på:

- Netværk
- Kæresterelationer, parforhold og prostitution

Faktoren omhandlende parforhold mv. (som strategi) vil primært være med fokus på de fagprofessionelle, da informanterne, som Figur 1 illustrerer, ikke har et særligt fokus på den dimension.

De følgende analysedele vil på baggrund af den viden der fremkommer gennem denne analyse gå mere i dybden med nogle af de andre nøgleord fra Figur 1.

6.2 Positionen som hjemløs og kvinde

> "*Du skal for det første være boligløs, det er selvfølgelig en betingelse for at være hjemløs. Så er du [jo] ikke hjemløs, hvis der ikke er en bolig. Derudover skal man enten have misbrugsproblemer, du skal have psykiske problemer eller sociale problemer. Og i mange tilfælde er det et samspil af flere af de her ting. Det er det, som er det [de] rent politisk [...] er enige om. Det er den [red. definitionen], som er gennemgående på "paladset". Der har alligevel været slagsmål om at være hjemløs, for der er en masse gråzoner, men det er det, man kunne blive enige [om]. Man var jo nødt til at blive enige om et eller andet ikk' (...).*" (Svend l. 100-107)

I forbindelse med vores empiriindsamling har vi interviewet en mand, Svend, der befinder sig i hjemløshed og fået hans fortællinger om kvinder i hjemløshed. Ovenstående citat indikerer, at hjemløshed, ifølge Svend, kan være meget mere end blot det at mangle en bolig samt en kombination af forskellige udfordringer. Hjemløshed er i dansk kontekst præget af andre sociale problemer end blot hjemløshed og er en situation man kan være endt i, fx som følge af enten en dårlig opvækst, en psykisk lidelse, et misbrug eller grundet økonomiske problemer (Olsen, 2015:307; Thomsen et al., 2016:277). En situation hvor det at mangle en bolig blot er

et af aspekterne, hvorved hjemløshed derfor kan anskues som et komplekst socialt problem, hvilket vi vil komme nærmere ind på.

Der kan udledes to overordnede kategorier og sociale differentieringsformer; *hjemløshed* og *kvinde*. I dette speciale betragtes *hjemløshed* som en kategori, der i overordnede træk er knyttet til en udsat situation (Thomsen et al., 2016: 277), og *kvinde* der kan være betinget af forskellige situationelle kontekster, eksempelvis fremstillingen af kønnet i hjælpesystemet eller at der ikke nødvendigvis tages højde for kønsspecifikke forhold (Breivik et al., 2008:243; Rådet for Socialt Udsatte, 2016:13).

Analysen vil teoretisk trække på Beckers stemplingsteori og begreb om afvigelse. Ifølge Becker skabes afvigelse af samfundet, her forstået som sociale grupper der opstiller sociale regler og afvigelse der skabes, når disse regler brydes (Becker, 2005:29f.). Af samme grund er sociale afvigelser samfundsskabte forståelser af adfærd og situationer, der er defineret som rigtig og forkert (Ibid.:23). Afvigerbegrebet vil i denne kontekst blive benyttet til at tydeliggøre den kompleksitet, der er knyttet til det at være hjemløs (jf. Figur 1), med fokus på faktorerne omhandlende sociale udfordringer, herunder misbrug og forældreskab.

For at komme mere i dybden med den kompleksitet, som kvinderne i hjemløshed generelt set står overfor, og den afvigeridentitet som kan knytte sig til kvinder i hjemløshed, vil Beckers stemplingsteori afslutningsvist blive suppleret med intersektionalitetsbegrebet. Intersektionalitet vil derfor blive benyttet som redskab i form af en afsluttende analytisk diskussion. Brugen af intersektionalitet kan være med til at indkredse de komplekse subjektiveringsprocesser og rammesætte hvordan identiteter skabes. Samtidig kan inddragelsen af denne teori anskue og belyse komplekse og sociale differentieringer (Jensen, 2006:71f.), der må formodes at gøre sig gældende hos kvinder, der har erfaring med hjemløshed.

6.3 Sammensatte sociale problematikker

En kortlægning over hjemløshed i Danmark finder, at misbrug blandt personer i hjemløshed gør sig gældende for 52 pct. kvinder og 69 pct. mænd, samt at psykisk sygdom gør sig

gældende for 57 pct. kvinder og 47 pct. mænd (Benjaminsen & Lauritzen, 2015:96,98). Det er ligeledes et billede, der i mange af de fagprofessionelles beskrivelser bliver fremtrædende. Gadeplansmedarbejderen Lars fortæller, at kvinder i hjemløshed hver især har individuelle problematikker (Lars, l. 31-32), men fortæller videre, at:

> "*Tit er der jo misbrug og psykisk sygdom inde over, så det varierer jo også meget om du er, hvad hedder det, stærkt misbrugende stofmisbruger eller om du er hjemløs med paranoid skizofreni diagnose på gaden*." (Lars, l. 32-35)

To af informanterne der har erfaring med hjemløshed nævner ligeledes psykiske udfordringer, (Helene, l. 13-14; Dorthe, l. 625, 199-200), men ingen af informanterne taler om egentlige alvorlige psykiatriske diagnoser, som fx paranoid skizofreni, hvilket gadeplansmedarbejder Lars eksempelvis nævner i ovenstående citat. Flere af de kommunale socialarbejdere og værestedsansatte oplever ligeledes misbrug og psykiske lidelser blandt kvinder i hjemløshed (Philip, l. 95-98, 109-111; Dobbeltinterview l. 83-84, 88; Stine, l. 34-42; Tine, l. 201-202).

Endvidere nævner både en gadeplansmedarbejder, en værestedsansat og en socialarbejder opvækst og brudte relationer som sociale udfordringer, hvilket kvinder i hjemløshed kan have med i bagagen. Eksempelvis beskriver de fagprofessionelle hård opvækst, seksuelle overgreb samt fravær af sunde relationer (Lise, l. 207-209; Lars, l. 20-22; Philip, l.163-164; Tine, l. 37-39). Andre fagprofessionelle nævner derudover økonomiske problemer (Dobbeltinterview, l. 162-164; Stine, l. 230-232) og fysisk helbred (Andreas, l. 344-347; Philip, l. 163). To af informanterne, Helene og Ditte, der indgår i dette speciale, nævner ligeledes økonomiske problemer, men disse nævnes i relation til andre problematikker, fx depression eller misbrug (Ditte, l. 253-256; Helene, l. 13-14). De nævnte problematikker er derfor faktorer, der kan have betydning for situationen som hjemløs og påvirke kvindernes livssituation. Ovennævnte faktorer vil dog ikke blive berørt nærmere, da de ikke har været særlig vægtet, hverken hos de fagprofessionelle eller kvindelige informanter.

Vi kan derfor udlede, at der er en række væsentlige sociale udfordringer og problematikker knyttet til det at være hjemløs, hvor de enten kan fylde meget eller lidt for den enkelte kvinde,

hvilket også understreger hjemløshedens kompleksitet. Philip, socialarbejder på et herberg, fortæller eksempelvis:

> "*Men det er nogle gange lidt forskellig rækkefølge (...), vi har også nogen, en del piger, som har været hjemløse i en årrække, i hvert fald de facto hjemløse, som også kommer igen og som er sværere [at] hjælpe ud i egen lejlighed. Men vi har også nogle fra den anden ende af spektret, som har haft et relativt velfungerende liv, hvor der er et eller andet, der gået galt sent, eller relativt sent i livet. Nogle gange er det små tekniske ting, der gør, at folk er væltet.*" (Philip, l. 201-107)

Som citatet også understreger, kan der derfor for nogle kvinder være tale om mange sammensatte problematikker over en længerevarende periode, der foruden hjemløsheden fylder meget. For andre kan det derimod være en enkelt hændelse, der medfører, at deres liv kører af sporet og fører til en periode som hjemløs.

Som skitseret i "Nærmere beskrivelse af specialets deltagere" (*Udeladt grundet sporbarhed*) er de fire informanter, der indgår i dette speciale ikke *ens*. Deres oplevede hjemløshed bærer præg af individuelle problematikker og situationsbeskrivelser, herunder forskellige øvrige sociale problematikker og udfordringer. Følgende afsnit vil supplere ovenstående generelle betragtninger for kvinder i hjemløshed, med personnære beskrivelser fra nogle af informanterne der selv har erfaret hjemløshed.

De personnære oplevelser

> "*Interviewer: Hvordan har du håndteret de udfordringer, der har været, når du har boet på gaden?*
> *Dorthe: Så har jeg drukket og drukket og drukket. Så det og junk har også været... Alle de der ting. Ja, virkelighedsflugt ikk'? Du er nødt til at være på et eller andet, for at bo på gaden. I dag der drikker jeg også, men slet ikke hver dag, det kan jeg slet ikke. Nu har jeg også et indendørs sted [red. Dorthes herbergsplads]. Når jeg er indendørs så drikker jeg ikke så meget.*" (Dorthe l. 66-76)

Som informant Dorthe i ovenstående citat fortæller, har hun gennem alkohol forsøgt at flygte fra virkeligheden i de perioder, hvor hun har befundet sig på gaden, og hun oplever ligeledes, at det kræver et rusmiddel at håndtere det at bo på gaden. Informant Sonja fortæller også om et misbrug i perioden, hvor hun befandt sig i hjemløshed; "*Jeg har ikke noget sted at sove (...) Jeg er hooked.*" (Sonja, l. 156-158). Hvorvidt der er tale om misbrug på grund af hjemløsheden, hjemløshed som følge af misbrugsproblematikker eller en kombination af begge, er ikke muligt at komme nærmere ind på, ud fra informanternes udtalelser.

Ditte, en tredje informant, sætter ligeledes ord på en misbrugsproblematik. Hun fortæller om, hvordan misbruget i hendes tilfælde har været medvirkende til, at hun havnede "på gaden" (red. i hjemløshed):

> "*Ja det var også blandt andet en af grundene til, at jeg havnede på gaden. Jeg var havnet i et misbrug og ham jeg var gift med på daværende tidspunkt, han ribbede mig for alle mine kontanthjælpspenge hver eneste måned, så jeg kunne ikke betale mine udgifter. Så siger det jo sig selv, så bliver boligforeningen sur, når du ikke kan betale din husleje. Så bliver man jo sat på gaden, ikk', og på daværende tidspunkt der havde jeg et forbrug med piller, vodka og amfetamin.*" (Ditte, l. 253 - 257)

To af de fire informanter fortæller ligeledes om konkrete oplevelser, hvor de har været udsat for henholdsvis fysisk overfald og seksuelle overgreb. For Dorthes vedkommende har der været tale om fysiske overgreb, hvor hun har befundet sig i området omkring det herberg, hvor hun har et værelse. Dorthe fortæller eksempelvis om en episode, hvor hun er blevet overfaldet af en anden kvinde fra herberget (Dorthe, l. 397-398).

> "*(...) Men jeg sad udenfor. (...) Jeg kendte hende ikke på det tidspunkt. (...) Men jeg sad nede foran, og så kom der en eller anden "junkiemand" og spurgte efter [red. navn på kvinden] (...) Nå, men så siger jeg til hende, "at der har været en eller anden gut og spørge efter dig", da hun så kom ud, og hvem han var og sådan, men altså jeg kender ham ikke [gengiver dialogen]. Så gik hun helt amok [ophidset stemme]. Fuldstændig mand! Gik hen og tog min bajer og gav mig knytnæver i hovedet og jeg sad ned, for hvis jeg havde rejst mig op så... hun havde fået en, for jeg er gammel*

bokser ikk'. Jeg ved ikke, om hun har hørt et eller andet, men hun bankede mig ned, mens jeg sad ned ikk'." (Dorthe, l. 402-410)

Dorthe fortæller efterfølgende, at hun derudover har været udsat for et andet overfald på selvsamme herberg, i dette tilfælde begået af en mand hun ligeledes ikke kendte (Dorthe, l. 443-458). Der er derfor tale om to konkrete voldelige overfald og begge er foregået på det herberg, hvor hun opholder sig.

En af de andre informanter, Sonja, fortæller, at hun finder det svært at stole på folk i forbindelse med spørgsmålet om, hvad hun fandt udfordrende i perioderne, hvor hun stod uden bolig. Hun beskriver, at det er folk fra miljøet, som hun oplever ikke at kunne stole på, på trods af hendes egne gode intentioner (Sonja, l. 84-95). Et svensk studie påviser, at over halvdelen (55 pct.) af de hjemløse kvinder, der indgår i det pågældende studie, sandsynligvis har oplevet vold og overfald (Beijer, 2004:38).

Opsummering

Ovenstående betragtninger indikerer, at informanterne agerer i et hjemløsemiljø, der til tider må betragtes som barskt, hvor vold og ubehagelige situationer kan forekomme. Der er derudover tale om et liv, der ligeledes kan være præget af et misbrug, hvilket tre af informanterne fremhæver.

Da hjemløshed netop er denne sammensatte og komplekse situation, er der derfor tale om afvigelse knyttet til flere af ovenstående faktorer. Kvinderne må menes at bryde med normen og de sociale regler, der eksisterer i samfundet, eksempelvis ved at befinde sig i misbrug, økonomiske problemer i en sådan grad at det fører til hjemløshed, eller psykiske problemstillinger der påvirker boligsituationen. Mange af de kvinder der befinder sig i hjemløshed besidder derfor ikke kun en afvigeridentitet som hjemløs, men også en afvigeridentitet som eksempelvis misbruger eller psykisk syg, set ud Beckers begreb om afvigelse (Becker, 2005:29f.). Der er derfor ikke kun tale om kvinder, der skal agere i situationen som boligløs, men også en situation der rummer en masse andre faktorer, hvilke kvinderne sideløbende med hjemløsheden skal agere i, hvorfor der kan være tale om særlig udsat position.

6.4 Når kvinde og forældreskab suppleres med hjemløshed

En anden faktor, der præger både informanternes og de fagprofessionelles beskrivelser af hjemløshed blandt kvinder, er kvindens position som forælder, hvilket gør sig gældende for de kvinder, der har børn. Forældrerollen fylder ifølge flere af de fagprofessionelle og informanterne meget. Ønsket om at være sammen med børnene kan ifølge flere af de fagprofessionelle have stor betydning for kvindernes velbefindende generelt set.

Kortlægningen over hjemløshed frembringer tal der tydeliggør, at en del kvinder har mindreårige børn, nærmere bestemt har 31 pct. af kvinderne i opgørelsen mindreårige børn (Benjaminsen & Lauritzen, 2015:58). To af dette speciales informanter har børn, der har været anbragt i perioden, hvor informanterne befandt sig i hjemløshed (Ditte, l. 29; Dorthe, l. 10-11). Gennem specialets forskellige interviews med informanterne, har det været tydeligt at mærke, at deres kontakt med deres børn og det at de er forældre er noget, der fylder rigtig meget hos dem. Informant Dorthe nævner allerede sine børn som en del af hendes identitetsbeskrivelse, da der bliver spurgt ind til, om hun kan fortælle lidt om sig selv:

> "*Jamen jeg hedder Dorthe og er lige blevet [red. ca. 50 år] har boet på gaden i 26-27 år, sådan on and off. Jeg har to børn på [red. alder] og [red. alder].*" (Dorthe l.10-11)

Hun beskriver endvidere besværligheden ved, at hun ikke kan have sin søn på besøg på det herberg hun bor på, da der kun må komme kvinder på herberget:

> "*Dorthe: Ja. Altså jeg er ligeglad, det irriterer mig bare, for jeg prøvede at smugle min søn ind her … (...)*[1] *Min bror heller ikke. Og det er den eneste mandlige kontakt jeg har, det er min søn og min bror.*" (Dorthe, l. 309-314)

En anden af informanterne giver udtryk for, at hun aktivt har opsøgt hjælp for at kunne fastholde en aktiv forældrerolle med samvær, men føler ikke, at det har været en mulighed i hjælpesystemet:

[1] Dorthes søn er på daværende tidspunkt voksen.

"*Ja, jeg har jo henvendt mig på kommunen for ligesom at ruske dem lidt op og få dem til at hjælpe mig med at finde noget at bo i, så jeg kunne være sammen med min datter. Det kunne jeg jo ikke have [red. samvær] på de der forsorgshjem, hvor jeg var på, det måtte vi jo desværre ikke.*" (Ditte, l. 66-68)

I både Dorthe og Dittes tilfælde fylder forældrerollen meget, da de begge særligt fremhæver situationer, hvor de ikke af forskellige årsager ikke har kunnet have kontakt med deres børn.

Forældrerollen set fra de fagprofessionelles perspektiv

I forhold til forældrerollen kan der her være tale om en yderligere afvigeridentitet, ved ikke at kunne varetage rollen som forælder i en situation som hjemløs, hvilket ud fra de fagprofessionelles beskrivelser kan gøre sig gældende for nogle kvinder i hjemløshed. De fagprofessionelle oplever blandt andet, at nogle af de kvinder der ikke kan magte forældrerollen kan opleve konsekvenser i form af savn og dårlig samvittighed.

Forældrerollen er et element, der ifølge mange af de fagprofessionelle generelt set fylder meget for kvinderne. Der er derfor blandt de fagprofessionelle en social bevidsthed om kvindernes rolle som forælder. Socialarbejder Stine fortæller:

"(…) *så kan man sige for mange af dem [red. kvinderne], så fylder det der med at have børn. Der er jo rigtig mange, der har børn, og det er der også [blandt] de hjemløse mænd, men af en eller anden grund så taler kvinderne mere om det*." (Stine, l. 50-52)

I udtalelserne om forældrerollen er det, ifølge en af gadeplansmedarbejderne og tre af de værestedsansatte, særligt børnenes betydning og moderrollen der fylder meget for kvinderne (Lise, l. 60-68; Tine, l. 157-162; Malene, l. 465-468; Dobbeltinterview, l. 315-317). Nogle af de fagprofessionelle nævner i forlængelse af selv samme, at det at have børn ofte er forbundet med stor smerte, savn og dårlig samvittighed, blandt andet over ikke at være i stand til at magte forældrerollen (Lise, l. 64-67; Dobbeltinterview l. 315-317; Tine, l. 160-162). Der er ifølge nogle af de fagprofessionelle, herunder Andreas fra politiet, socialarbejdere, gadeplansmedarbejdere og værestedsansatte, tale om børn, der er anbragt og de

fagprofessionelle giver udtryk for, at de ikke møder børn i deres arbejde med hjemløse kvinder (Andreas, l. 260-261; Lise, l. 68-72; Philip, l. 120-122; Tine, l. 158; Malene, l. 70-75; Stine, l. 232-233). *Forældreskab* er i denne kontekst kvinder med anbragte børn.

Samtidig er identiteten som forælder en rolle, der ifølge to værestedsansatte kan være svær at overkomme, da hjemløsheden og andre sociale problematikker præger subjektets position. Mange af kvinderne kan eksempelvis ikke overskue at besøge deres børn eller magte samværet med børnene (Tine, l. 160-162; Dobbeltinterview l. 316-318). Socialarbejderen Stine bemærker ligeledes:

> "(...) *men det er jo ikke anderledes for dem end for alle andre mennesker, at vi vil rigtig gerne gøre det så godt vi kan for vores børn, og det vil de også, og det har de rigtig svært ved, så det vil de gerne have hjælp til*." (Stine, l. 234-236)

Stine understreger her børnenes vigtighed for kvinder i hjemløshed, men fortæller at der også kan være tale om kvinder, der på trods af gode intentioner om at være en god forælder kan have behov for hjælp udefra til at kunne udfylde rollen.

Opsummering

Ifølge Becker kan en afvigeridentitet, i dette tilfælde som hjemløs, få konsekvens for ens sociale deltagelse og selvbillede (Becker, 2005:50). Set ud fra ovenstående kan der udledes en uoverensstemmelse mellem det er være hjemløs og forælder, hvilket blandt andet bevirker, at kvinder i hjemløshed kan have svært ved at varetage den fulde forældrerolle og derfor kan befinde sig i en position, der kan være forbundet med savn og dårlig samvittighed. En afvigelse der, ifølge Bretherton og Mayock (2017), kan bunde i kulturelle normer; "*A woman who is not a wife, mother or carer, regardless of her other characteristics, represents a form of deviance (...)*" (Bretherton & Mayock, 2017:2). Kan kvindernes dårlige samvittighed derfor være begrundet i deres relation til børnene, men samtidig være foranlediget som følge af samfundets forventninger til deres rolle, ved ikke at kunne tage vare på deres egne børn?

6.5 Relationernes betydning

Både de kvindelige informanter og fagprofessionelle nævner forskellige former for relationer, herunder både det tætte netværk samt relationer hvor det blot handler om overnatningsmuligheder, som en vigtig del af kvindernes hverdagsliv.

Særligt en af informanterne, Dorthe, beskriver, hvilken betydning hendes nære netværk har haft i perioden, hvor hun har befundet sig i hjemløshed. Hun fortæller, hvordan hun har brugt sit netværk, når hun har haft brug for en 'pause' væk fra gadelivet, hvor hun har brugt sin mor. Vi vælger at betegne denne form for netværk, som et positivt netværk, da vi vurderer, at det har været med til at højne Dorthes livskvalitet i perioden, hvor hun har befundet sig i hjemløshed.

> "*Min mor har jeg altid bare lige smuttet hjem til, så er jeg bare blevet der. Der hvor jeg boede på gaden med [red. tidligere kæreste], der måtte jeg simpelthen indendørs en gang imellem, og være indenfor i et par dage. Og så få et bad og se noget fjernsyn og sådan noget der. Der var jeg altid lige ved min mor i to, tre dage og slappe af.*" (Dorthe l. 118-123)

Dorthe udtrykker af flere omgange at have gjort brug af sit familiære netværk og venner i situationer, hvor hun har haft brug for at komme indenfor (Dorthe, l. 97-99, 189-191), hvilket hun også indledningsvist fortæller om sig selv; "*Jeg har været sofasurfer*[2]" (Dorthe, l. 21).

En af de andre informanter, Ditte, fortæller ligeledes om, hvordan hun også i tiden efter hendes hjemløshed brugte hendes netværk til at holde sig på benene (Ditte, l. 230). Ditte fortæller ligeledes om betydningen af relationer, der ikke var positive for hendes situation:

> "*Jo, da jeg boede inde i [red. by], der havde jeg et kæmpestort netværk, men det var jo sådan set mine stofvenner og det er jo ikke noget, jeg kan bruge til i dag vel…. For nu er jeg mere eller mindre clean, så jeg har ikke lyst til, at [det] skal være i den dur der.*" (Ditte l. 245-247)

[2] 'Sofasurfer' dækker over personer der befinder sig midlertidigt (og uden kontrakt) hos venner, familie og bekendte (Vidensportalen på det sociale område, Socialstyrelsen, 2017).

Som Ditte fortæller, har hendes tidligere netværk været centreret omkring hendes misbrug, som blev en del af årsagen til hendes hjemløshed. Ditte bemærker endvidere, at hun i perioden hvor hun var hjemløs ikke havde kontakt til sin familie, hvilket hun oplevede som hårdt (Ditte, l. 293-295).

De fagprofessionelles perspektiv på relationernes betydning

Der eksisterer en oplevelse hos de fagprofessionelle om, at kvinder i hjemløshed er bedre i stand til at benytte deres netværk. En af de fagprofessionelle, en gadeplansmedarbejder, beskriver kvinderne som gode til at pleje deres netværk og række ud (til netværket), hvis behovet for hjælp opstår (Lars, l. 53-60). De fagprofessionelle tegner et billede af, at kvinder i hjemløshed er bedre til at opretholde deres familie og venne-/venindeforhold og derfor i lang tid skjuler deres hjemløshed, fx gennem sofasurfing eller lignende (Lars, l. 53-60; Lise, l. 89-91; Philip, l. 525-527; Dobbeltinterview, l. 142).

I relation til tidligere betragtninger om forældrerollen bemærker en af gadeplansmedarbejderne, Lars, at børn kan anses som et positivt netværk i de tilfælde, hvor kvinder der befinder sig i hjemløshed formår at opretholde et fornuftigt forhold til børnene (Lars, l. 270-271).

De fagprofessionelle nævner i tråd med netværkets positive betydning for kvinderne, at når de havner på gaden er det ofte fordi de har opslidt eller brudt deres netværk ned (Lars l. 57-60; Philip, l. 95-98; Lise, l. 104-108).

> "*At når du ikke ligesom... når du har opbrugt kvoten i dit sociale netværk, eller måske aldrig har haft noget netværk, så er der ikke så mange andre muligheder end livet på gaden.*" (Lars l. 70-72)

Både det positive og det negative netværk kan derfor have en indflydelse på kvinder i hjemløshed og samtidig have en væsentlig betydning for deres vej ind i hjemløshed.

Kæresterelationer

En anden form for 'netværk' som de fagprofessionelle nævner i perioden hvor kvinderne befinder sig i hjemløshed er kæresterelationer. Flere fagprofessionelle beskriver, at det at finde en kæreste kan ses som en mulighed for beskyttelse i det barske hjemløse miljø eller for at komme indenfor (Lise, l. 199-101; Lars, l. 80-83), og derved væk fra gaden. Der er i dette tilfælde tale om den type kæresterelationer, der af flere fagprofessionelle er nævnt som en form for 'strategi' for at søge væk fra gaden eller for opnå en form for beskyttelse. Dette beskriver Lars, en af gadeplansmedarbejderne:

> "*Men ellers er der jo den her strategi med at finde sig en mand, og ligesom hægte sig på ham. Gerne en af alfahannerne i byen, ikk', og så kan man ligesom ryge ind under hans vinge.*" (Lars, l. 92-93)

Det er dog væsentligt at bemærke, at kæresterelationer for kvinder i hjemløshed ikke i alle tilfælde handler om strategier for overlevelse, hvilket ligeledes vil blive berørt i nedenstående.

Andreas fra politiet beskriver i relation til Lars' betragtning, at de på deres patruljer ualmindelig sjældent støder på kvinder, der opholder sig alene på gaden og at de oftere møder kvinderne på gaden sammen med mænd (Andreas, l. 85-88). Andreas forklarer videre, at det ikke nødvendigvis handler om kvindernes valg af strategi, men nærmere handler om mændene og deres beskyttelse af kvinderne (Andreas, l. 135-137). Der er derfor på baggrund af ovenstående betragtninger ikke tale om en tydelig sammenhæng mellem kæresterelationer som bevidst strategi hos kvinderne for at klare livet som hjemløs.

I forhold til kæresterelationer og parforhold fortæller to af informanterne om kæresterelationer eller mandlige bekendtskaber der har betydet, at informanterne har opholdt sig på gaden (Sonja, l. 108-110; Dorthe, l. 25-26). Heller ikke i forhold til beskrivelsen af kæresterelationer og mandligt selskab giver Sonja og Dorthe udtryk for, at det har været som en strategi for overlevelse eller beskyttelse. I nogle situationer har Sonja eksempelvis opholdt sig på gaden, da hun har været i selskab med mandligt bekendtskab og derfor ikke har kunne

få plads på skærmede herberg (Sonja, l. 108-110), eller for Dorthe, hvor årsagen var et valg om at søge derhen, hvor manden opholdte sig:

> "*Ja, og [så] fik jeg en kæreste, der hed [red. navn] der… han boede på gaden, så der boede jeg på gaden, det er også rigtigt. Jeg har da sovet på gaden en gang imellem før i tiden, i gamle dage.*" (Dorthe l. 25-27)

Ovenstående citat fortæller om en virkelighed, hvor Dorthe selv aktivt har søgt gadelivet for at være sammen med sin kæreste, da der ikke umiddelbart har været mulighed for at de kunne være sammen andre steder end på gaden. Hun nævner derimod intet om, at hun har haft behov for en kæreste for at opnå beskyttelse.

Kæresteforhold kan derfor indeholde flere elementer for kvinder i hjemløshed. Der kan være tale om reelle kæresterelationer, hvilket Dorthe og Sonja nævner, der betyder, at de kan være nødsaget til at opholde sig på gaden for at være sammen med dem. Samtidig kan der være tale om kæresterelationer som en gråzone og 'strategi', hvilket er relationer, der nævnes af nogle af de fagprofessionelle.

Perspektiver på prostitution

Hjemløse kvinders relation til mænd kan være som resultat af et gråzone felt, når kvinderne befinder sig i hjemløshed. De fagprofessionelle taler om prostitution som en overnatningsmulighed, hvilket de oplever nogle kvinder gør brug af (Nathalie, l. 99-102; Stine, l. 261-266; Lars, l. 343-346; Dobbeltinterview, l. 223-225). Det er dog ikke en 'strategi' nogle af de interviewede informanter giver udtryk for at have benyttet sig af. En af gadeplansmedarbejderne beskriver det ud fra et mere generelt blik på kvinder i hjemløshed:

> "*Ja. Og tit så bliver vi sådan helt, "uhh nej, hun prostituerer sig selv for at overleve", men nogen gange er det måske heller ikke så grimt og så råt og så farligt, som vi bygger op oppe i vores hoveder, fordi der netop nogle gange er tale om den her flydende relation. Man har jo også brug for kærlighed, omsorg og berøring når man er ude på gaden. Altså jeg siger ikke at alle de her relationer er kærlighedsrelationer, jeg tror bare, at det er et gråzonefelt, så det er svært sådan at... Men helt sikkert, så tror jeg at mange hjemløse kvinder gør brug af seksualitet og sex for at overleve, og*

bruger det som en strategi. Og hvorfor skulle de ikke også det? Det giver da god mening. Ligeså vel som man kan bruge alkohol og stoffer og slåskampe og sådan noget for at overleve." (Nathalie l. 408-416)

Nathalie, som er gadeplansmedarbejder, beskriver i ovenstående citat netop dette gråzonefelt. Hun betragter i højere grad prostitutionen som en flydende relation, hvor det kan være svært at vurdere, om der er tale om egentlig prostitution, en form for gråzoneprostitution for at finde overnatning eller om der derimod er tale om en kærlighedsrelation, der ikke kan forbindes med prostitution.

En af informanterne, Sonja, giver udtryk for at have erfaring med prostitution, men fortæller, at hendes brug af prostitution har været grundet hendes misbrug (Sonja, l. 14, 246). Der er derfor ingen af de fire informanter, der giver udtryk for at have gjort brug af prostitution som overnatningsmulighed i perioden, hvor de befandt sig i hjemløshed.

Opsummering

Afslutningsvis er det relevant at pointere, at de fagprofessionelles italesættelse af kæresterelationer som strategi og prostitutionsadfærd ikke er afspejlet i informanternes beskrivelser. I dette tilfælde er der antageligvis tale om forholdsvis ressourcestærke informanter, der giver udtryk for, at de selv formår at overleve på gaden og som erfarer reelle kæresteforhold. De kvindelige informanter ser derfor ikke de nævnte kæresterelationer som en direkte strategi for at overleve. Dette ses i modsætning til flere af de fagprofessionelles kommentarer omkring hjemløse kvinders benyttelse af eksempelvis seksuelle ydelser, som indgang til at sove på en sofa eller lignende. Ud fra de fagprofessionelles beskrivelser af prostitution og kæresterelationer som strategi, bør det endnu være et opmærksomhedspunkt, da de oplever, at nogle kvinder gør brug af disse håndteringsstrategier. Enkelte af de fagprofessionelle anerkender, at det er et gråzonefelt, da der tale om flydende relationer og hvor det kan svært at gennemskue, om det er tale om reel prostitution eller kærestelignende forhold.

6.6 Et stemplingsperspektiv

Den form for afvigende adfærd, der kan anskues i relation til den kvindelige hjemløshed, der beskrives i dette speciale, er hvad Becker betegner som åbent afvigende adfærd (Becker, 2005:39). Hjemløshed beskrives af Robert Olsen (2015) som en subkultur (Olsen, 2015:319f.), hvorfor vi betragter hjemløshed som en regelbrydende adfærd, da det ikke opfattes som normalt at stå uden bolig og have øvrige sociale problematikker.

Som skitseret i Kapitel 5 ”Hjemløshedens kontekst” (s. 35) har de fagprofessionelle og de kvindelige informanter defineret, hvad de betegner som hjemløshed, hvorfor deres definition af hjemløshed beskriver, hvad de opfatter som afvigende adfærd. Den form for hjemløshed, som de fagprofessionelle taler ud fra, er den hjemløshed de identificerer gennem kendskabet til kvinder, der gør brug af de pågældende organisationer og tilbud, hvor de fagprofessionelle arbejder. De kvindelige informanter taler endvidere ud fra den hjemløshed de kender til gennem egne erfaringer og er ligeledes kvinder, der italesætter og er åbne omkring deres hjemløshed. Den afvigende adfærd må derfor i dette speciale betegnes som åbent afvigende adfærd.

Gennem ovenstående analyse er det påvist, at det at befinde sig i hjemløshed som kvinde, foruden afvigeridentiteten som hjemløs, også inkluderer forskellige andre afvigeridentiteter, med udgangspunkt i de sociale udfordringer skitseret i Figur 1 (jf. Kapitel 6, s. 40). Eksempelvis kan der være tale om en afvigeridentitet som følge af misbrug, psykisk sygdom eller ved ikke at kunne magte og efterleve rollen som forælder, der her anskues som afvigelse. At blive stemplet som afviger har endvidere betydning for ens offentlige identitet, og har konsekvenser for personens videre deltagelse i sociale sammenhænge og selvbillede. Ved at blive afsløret som afviger, får personen derfor også en ny social status (Becker, 2013:50). Hjemløshedens kompleksitet, som den gør sig gældende for kvinder i hjemløshed, kan derfor også have en betydning for kvindernes sociale identitet. Med det menes, at kvinder i hjemløshed, alt efter hvordan deres individuelle situation ser ud, både møder konsekvenser som følge af stemplingen som hjemløs, kombineret med stemplingen som fx ufuldkommen forælder, prostitueret eller psykisk sårbar.

Becker bemærker videre: “*Når den afvigende bliver afsløret, behandles han i overensstemmelse med den folkelige diagnose af, hvorfor han er, som han er, og denne*

behandling kan i sig selv på samme måde frembringe yderligere afvigelse" (Becker, 2005:53). I forhold til det tidligere perspektiv på kvindens rolle som forælder, kan det fx betyde at kvinden af omgivelserne betragtes som en ufuldkommen forælder, en identitet som nogle kvinder, ifølge de fagprofessionelle, kan tage på sig. En identitet der hos nogle kvinder kan medføre en følelse af skyld og skam, hvilket kan tyde på, at kvinderne internaliserer og efterlever omgivelserne stempling. Der kan derfor udledes, at den kompleksitet og de forskellige afvigeridentiteter der kan knytte sig til kvinder i hjemløshed ikke er uden konsekvenser. Det er derfor værd at bemærke at informanternes hjemløshed er unik og at deres sociale status bærer præg af de forskellige stemplingsprocesser de oplever, som følge af omgivelserne reaktion på deres adfærd.

6.7 Delkonklusion

Konstitueringen af den kvindelige hjemløshed er betinget af en sammenvævning af forskellige kategorier og faktorer, hvor intersektionalitetsbegrebet her bliver inddraget for at tematisere de sociale differentieringsformer (Jensen & Christensen, 2011:72). De fagprofessionelle fremhæver generelt sociale problematikker, og en forældrerolle, der opleves særligt knyttet til kvinderne. Derudover nævnes netværk som en mere relationel faktor, da flere af de fagprofessionelle bemærker, at netværk kan have en betydning for kvinders vej ind i hjemløshed samt når kvinden befinder sig i hjemløshed, eksempelvis i form af muligheden for sofasurfing.

Ud fra betragtningen om at kvinder kun udgør 22 pt. af den samlede gruppe hjemløse i Danmark (Benjaminsen & Lauritzen, 2015:43), kan kategorien *kvinde* i sig selv være medvirkende til marginalisering gennem tilblivelsen af 'manden' som majoritet (Staunæs & Søndergaard, 2006:49,51). Rådet for Socialt Udsatte stiller spørgsmålet: "*Man kan spørge om, hvorvidt denne overrepræsentation sætter sig igennem i tilbuddenes virkemåde og kultur, så indsatsen i høj grad finder sted på mændenes præmisser og overser kvindernes behov?*" (Rådet for Socialt Udsatte, 2016:13). Eller som en projektkonsulent bemærker, at "*Kvinderne eksisterer på gaderne og herbergerne på mændenes præmisser*" (Rambøll, 2009:4). Hvorvidt kategorien *kvinde* i sig selv har en betydning, må sættes i forbindelse med de kategorier der ellers er til stede. *Kvinde* kan i sig selv være andethed, eller som Staunæs og Søndergaard

betegner det - minoriserende bevægelser (Staunæs & Søndergaard, 2006:49). Anderledes forholder det sig fx når *kvinde* i samspil med *forældreskab* bliver førstehed - majoriserende bevægelser (Ibid.), da særligt kvinderne (jf. ovenstående analyse) sættes i forbindelse med forældrerollen, hvilket dog bevirker at kvinden ses som afviger, når hun grundet hjemløshed, ikke formår at efterleve denne forældrerolle. Det kan derfor tyde på at kvinderne positioneres forskelligt, alt efter hvilke sociale kategorier de sættes i forbindelse med.

Men foruden kategorien *kvinde* er der også tale om en sammenvævning af andre kategorier (Jensen & Christensen, 2011:72), her i form af kategorierne *social udsathed* belyst gennem de sociale udfordringer og *forældreskab*. Kategorierne *prostitution* og *kæresteforhold* (som strategi) beskrives ligeledes af de fagprofessionelle som særlig knyttet til kvinder i hjemløshed.

Intersektionalitetsbegrebets argument er, at de sociale kategorier er gensidigt konstituerende på identitetsmæssigt og strukturelt niveau (Ibid.:73). Der er derfor ud fra denne forståelse ikke tale om parallelle og statiske kategorier (Ibid.:74), men identitetsmarkører der hænger uløseligt sammen (Jensen & Christensen, 2011:73), hvorfor kvinder i hjemløshed ikke kun betragtes ud fra hjemløsheden, men må ses i samspil med de andre identitetsmarkører, der gør sig gældende. Kvinden er derfor ikke kun hjemløs, men vil ligeledes være positioneret på baggrund af andre sociale differentieringsformer, hvilket kan have betydning for den sociale identitet.

Kapitel 7

Analyse: Identiteten som hjemløs

I denne analysedel vil fokus være på stigmatiseringen af kvinder i hjemløshed samt hvordan hjemløse kvinder kan vælge at skjule eller synliggøre det stigma, de besidder, nemlig stigmaet som hjemløs. Analysen tager udgangspunkt i udtalelser fra de kvindelige informanter samt de fagprofessionelle der arbejder inden for feltet hjemløse kvinder.

7.2 Hjemløshed som en subkultur

Robert Olsen beskriver hjemløsheden som et udenforskab - et udenforskab der både kan handle om et tilhørsforhold til en subkultur, der er defineret af andre og kan medføre en udstødelse fra samfundet, og samtidig et udenforskab der kan udgøre en platform, hvor man finder et sammenhold og fællesskab (Olsen, 2015:319f.).

En af informanterne, Helene, forklarer i forbindelse med sit ophold på et forsorgshjem:

> "*nogen dage der elskede man det jo også [red. at bo på forsorgshjem], fordi man har jo... får jo også et godt sammenhold med mange af de andre, der bor der, og man er jo i samme båd sådan et sted, så man bliver jo mødt af nogen, der godt ved, hvordan det er at være i det, man er i lige nu. Det var jo fantastisk. Men det var jo ikke mit og jeg vidste jo godt, jeg skulle ikke blive der. Uanset hvad så var det jo ikke et sted, jeg skulle blive. Så det var også svært at falde til ro i det, og være der og altså fordi at man jo godt vidste, at man skulle videre og hvad er det så, det man skal videre til, altså det var skræmmende mest. Hvad skal man videre ud til [...], når man ved, at det stopper på et tidspunkt*." (Helene, l. 124-130)

Som Helene forklarer, oplevede hun derfor at tilhøre en gruppe med et sammenhold på forsorgshjemmet, hvilket hun beskriver som "*og man er jo i samme båd sådan et sted*", hvor man kan finde et fællesskab i at kende til hinandens situation, altså den form for udenforskab, hvor Olsen (2015) bemærker, at man kan finde et fællesskab. Helene er samtidig bevidst om, at der ikke er tale om et sted, hvor hun skulle blive. Hun forklarer ligeledes, at hun ikke havde

lyst til at fortælle fremmede om sin hjemløshed - en situation og erkendelse der for hende bundede i, at hun følte sig flov. Her er det vigtigt at have for øje, at Helene ser retrospektivt på sin hjemløshed, da hun ikke længere er hjemløs og derfor formodes at være mere reflekteret omkring hvad hun oplevede, da hun stod midt i det hele og var boligløs:

> "*Helene: Jamen også når man møder fremmede, der spørger "nå men hvad laver du, hvem er du og hvor bor du" Ja, der undgår man jo oftest at svare på det, med at man er hjemløs, eller altså det gjorde jeg i hvert fald, da jeg stod i det.*
> *Interviewer: Hvordan kan det være?*
> *Helene: Jeg havde svært ved at erkende over for andre, at jeg var hjemløs, det var fordi, jeg var flov over det*." (Helene, l. 31-38)

Helene fortæller senere i interviewet om betydningen af, hvordan man bliver mødt, når man står i en situation uden bolig, i denne kontekst beskrevet gennem mødet med fagprofessionelle:

> "*Det har da gjort en verden til forskel at blive mødt [med] "Jamen du har nogle udfordringer i livet, det er da forståeligt nok, skal vi ikke se, om vi kan gøre noget ved dem", i stedet for, "nå, jamen du er da også bare hjemløs, og du kan da også bare og..." og det der også, at blive stemplet som både narkoman og som psykisk syg og sådan noget. Uden egentligt at være det. At "når ja, du er da også bare hjemløs, så vi gider da ikke bruge tid på dig, fordi at du mister jo sikkert bare din bolig igen", eller "du er jo også bare en misbruger, så det må du holde op med før vi kan hjælpe dig". Nej, det er jeg ikke, altså*." (Helene, l. 476-482)

Helene giver i citatet udtryk for den subkultur, der er defineret af andre, da hun beskriver situationer, hvor hun har følt sig stemplet som narkoman og psykisk syg. Situationer hvor hun har følt sig identificeret med en gruppe, hun ikke selv oplever at kunne relatere sig til. I forhold til den stempling Helene beskriver, og Olsens (2015) beskrivelse af en subkultur, kan der ud fra Goffmans stigma-begreb beskrives forskellige processer, der kan afspejles i Helenes beskrivelse af sin hjemløshed. En *tilsyneladende social identitet* baseret på de forventninger og karakteregenskaber, som samfundet tillægger den enkelte, dette set i forhold

til den identitet som personen rent faktisk besidder - *den faktiske sociale identitet* (Goffman, 2009:44). Helene oplever at blive stemplet som narkoman og psykisk syg og en der mister sin bolig igen, en identitet hun ikke finder sand "*Nej, det er jeg ikke*" (Helene, l. 482). Derimod genkender hun sig selv i beskrivelsen af at være en, der har nogle udfordringer i livet, som hun skal have hjælp til. Hun beskriver ligeledes, hvorfor hun også i nogle situationer undgår at gøre folk opmærksomme på sin hjemløshed, og derfor vedbliver at befinde sig som potentielt miskrediteret, der ifølge Goffman er når ens stigma ikke er synligt (Goffman, 2009:46).

Ud fra ovenstående tegner der sig et billede af en kvinde, der oplever sig stemplet som følge af sin hjemløshed. Der kan være situationer, hvor den stigmatiserede ønsker at skjule sit stigma, da de oplever at blive stemplet som miskrediteret samt andre situationer hvor omgivelsernes kendskab til stigmaet kan føre til at den stigmatiserede føler sig mødt med respekt. Derudover er der situationer, hvor vi kan udlede, at kvinderne kan finde et fællesskab i en subkultur der er bundet op på stigmaet som hjemløs.

Følgende analyse har til hensigt at folde denne kompleksitet mere ud, herunder når hjemløsheden handler om mere end tab af bolig, når normative forventninger spiller ind, når det handler om at skjule et stigma eller når det handler om at gøre brug af sit stigmas synlighed.

7.3 Kvindens hjemløshed

Hjemløse kvinder befinder sig i en situation, hvor de står uden 'et hjem', som ordet "hjemløshed" i sig selv foreskriver. Det kan derfor være interessant at undersøge, hvordan de personnære beskrivelser af et hjem tager sig ud, for det kan muligvis være medvirkende til at beskrive, hvordan man betragter hjemløsheden og hvad man oplever, at hjemløsheden rummer. Derudover har følgende afsnit til hensigt at gå dybere i betydningen af, at det er en kvinde, der befinder sig i hjemløshed.

Oplevelsen af 'et hjem'

For at forstå situationen som hjemløs, kan det være væsentligt at sætte perspektiv på den arena, som informanterne oplever at have befundet sig på i perioden som hjemløs. Nogle af

de arenaer der er i spil for informanterne bliver afspejlet gennem deres refleksioner om det at mangle egen bolig eller nærmere eget hjem. Deres refleksioner kan ses i relation til, hvad Sommerville, ifølge Catharina Thörn (2001), beskriver, at hjemløshed er karakteriseret som materiel fattigdom men samtidig mangel på privat sfære (Thörn, 2001:227).

Til spørgsmålet om hvad man særligt mangler, når man ikke har egen bolig, svarer en af informanterne, Ditte; "*Men jeg skal ikke tage hensyn, fordi der er kun mig, og det betyder altså meget, at man har sit eget privat, hvor man ligesom kan lukke døren og sige her bor jeg, her bestemmer jeg*." (Ditte, l. 419-420). Ditte refererer til det at have sit eget og nævner her både aspektet om ikke at skulle tage hensyn samt aspektet om at kunne lukke sin egen dør til et sted, hvor hun selv bestemmer. Hun fortæller endvidere, hvad hun savnede i perioden som hjemløs:

> "*Jamen, det er jo sådan noget, der mangler, det er jo det, at du har dit eget igen og man kan lukke døren og du har nogle at snakke med i stedet for, at du står midt på gaden og hvor skal jeg sove henne og ej det er pisse koldt og det regner og...*" (Ditte, l. 473-475)

Informant Helene, der ligeledes har opholdt sig på forsorgshjem, beskriver i tråd med Ditte et hjem som følgende:

> "*Jamen det [red. hjem] er jo en base, hvor man har tryghed. Det er jo et sted, hvor man kan gå ind og man kan lukke sin dør, og man kan være sig selv. Hele det her, det er mit, det her det er min lille base, det er min dør. Øhm, det betyder da rigtig meget ja, at have et sted hvor man kan komme hjem og være tryg og være glad og være ked af det eller hvad det nu er, man skal*." (Helene, l. 115-118)

Nogle af de beskrivelser, som begge informanter nævner, indeholder ord som tryghed, det at kunne være sig selv og at kunne lukke sin egen dør. I forhold til Goffmans teoretiske opmærksomhed på 'samhandlingsordenen', hvilket han beskriver som de gensidige påvirkninger individer har på hinandens handlinger (Goffman, 2014:65) kan ses i sammenhæng til informanternes beskrivelser. I den forbindelse beskriver Goffman den

optræden, som mennesket udøver, hvor han skelner mellem *frontstage* og *backstage*. Backstage er, ifølge Goffman, det rum, hvor de undertrykte aspekter kan komme til syne og et sted hvor den personlige facade kan rettes til (Ibid. 145f.). Det er ligeledes et sted hvor publikum ikke kan trænge ind (Ibid.147), hvilket netop er et interessant aspekt i relation til hvad informant Helene fortæller, at et hjem for hende er et sted, hvor hun kan være sig selv og hvor hun kan være ked af det. Hjemløsesituationen handler derfor for Ditte og Helene ikke kun om den materielle del ved at have egen bolig, men handler i lige så høj grad om den private sfæres betydning.

Informanternes hjemløshed og situation er ligeledes præget af de arenaer og de kontekster som informanterne befinder sig i, hvilket meget fint illustreres af tre af informanternes beskrivelser af ophold på henholdsvis gaden og forsorgshjem. Livet på gaden beskrives af informanten Ditte:

> "*(...) da boede jeg inde i en opgang. Så måtte jeg pakke sammen i dagtimerne, og så ud i naturen og være, og så når det blev koldt så listede jeg tilbage til min lille opgang og så sad jeg nede i kælderen og så sov jeg der. (...) Det var ubehageligt, man får ikke sovet, man er hele tiden på vagt, er der lyde? Hvem er det? Og hvad sker der? Bliver man nu smidt ud og må man nu godt ligge her?*" (Ditte, l. 479-486)

Her beskriver Ditte ubehaget ved ikke at vide, om man bliver smidt ud. En oplevelse som en af de andre informanter, Sonja, beskriver; "*(...) Det er møgubehageligt. Og så at leve på offentlige toiletter ikk', som man lige trykker på [red. varmeblæser], så der kommer varm luft ud til hænderne ikk'. Og så lige pludselig så kommer der en vagt (...)*" (Sonja, l. 208-209).

Livet på forsorgshjem beskrives ifølge informanten Helene som en situation, hvor hun hele tiden er på: "*Så var det jo rart at slippe for at [red. ved at komme i egen lejlighed]... altså at skulle være på hele tiden, fordi det er man, når man bor på sådan en boform, så snart man går udenfor sit værelse, jamen så er man jo ude i et offentligt rum allerede der.*" (Helene, l. 142-143).

Som informanterne beskriver, på baggrund af deres individuelle erfaringer, kan hjemløshed opleves som en situation, hvor de hele tiden "er på". Det kan handle om at overnatte i det

offentlige rum, på et offentligt toilet eller at opholde sig på et forsorgshjem. Et aspekt der kan have indflydelse på deres oplevelse af et hjem, hvor informanterne Helene og Ditte netop vægter det at kunne trække sig tilbage og slappe af, som et sted hvor "forestillingens" hemmeligheder kan blive synlige (Goffman, 2014:147).

Et studie om kvinder i hjemløshed, præsenteret af Thörn (2001), finder at et hjem, ifølge studiets interviewede kvinder, er et sted, hvor man som kvinde kan have magten til selv at bestemme og et sted der kan forbindes med kontrol og magt. Endvidere finder studiet, at hjemmet er et sted, hvor de kan beskytte sig fra det kaos, de oplever "udenfor" samt et sted der er sikkert (Thörn, 2001:227f.). Dette perspektiv kan suppleres med informanternes beskrivelser heriblandt Helene, der beskriver hendes nuværende hjem som et sted, hvor man kan være sig selv og Ditte der beskriver hjemmet som et sted, hvor hun bestemmer.

Et supplerende perspektiv til informanternes betragtninger om et hjem, er et aspekt der blev nævnt i vores indledende interview, hvor der i interviewet blev fortalt følgende: "*Gadeplansmedarbejderne har mødt dem [red. kvinder i hjemløshed] på offentlige toiletter, hvor de står og farver hår for at se pæne ud*." (Indledende interview, l. 182-183). En situation hvor kvinder, der lever og opholder sig på gaden, kan være nødsaget til at agere backstage, mens de befinder sig i et 'facadeområde' (Goffman, 2014:141). En skillelinje mellem front- og backstage der udviskes i en situation, hvor facaden rettes til (Ibid.:146), men som foregår i det offentlige rum.

Hjemløshed er derfor ud fra ovenstående en livssituation, hvor det i mange henseender ikke er muligt at trække sig og hvor hjemmet bliver billedet på tryghed og den private sfære. De pågældende informanter beskriver hjemløsheden, som en situation hvor flere arenaer er i spil samt flere former for afsavn; et materielt afsavn, altså et afsavn på mangel af bolig samt mangel på mulighed for privatliv. Derudover bliver ophold på gaden særligt beskrevet som en arena, hvor der på baggrund af informanternes fortællinger er tale om situationer, hvor det at blive smidt væk særligt fremhæves. Gaden bliver endvidere beskrevet som et sted hvor informanterne aldrig kan gå helt backstage, hvilket informant Ditte italesætter; "*(...) man får ikke sovet, man er hele tiden på vagt (...)*" (Ditte, l. 485).

Eksisterer der særlige forventninger til kvinden i hjemløshed?

I relation til den facade som Goffman beskriver nævnes også idealisering. Idealisering er, ifølge Goffman, en fremtræden, der modificeres således, at den passer til de forventninger der er til stede, hvorfor der er tale om en fremtræden i tråd med samfundets officielt anerkendte værdier (Goffman, 2014:81f.). Det kan eksempelvis ses i samspil med Rådet for Socialt Udsattes pointering af, at mange udsatte kvinder ikke oplever "*(...) den samme 'sociale elastik' til for eksempel at gå i hundene, som der er for mænd*" (Rådet for Socialt Udsatte, 2016:55f.). Rådet for Socialt Udsatte beskriver i forlængelse af dette, at udsatte kvinder i deres undersøgelse oplever "*(...) krav om at opretholde et velsoigneret ydre og fremstå nogenlunde velfungerende*" (Ibid.:56).

Nogle af de fagprofessionelle italesætter særlige forventninger til kvinder i hjemløshed. Stine, der er socialarbejder, fortæller eksempelvis, at "*(...) vi [red. det omgivende samfund] (...) traditionelt set associerer mænd med aggressioner* (…)" (Stine, l. 223), eller Anders, der er værestedsansat, der beskriver, at han oplever, at samfundet stiller større krav til kvinder på baggrund af deres køn "(…) *de skal kunne passe sig selv og passe et hjem* (…)" (Dobbeltinterview, l. 149-150). Löfstrand og Quilgars (2017) finder ligeledes, at denne forestilling om et 'hjem' er tæt koblet til 'familie', hvilket trækker på kulturelle forestillinger om kvindens rolle som omsorgsperson. De forklarer videre, at hjemløshed netop fremstår som kontrast til denne forståelse af kvindens rolle, hvilket bevirker, at hjemløshed ofte er forbundet med manden, hvor kvinden i højere grad betragtes som afvigelse (Löfstrand & Quilgars, 2017:46f.). Kan de forventninger derfor tænkes at kunne påvirke nogle kvinders ageren, således at de tilpasser deres "optræden" til de forventninger, der er til stede?

Malene, der er ansat på et værested, giver udtryk for en fordom, at; "*(...) man er måske lidt mere fordomsfuld over for, at hun burde kunne klare [red. sig selv], og det er måske også det, kvinderne selv føler*" (Malene, l. 204-206). Hun fortæller endvidere:

> "(…) *jeg tror mere, det er civilsamfundet [red. det omgivende samfund], (...) der mere stempler, der måske er lidt hårdere ved kvinderne, end de egentlig er ved mændene. Fordi mændene er mere gængse i bybilledet.*" (Malene, l. 211-213)

Malenes udtalelse tydeliggør derfor, at hun oplever, at kvinder stemples hårdere end mænd, som følge af at mændene er mere synlige. En stempling som, hvis man anskuer stempling ud fra Beckers optik, kan være funderet i de sociale regler, der er opstillet af sociale grupper og er medvirkende til at skabe afvigelse, når de regler overtrædes (Becker, 2005:29). Kan der derfor i forhold til disse perspektiver være tale om, at de kvindelige hjemløse stemples hårdere grundet de forventninger og reaktioner fra omgivelserne samt at de stemples som 'dobbeltafviger' på grund af deres køn?

Betragtningen om synlighed i gadebilledet er noget som gadeplansmedarbejderen Lise og Andreas fra politiet også bemærker, hvor de begge fortæller, at hjemløse kvinders synlighed i gadebilledet er mere begrænset sammenholdt med de hjemløse mænd (Lise, l. 96,138-139; Andreas, l. 86-87). Dette kan underbygges af kortlægningen over hjemløshed i Danmark, der illustrerer, at blandt de hjemløse der har opholdt sig på gaden er kun 14 pct. kvinder (Benjaminsen & Lauritzen, 2015:44).

Der kan derfor påpeges en dobbelthed gældende for de hjemløse kvinder, da deres begrænsede tilstedeværelse i gadebilledet kan føre til, at de enten stemples hårdere eller vækker nogle andre følelser hos omgivelserne i det sociale møde. Et perspektiv på dette kan samtidig være det manglende kendskab til den kvindelige hjemløshed, hvilket en af gadeplansmedarbejderne bemærker; "(…) *man kan ret hurtigt forestille sig en hjemløs, men en hjemløs kvinde er måske lidt sværere at forestille sig.*" (Nathalie, l. 475-476). Et manglende kendskab der måske er medvirkende til at kvinden mødes af andre sociale regler end mændene i og med, at det omgivende samfund er mere vant til at se den maskuline hjemløse. Det er derudover interessant, som sidebemærkning, at Nathalie skelner mellem 'en hjemløs' og en 'hjemløs kvinde' og dermed indirekte adresserer hjemløshed til den maskuline hjemløshed.

Vi finder det nærliggende på baggrund af ovenstående betragtninger at stille os selv det spørgsmål, om kvinderne er tillagt yderligere sociale regler, der bevirker, at de blot i form at deres køn stemples som 'dobbeltafviger'? At kvindernes køn betyder, at de, ifølge nogle af de fagprofessionelle, kan møde andre reaktioner fra omgivelserne.

7.4 "Når det er en kvinde, der står der"

Den følgende del af analysen har på baggrund af ovenstående til hensigt at komme hjemløse kvinders virkelighed nærmere, herunder hvilken betydning det har at blive stigmatiseret samt hvilken indvirkning stigmatiseringsprocesserne har for kvindernes håndtering af hjemløsesituationen og identiteten.

Håndtering og identificering med hjemløsheden

Stigmaet hjemløshed er en karakteregenskab, der ikke nødvendigvis er synlig i den forstand, at hjemløshed ikke er et fysisk tegn, som det eksempelvis er tilfældet med kropslige fysiske misdannelser. I dette speciale er der tale om den form for stigma, der bygger på, hvad Goffman definerer som karaktermæssige fejl, hvilket eksempelvis kan give sig til kende som viljesvaghed foranlediget af folks kendskab til egenskaber ud fra pågældendes fortid (Goffman, 2009:46). Der kan være forestillinger om, hvordan personer i hjemløshed ser ud, men der er ikke tale om fast definerede kendetegn. Goffman pointerer i den forbindelse, at et stigmas synlighed derfor kan være af afgørende betydning, da det primært er gennem synssansen, at omgivelserne bemærker pågældendes stigma (Goffman, 2009:89). Endvidere skriver Goffman; *"Desuden fungerer den information, han rutinemæssigt giver om sig selv, som udgangspunkt for, hvilken kurs han bestemmer sig for at følge med hensyn til sit stigma"* (Ibid.).

Informant Dorthe, som på tidspunktet for interviewet opholdte sig på en herbergsplads, italesætter, hvordan det at iklæde sig Hus Forbi tøj for hende skaber stærke associationer med hjemløshedens synliggørelse:

> "*Dorthe: [snakker om anden beboer] hun gik kun i sit Hus Forbi tøj. Jeg hader at gå i mit Hus Forbi tøj.*
> *Interviewer: Hvorfor hader du at gå i det?*
> *Dorthe: Fordi jeg ser meget hjemløs ud, og det er jeg jo ikke. Altså jeg har jo et værelse [red. herberg]. Jeg gør det, hvis jeg selvfølgelig skal ud og sælge aviser, men*

det har jeg heller ikke altid lige overskud til. Fordi jeg skal både have stol med og alt muligt." (Dorthe, l. 711-712)

Der er flere aspekter i denne udtalelse, dels at Dorthe på trods af at opholde sig på et herberg ikke oplever sig selv som hjemløs og derfor heller ikke bryder sig som om den synlighed, der er forbundet ved at tage Hus Forbi tøj på. Samtidig giver hun udtryk for, at hun ifører sig tøjet, når hun selv er ude og sælge aviser. Dorthe giver derfor udtryk for en bevidsthed om, hvilken information hun sender om sig selv, når hun ifører sig Hus Forbi tøj, nemlig at hun oplever at se hjemløs ud. Der er her tale om social information ud fra Goffmans begreb om symboler (Goffman, 2009:84f.), der formidles gennem Hus Forbi logoet.

I en anden kontekst identificerer Dorthe sig med det at være hjemløs; "*Altså vi er jo hjemløse, selvom at vi har et værelse her [herberg]*." (Dorthe, l. 619-620). Hun identificerer sig med gruppen i forbindelse med en situation, hvor hun oplevede, at en kammerat der var hjemløs ikke fik den tilstrækkelige hjælp. Dorthe giver udtryk for frustrationer over, at der i situationen blev spurgt ind til hans hjemløshed og nationalitet (Dorthe, l. 593-615), hvilket hun giver udtryk for; "*Hvad fanden har det med sagen at gøre?*" (Dorthe l. 598).

Det interessante er ikke hvorvidt Dorthe oplever at være hjemløs eller ej, men i højere grad de bestemte kontekster, hvor Dorthe ikke ønsker at blive identificeret med personer i hjemløshed, mens hun i andre sammenhænge ønsker at identificere sig med gruppen. Denne ambivalens er også noget, som Thörn (2001) fremhæver i hendes studie, hvor hun har interviewet en række kvinder i hjemløshed:

> "*They expressed, on the one hand, that they did not want to be seen as homeless but as 'normal' people and, on the other hand, how humiliating it could be to be ignored when asking for help.*"
>
> (Thörn, 2001:225)

Det kan derfor ud fra ovenstående tyde på, at hjemløsheden er en sammensat størrelse med udgangspunkt i Dorthes udtalelser og Thörns studie. At være hjemløs kan betyde, at man på den ene side ønsker at blive mødt som 'normal', men samtidig ønsker at modtage den rigtige

og nødvendige hjælp, som følge af at efterspørge hjælpen og derved en identifikation med hjemløsheden.

Dorthes betragtninger, set ud fra Goffmans begreb om ambivalens, kan henføres til en form for identitetsambivalens, hvorved den stigmatiserede ønsker at tage afstand til sine *egne*, men samtidig ikke helt kan afskære sig. "*Kort sagt kan han hverken helt acceptere sin gruppe eller helt gøre sig fri for den"* (Goffman, 2009:149). Dorthe italesætter ikke selv, at der er tale om ambivalens, men tillægger konteksten en betydning for, hvorvidt hun identificerer sig med identiteten som hjemløs eller ej. Som antydet kan der derfor være situationer, hvor hun ikke identificerer sig med det at være hjemløs og derfor ikke vil opfattes som hjemløs af omgivelserne, mens det i andre situationer kan forholde sig anderledes. Dorthes beskrivelser antyder, at der for hende er forskellige måder at håndtere rollen som hjemløs på og forskellige måder at kontrollere den information, der videregives til omgivelserne.

En af de andre informanter, Helene, fortæller mere direkte om en flovhed, som hun oplevede, da hun befandt sig i hjemløshed, hvilket medvirkede til, at hun havde svært ved at erkende over for andre, at hun befandt sig i hjemløshed (Helene, l. 31, 37). Helene definerer endvidere hjemløsheden gennem følgende termer: "*(...) [et] tab af hjem, men også tab af identitet og skam*" (Helene, l. 26-27). Hun fortæller samtidig, hvor dejligt det var at finde et fællesskab blandt ligesindede på det forsorgshjem, hvor hun opholdte sig (Helene, l. 124-127). Informanterne oplever begge situationer, hvor de ønsker at usynliggøre eller ikke ønsker at identificere sig med hjemløsheden. De beretter dog om forskellige følelser og tanker knyttet til identifikationen, hvor Helene fx oplever at være flov eller oplever skam, hvilket Dorte ikke direkte giver udtryk for.

Hjemløshed indikerer på baggrund af ovenstående en livssituation, hvor informanterne ikke nødvendigvis oplever sig selv som hjemløs, selvom de per definition betragtes som hjemløs (jf. Kapitel 1, s. 4), som når Dorthe beskriver, at hun ikke er hjemløs, selvom hun bor på et herberg. Hjemløsheden synes derfor at blive opfattet og håndteret forskelligt alt efter hvilken arena den pågældende kvinde befinder sig på.

Når sårbarheden bliver hendes styrke

Goffman fremhæver, at den stigmatiserede kan gøre brug af forskellige reaktionsmønstre for at forbedre sin stilling eller udnytte stigmaet og derved tilegne sig sekundære gevinster (Goffman, 2009:51f.). En af informanterne, Dorthe, fortæller om situationer, hvor hendes hjemløshed er blevet en styrke, ved at hun har påtaget sig en identitet som hjemløs og vendt stigmaet til sin fordel.

Dorthe beskriver i nedenstående citat, at det nogen gange handler om at se lidt sørgmodig ud, da hun oplever, at hun derved får mere empati fra omgivelserne. Der kan endvidere, ifølge Goffman, være tale om en "optræden", hvor pågældende eksempelvis leverer det indtryk, som omgivelserne forventer og derved lever op til omgivelsernes stereotype forestillinger (Goffman, 2014:81f.). Dorthe fortæller i forbindelse med spørgsmålet om at sælge Hus Forbi, at "(...) *man skal bare se lidt mere sørgmodig ud [griner]. Så får du meget empati, ikk'?*" (Dorthe, l. 653-654).

Selvom Dorthe udtrykker en bevidsthed om, at hun ved at se mere sørgmodig ud får mere empati, betyder det ikke, at hun er en hensynsløs person, der "udnytter" situationen og omsorgen. Som Hviid Jacobsen og Kristiansen (2014) beskriver, har Goffmans dramaturgiske metafor ikke til hensigt at betragte mennesket som kynisk eller manipulerende skuespillere, men derimod beskrive, hvordan mennesket optræder og fremstår for andre (Hviid Jacobsen & Kristiansen, 2014:19). Man kan derfor betragte Dorthes sørgmodighed som en bevidsthed om, hvordan hun i form af sin stempling som hjemløs formår at vende den sårbare situation til en styrke, fx i form af empati fra iagttagerne, der muligvis kan medvirke til et øget salg af aviser.

Dorthe fortæller ligeledes i interviewet, at hun oplever, at sympatien er knyttet til det, at hun er kvinde:

> "*Interviewer: Tænker du, at der er nogle ting, du nogen gange... altså [at] der har været forskel på, hvordan du er blevet mødt af andre, når du har været hjemløs og kvinde? Altså er der forskel?*
> *Dorthe: Ja, men der bliver man nok behandlet bedre af fremmede mennesker.*
> *Interviewer: Gør man det?*
> *Dorthe: Ja. Jeg tror vi får solgt flere aviser [red. Hus Forbi].*

Interviewer: Folk har lidt mere sympati?
Dorthe: Ja, når det er en kvinde, der står der." (Dorthe, l. 633-644)

Hun oplever derfor, at folk har lidt mere sympati for kvinder. Det kan af samme grund overvejes om den "rolle" Dorthe vælger at spille ved bevidst at se mere sørgmodig ud er den rolle, som de forbipasserende forventer, at hun spiller, hvilket hun muligvis anser som belejligt. Kan det måske medføre, at forbipasserende køber flere aviser og derved støtter hende økonomisk?

Dorthe oplever derimod, at det i kontakten med det offentlige hjælpesystem handler om noget andet, hvor hun i den forbindelse beskriver det ydre udtryks betydning:

"*Interviewer: Gælder det også hos fx kommunerne? At der er forskel på kvinder og mænd på den måde?*
Dorthe: Nej det tror jeg nu ikke. Jeg tror mere, at det også... Det ved jeg ikke. For mændene de kan jo se død usoigneret ud, altså med langt skæg og sådan noget. Og det er jo simpelthen dovenskab for de fleste, ikk'. Jeg ved hvert fald, at for min ekskæreste er det hvert fald." (Dorthe, l. 656-665)

Denne betragtning er en observation, som nogle af de fagprofessionelle ligeledes gør sig, hvilket kan supplere Dorthes erfaringer. Malene, der er ansat på et værested, beskriver følgende:

"*Altså det (...) er jo generelt og ud fra mine egne betragtninger (...) det er det der med, at mænd der er hjemløse, de overlever sådan på må og få, og er sjusket i tøjet, er usoigneret, hænger på en bænk oppe i byen og hvor jeg synes kvinderne, de kæmper en brav kamp med (...) at have det ydre på plads (...) og se godt ud og være normal*" (Malene, l. 91-96)

Malene beskriver som Dorthe, at mændene ofte er mere sjuskede at se på og at kvinderne gør meget for at fremstå pæne. Sidstnævnte kan suppleres med socialarbejderens Stines betragtninger:

”(…) *for nogen af dem er det rigtig skamfuldt, det her med også at være hjemløs, så de i virkeligheden gør rigtig meget ud af ikke at fremstå som den klassiske hjemløse, og bruger dagen på at sidde på en cafe og “spytte i en kop kaffe” eller sidde på hovedbiblioteket eller sådan noget*.” (Stine, 119-122)

Set i forhold til den personlige facade kan de stimuli, der knytter sig dertil, opdeles i “ydre” og “manerer”. Det “ydre” der fx fortæller om pågældendes sociale status, og “manerer” der fortæller om den rolle, som pågældende forventes at spille (Goffman, 2014:72f.). Der bør derfor være en opmærksomhed på kvindernes “ydre” udtryk, men samtidig også den rolle de spiller, herunder hvordan de agerer i forhold til omgivelsernes reaktion.

Når hjemløsheden holdes skjult

Flere af de fagprofessionelle beskriver, herunder både gadeplansmedarbejdere og værestedsansatte, at der er kvinder i hjemløshed, der forsøger at opretholde en ydre facade og blende ind i forsøget på at skjule de karakteristika, der af omgivelserne vil blive betragtet som et stigma. I nogle tilfælde kan det lykkedes for hjemløse kvinder at skjule deres stigma fuldkomment, hvilket gadeplansmedarbejder Lise bemærker; “(...) *der er mange hjemløse kvinder, du vil aldrig nogensinde kunne se på dem, at de var hjemløse. De bevarer virkelig deres ydre og deres facade. Det er vigtigt for dem at være rene, pæne og have ordentligt tøj på*.” (Lise, l. 108-111). Lise formulerer det, som en måde at skjule hjemløsheden på eller ved at tage afstand til identiteten som hjemløs. “*Det er jo at blende ind*” (Lise, l. 127). En formulering om at blende ind, der kan relateres til Goffmans begreb om at *passere* (Goffman, 2009:113). Flere af de fagprofessionelle beskriver, at hjemløse kvinder krakelerer indefra og ud (Nathalie l. 60-64; Lise l. 114-116; Malene l. 100-110; Dobbeltinterview, l. 135-144). At krakelere indefra og ud er ligeledes en formulering, som Rådet for Socialt Udsatte, i en rapport om socialt udsatte kvinder, præsenterer; “*Som en socialarbejder formulerer det, krakelerer kvinder for det meste indefra og ud, mens det omvendte oftere er tilfældet for mænd*” (Rådet for Socialt Udsatte, 2016:68).

Modsat synlighed og en bevidst afsløring er der i forhold til nogle hjemløse kvinder, der ønsker at skjule deres hjemløshed, i højere grad tale om en strategi, hvor pågældende forsøger

at skjule eller fjerne de tegn der fungerer som stigmasymboler (Goffman, 2009:133). Anders og Leila (dobbeltinterview) beskriver, at det med at skjule eller fjerne tegn på et stigma ud fra deres optik kan handle om kvindernes angst for udstødelse og angsten for at folk kigger skævt til dem, hvorfor de kvinder ønsker at falde ind i gadebilledet (Dobbeltinterview, l. 570-574). Værestedsmedarbejderen Anders fortæller endvidere, at han oplever, at kvinder i hjemløshed går op i deres udseendende inden de fx skal møde op på jobcentret (Dobbeltinterview, l. 660-661). Det er et eksempel, der efterfølgende i interviewet med Leila sammenlignes med, når vi andre går i banken for at låne penge og tager pænt tøj på; "*Og man tænker "stop det, du går i banken for at låne penge, alle ved du er en fattigrøv (...)". Men det gør vi andre jo også* (…)" (Dobbeltinterview, l. 668-670). Der kan derfor være tale om hvad Goffman betegner som en disidentifikator (Goffman, 2009:85f.). Med det menes en håndtering, hvor kvinderne ved at gøre brug af andre symboler, i dette tilfælde pænt tøj og et pænt udseende, sår tvivl om deres tilsyneladende sociale identitet ved at formidle anden social information (Goffman, 2009:85f.).

Værestedsmedarbejderen Anders nævner senere i interviewet, hvilket følges op af hans kollega Leila, et eksempel på, hvordan kvindernes forsøg på at skjule deres faktiske identitet kan komme til udtryk i en konkret situation:

> "*Anders: Hvis man står i en skranke, så... der kan man godt lægge mærke til et fint Louis Vuitton kopi-tørklæde, som man har fået ude fra vores tøjdepot, men man, personen der står bag skranken, ser ikke de hullede sko.*
> *Leila: Det er et godt eksempel. Et meget godt billede på... altså et tørklæde og en taske og nogle fede solbriller, det kan jo... og hvis du kun har ti minutter til at kigge på vedkommende, så er det... det eneste du tænker på er, at hun ser jo nydelig ud. Så kan det godt være man ser nydelig ud her, ikk', men det inde bagi det kan være meget kaotisk.*" (Dobbeltinterview, l. 597-603)

Ovenstående er et eksempel på, hvordan Anders og Leila oplever, at nogle hjemløse kvinder gennem det ydre forsøger at dække over det kaos, der kan befinde sig inde bag deres facade. Derudover er citatet et eksempel på, hvordan kvinderne gennem et velholdt ydre forsøger at styre de indtryk omgivelserne modtager.

Malene, der er ansat på et værested for kvinder, oplever ligeledes kvinder der opretholder en facade, hvor hun eksempelvis beskriver, hvordan hun på værestedet oplever, at kvinderne gør noget ud af sig selv for ikke at blive stemplet som hjemløse (Malene, l. 106-109). Philip, der arbejder på et herberg, fortæller endvidere om kvinder, hvor det ydre ikke kan skjule deres hårde liv fuldstændigt, men hvor opretholdelsen af det ydre for de kvinder handler om værdighed; "*Der er jo mange, hvor man kan se, at de har levet et hårdt liv (...) Men altså ligesom med de fleste andre mennesker, så er der jo en masse værdighed, og man gør sig umage for at fremstå pæn osv.*" (Philip, l. 301-303).

At skjule sit stigma kan derfor ifølge de fagprofessionelle handle om flere ting. De oplever kvinder, der har en frygt for, at folk ser skævt til dem, kvinder der går op i deres ydre og det at se pæn ud samt kvinder der ønsker at tage afstand fra identiteten som hjemløs. Det er derfor heller ikke muligt at komme med et klart svar på, hvorfor nogle kvinder ønsker at skjule de egenskaber, der kendetegner deres identitet som hjemløs. På baggrund af ovenstående er det blot muligt at konkludere, at kvinderne kan have mange årsager til deres *passeren*.

At iklæde sig et stigma

At *passere* kan være med fare for at blive miskrediteret, hvilket sker som følge af de karaktermæssige egenskaber, der er åbenbare for andre i sociale sammenhænge, hvorfor der kan opstå, hvad Goffman kalder en 'pinlig hændelse', som følge af at blive opdaget (Goffman, 2009:115f.). Et eksempel på dette kan være med udgangspunkt i ovenstående eksempel, hvor kvinden ønsker at skjule de hullede sko for den "fremmede" bag skranken. En situation hvor den fremmede måske sidder inde med oplysninger om hende eller opdager de hullede sko, hvilket afslører hendes faktiske identitet.

En anden måde at håndtere et stigma som hjemløs på bliver italesat af socialarbejderen Philip, der er ansat på et herberg. Han forklarer:

> "*Altså jeg oplever hvert fald også det modsatte [red. af at skjule sin situation], at der er mange, der absolut ikke skammer sig over at være udsat. Jeg oplever sågar nogen,*

hvor jeg tænker, at det er en identitet, man påtager sig, at man er udsat. Altså det er jo også en identitet, som man kan finde en eller anden bekræftelse i, ligesom andre identiteter. (...) [der er] nogen, der går rundt i Hus Forbi tøj det meste af tiden, eller deltager i netværk (...)" (Philip, l. 328-332)

Som Philip fortæller kan selvfremstillingen handle om bekræftelse i form af en bestemt identitet. Lise, der er gadeplansmedarbejder, fortæller ligeledes om den særlige identitet, der kan være i at sælge Hus Forbi; "*Men jeg vil sige, der er jo en del kvinder, der sælger Hus Forbi og (...) for det første [er det] for dem en fantastisk indtægt, men det er en identitet, man tager på sig også. Det er virkelig 'put yourself out there'.*" (Lise, l. 120-123). Ifølge Lise og Philip er der her tale om en synlighed, som nogle kvinder bevidst påtager sig.

Hus Forbi logoet kan i denne sammenhæng ses i relation til hvad Goffman betegner som stigmasymboler, hvilket er tegn der rutinemæssigt formidler social information om pågældende (Goffman, 2009:85). Det er en strategi, hvor personen kan styre den sociale information om eget stigma gennem en form for afsløring ved bevidst at bevæge sig fra potentielt miskrediteret til miskrediteret, eksempelvis ved at bære et synligt stigmasymbol, som klart tilkendegiver personens sociale tilhørsforhold (Goffman, 2009:141). I relation til de to fagprofessionelle Lise og Philips beskrivelser om, at hjemløshed kan være en identitet man påtager sig, kan der i dette tilfælde være tale om en afsløring af eget stigma. Det er kvinder, der i form af Hus Forbi logoet tydeligt og klart tilkendegiver deres sociale tilhørsforhold.

Lise nævner endvidere, at det at iføre sig Hus Forbi tøj også kan være en måde at formidle til omgivelserne, at man tager ansvar for eget liv:

"(…) *de [red. personer der går med Hus Forbi] har også en ære i at tage ansvar for eget liv og tjene deres egne penge og overleve på den måde. Og det italesætter de også enormt meget. "Jeg skal sku ikke have kontanthjælp, jeg skal klare mig selv.*" (Lise, l. 385-388)

Organisationen Hus Forbi skriver, i relation til dette, at salget af aviser kan være et alternativ til tiggeri eller kriminalitet (Husforbi.dk, 2017). Der kan af samme grund være tale om en

strategi, der ud fra Goffmans begrebsapparat handler om at omdanne tegnene på et stigma til tegn på andre karakteregenskaber (Goffman, 2009:135). Den stigmatiserede kan i denne kontekst, ved at iføre sig Hus Forbi, signalere tegn der fortæller, at pågældende kan tjene sine egne penge og tage ansvar for eget liv. Dermed kan den hjemløse kvinde henlede opmærksomheden til andet end at være miskrediteret som hjemløs kvinde, der ikke kan tage ansvar for eget liv.

Ovenstående betragtninger fra de to fagprofessionelle handler i høj grad om kvindernes bevidsthed om egen identitet og det bevidste valg om at påtage sig en bestemt identitet. En af informanterne, Dorthe, nævner i sammenhæng med det at iføre sig Hus Forbi tøj, at det også kan handle om mangel på tøj, da hun bemærker; "*Interviewer: Er der mange, der går i hjemløsetøjet? (...). Dorthe: (...) de går bare i det, fordi de har ikke andet.*" (Dorthe, l. 725-727). Det er derfor også en betragtning, der er er værd at have in mente. I henhold til Dorthes egne oplevelser giver hun udtryk for, at det for hende har en signalværdi at iføre sig Hus Forbi tøj og logo, men at det ikke nødvendigvis gør sig gældende for alle. Hun forklarer ikke videre, hvad andres årsag til at iføre sig Hus Forbi tøjet er, andet end at nogle hjemløse simpelthen ikke har andet end Hus Forbi tøj.

7.5 Delkonklusion

Hjemløshed kan defineres som en kompleks subkultur, der for en af informanterne medfører, at hun både oplever stempling og ønsker at skjule hendes faktiske identitet, men samtidig oplever et fællesskab i det udenforskab, som hjemløsheden medfører. Derudover er hjemløsheden fra informanternes perspektiv en situation, hvor de oplever at være på og hvor de agerer frontstage i en situation og position som hjemløs, der både er betinget af mangel på bolig og mangel på privat sfære. Analysen har dermed gjort det tydeligt, at hjemløshed ikke er en fast størrelse, men er en situation, der bærer præg af forskellige arenaer og konteksters indflydelse.

Flere af de fagprofessionelle bemærker, i særlig tilknytning til kvinderne, at der kan være særlige forventninger knyttet til kvinder i hjemløshed. Forventninger der kan kobles til kvindernes begrænsede tilstedeværelse i gadebilledet og forventninger der kan bevirke, at

kvinden i kraft af hendes køn stemples som 'dobbeltafviger', hvilket kan medføre andre reaktioner fra omgivelserne.

Håndteringen af hjemløsheden og de forskellige håndteringsstrategier, som kvinder i hjemløshed gør brug af, nævnes af både informanter og fagprofessionelle. Ét aspekt handler om informanternes identifikation med det at være hjemløs, hvor der kan udledes en form for ambivalens, der kan medføre forskellige håndteringsstrategier af identiteten som hjemløs. Gennem analysen er der derfor ud fra informanternes perspektiv fremkommet forskellige måder at håndtere hjemløshed på, der både kan inkludere at tage afstand til identiteten som hjemløshed eller en identifikation med de *egne*. En håndtering der ligeledes kan være foranlediget af bestemte arenaer eller situationer, hvorfor den samme kvinde, som det er tilfældet med informanten Dorthe, kan gøre brug af forskellige håndteringsstrategier. Dorthe beretter endvidere om en håndtering, hvor hun formår at bruge sit stigma aktivt ved at vende hendes situation til det bedre i bestemte kontekster, hvor omgivelserne i højere grad vil vise empati.

De fagprofessionelle erfarer i høj grad to forskellige måder at håndtere hjemløsheden på; kvinder, der håndterer deres position som miskrediteret ved at forsøge at blende ind i mængden og kvinder, der i stedet vælger at synliggøre deres hjemløshed for derved at formidle andre sociale informationer om dem selv end blot hjemløsheden, fx at de kan tage vare på dem selv gennem avissalg.

Kapitel 8

Analyse: Det sociale arbejde med kvinder i hjemløshed

Denne analysedel har til formål at kaste et blik på det sociale arbejde med kvinder i hjemløshed. Analysen vil have fokus på kvindernes kontakt til hjælpesystemet, hvilke faktorer der spiller ind i forhold til muligheden for at hjælpe kvinder i hjemløshed og hvad der karakteriserer kvindernes generelle situation. Analysen vil være med udgangspunktet i de fagprofessionelles perspektiver og deres erfaringer med kvinder i hjemløshed, suppleret med informanternes personnære oplevelser.

De fagprofessionelle der indgår i dette speciale varetager forskellige socialfaglige opgaver i arbejdet med kvinder i hjemløshed; gadeplansmedarbejderne, der møder de kvinder, der opholder sig på gaden, en socialarbejder fra et stofindtagelsesrum, der møder kvinder med stofmisbrug samt medarbejdere fra væresteder og en socialarbejder fra et kommunalt herberg, der møder en bred målgruppe af kvinder. Andreas fra politiet møder derimod kvinderne i andre situationer, i tilfælde hvor politiet er tilkaldt grundet højrøstet adfærd eller når de kører på patrulje (Andreas, l. 65-70,97-100).

8.2 Hjemløshedens dobbelthed

Som beskrevet tidligere, er det at være *hjemløs* og *kvinde* en kompleks position. Det er endvidere en situation, hvor kvinder generelt kan håndtere det at være hjemløs forskelligt. Ét element er kvindernes egen identifikation og håndtering af det at befinde sig i hjemløshed og noget andet er, hvilken betydning det får for det sociale arbejde, der skal sørge for at forbedre kvindernes livssituation.

Følgende afsnit vil have fokus på kvinder i hjemløsheds forskellige håndteringsstrategier, herunder kvinder der skjuler deres hjemløshed, kvinder der "lader stå til" og kvinder der er gode til at opsøge hjælp og dermed ikke *passere*.

At hjælpe kvinder der håndterer hjemløsheden forskelligt

Torben Pilely og Preben Brandt præsenterer i et studie om 'posefolket' de 7 t'er (Pilely & Brandt, 1998:40ff.). "*'De 7 t'er': tid, tålmodighed, tillid, troværdighed, timing, (at) turde og endelig – lidt selvironisk – 'en Torben', altså en person med nysgerrighed, indlevelse og engagement i hjemløses situation*" (Olsen, 2015:322f.). T'erne er skabt i relation til det opsøgende sociale arbejde med hjemløse borgere på gaden og herberger, hvor opbygningen af relation og dialog kan have betydning for en positiv udvikling (Ibid.). Maria Jensen og Laura Lidholm (2016), der begge er kommunale opsøgende medarbejdere, beskriver ligeledes, hvordan relationer har en betydning i arbejdet med borgere med hjemløseproblematikker (Thomsen et al., 2016:280,288ff.). Pilelys beskrivelse af tid og tillid (Olsen, 2015:322) er også essentielt i det interaktionistiske sociale arbejde, hvis værdigrundlag blandt andet bygger på tillid og åbenhed overfor klienten (Hutchinson og Oltedal, 2006:137).

Ifølge Malene, der arbejder på et værested, kan det i nogle tilfælde være svært at få skabt en relation til de kvinder, der skjuler deres faktiske identitet:

> "*(...) et kæmpe paradoks, det er det. De gør alt for at holde på, alt for ikke at signalere at man er hjemløs (...) de vil ikke italesætte det og de ikke vil erkende det og så er der meget, det der med det fysiske, altså de gør alt for at ikke ligne en hjemløs.*" (Malene l. 279-285)

Det kan med Malenes udtalelse anskues som paradoksalt, at kvinder i hjemløshed fremstår mindre udsatte, da det kan have den konsekvens, at de ikke får den hjælp, de har behov for. Der ses samtidig en dobbelthed i forhold til ikke at ville signalere hjemløshed, hvor Malene beskriver den ydre facade samt facaden der i højere grad handler om identifikationen med identiteten som hjemløs. Facade kan både omhandle den ydre fysiske facade, men kan ligeledes være koblet til den facade der omhandler den mentale identifikation, fx ikke at ville erkende hjemløsheden, der ikke nødvendigvis formodes at være koblet til den ydre facade. Dette paradoks kommer til at stå centralt i forhold til kvindernes håndtering af hjemløsheden, med udgangspunkt i informanterne og de fagprofessionelles erfaringer, set i relation til udførelsen af det sociale arbejde, der eksempelvis beror på relation, tryghed og åbenhed.

Leila og Anders, der begge arbejder på et værested for kvinder, giver udtryk for, at det kan være svært at yde den rigtige hjælp, når kvinderne opretholder en facade, hvilket kan være enormt misvisende for den situation kvinderne befinder sig i (Dobbeltinterview, l. 238-243). En facade der "iføres" som følge af de pågældendes kvinders ønske om *at passere*, der gennem en ydre facade forsøger at skjule deres stigma og hemmeligholder information om dem selv (Goffman, 2009:113ff.) (jf. Kapitel 7, s. 71). Eller ved at formidle information i form af disidentifikatorer, der sår tvivl om kvindens tilsyneladende sociale identitet (Goffman, 2009:85f.), som når Anders eksempelvis fortæller, hvad han i hans arbejde på værestedet oplever:

> "*Det er noget af det, som jeg synes virker godt her hos os, det er, at vi ikke afviser folk. Hvis man kommer her, så er det fordi, der er en grund til det. Og oftest viser det sig, når man piller lidt i den der facade, så popper der noget op, nogle sociale problemer, selvom kvinden måske kommer her og siger "jeg skal bare have en lejlighed og et arbejde". Så viser det sig ofte, at der ligger mere bag. Og det er også med den facade, de går ud i verden med, går ud i hjælpeapparatet [med] og så bliver de ofte mødt med [red. misforståelser] og fejlhjulpet. For fx ved et jobcenter, hvor en sagsbehandler har fem - ti minutter til at vurdere "hvad er det for en hjælp, jeg skal give dig". Der kan de ikke nå igennem den fine, pæne facade og så ser de bare et ressourcestærkt menneske. Nogle gange vil de [ikke] [en]gang fortælle i jobcenteret, at de er hjemløse, fordi at "så får jeg aldrig noget arbejde".*" (Dobbeltinterview, l. 238-247)

Leila udtrykker senere i samme interview, at det kan være svært for socialrådgivere og andre myndighedspersoner, der møder kvinderne uden for værestedet at danne sig et ordentligt indtryk, når førstehåndsindtrykket er et pænt ydre (Dobbeltinterview l. 597-603). Det er ligeledes en problematik, der påpeges i et studie af Kate Moss og Paramjit Singh (2015), der beskriver en tendens, hvor kvindernes behov for hjælp bliver overset, fordi de skjuler deres hjemløshed og derfor ikke får den rette hjælp eller i værste tilfælde ikke får hjælp overhovedet (Moss & Singh, 2015:48).

"Jeg har bedt om hjælp"

Ikke alle kvinder i hjemløshed håndterer deres stigma ved at *passere*. Flere af informanterne fortæller om situationer, hvor de selv har opsøgt hjælp, hvilket står som modpol til ovenstående udtalelser fra de fagprofessionelle og deres erfaringer med kvinder i hjemløshed. Sonja og Dorthe, der begge har befundet sig i hjemløshed on and off gennem mange år, fortæller begge om situationer, hvor de selv har henvendt sig for at få hjælp i tilfælde, hvor de ikke selv har kunnet klare deres situation (Sonja, l. 155-159; Dorthe, l. 50-53). Sonja fortæller eksempelvis:

> "*Interviewer: Er der en bestemt form for hjælp, du har opsøgt?*
> *Sonja: Jamen jeg har sagt, jeg er på skideren. Jeg ved ikke, hvad jeg skal gøre af mig selv. Jeg har ikke noget sted at sove, jeg har ikke noget sted at bo. Jeg har det af helvede til. Jeg kan ikke leve mit liv. Jeg ved ikke, hvad jeg skal gøre af mig selv. Jeg er prostitueret. Jeg er hooked, jeg ved ikke, hvordan jeg skal klare det her. Kan I ikke hjælpe mig? Jeg har bedt om hjælp.*" (Sonja, l. 155-159)

Sonja giver derfor også udtryk for, at hun i de tilfælde, hvor hun har efterspurgt hjælp, har givet udtryk for andre problematikker, som hun foruden hjemløsheden har været præget af. Ditte, der i en kortere periode har opholdt sig på forsorgshjem, fortæller, at hun har henvendt sig til kommunen for at bede om hjælp til at finde en bolig (Ditte, l. 66-68). For Dittes vedkommende har det handlet om at få hjælp til en lejlighed, så hun kunne være sammen med hendes barn, hvilket der ikke var mulighed for på forsorgshjemmet. Dorthe fortæller ligeledes, at den hjælp hun har opsøgt blandt andet har omhandlet hendes barn, i en situation hvor hun ikke har kunnet varetage rollen som forælder (Dorthe, l. 50-53). Tre ud af de fire informanter giver derfor udtryk for, at de i nogle situationer selv har henvendt sig til hjælpesystemet, når de har haft behov for hjælp.

Det er derfor væsentligt at have for øje, at ikke alle kvinder der befinder sig i hjemløshed, ud fra informanternes beskrivelser, opretholder en facade, men selv aktivt er opsøgende. Informant Helene fortæller, modsat de tre andre, at hun fandt det svært at udtrykke det, der lå bagved (Helene, l. 96-103), hvilket er med til at underbygge det paradoks, som værestedsmedarbejder Malene bemærker (jf. citat i tidligere afsnit). Specialets

informanter består derfor både af kvinder som Sonja, Ditte og Dorthe, der giver udtryk for at gå ind og 'slå i bordet', men består samtidig af en kvinde som Helene:

> "*Interviewer: Synes du det var noget, der gjorde sig gældende for dig, det der med at lade som om, man har det godt?*
> *Helene: Åh, det er jeg verdensmester i.*" (Helene, l. 100-103)

Informanterne fortæller om konkrete situationsbeskrivelser, hvorfor der ikke er tale om forskellige 'kvindetyper', men derimod fire kvinder der håndterer deres hjemløshed forskelligt.

Ovenstående indikerer, at hjemløshed blandt kvinder er et område, hvor hjælpen skal kunne rumme en bred målgruppe, da det er kvinder, der håndterer situationen som hjemløs forskelligt. Kvinder som eksempelvis informant Sonja, der giver udtryk for selv at opsøge hjælpen, kontra informant Helene der fortæller, at hun lod som om alt var godt.

"De mister fuldstændig kontakten til egen krop"

De fagprofessionelle nævner derudover en anden form for identifikation med hjemløsheden, der i højere grad beror på andre sociale problemer, herunder misbrug og psykiske lidelser, der medfører, at kvinden i større eller mindre grad lader det ydre stå til. Med 'laden stå til' menes her det ydre udtryk, som kvinderne giver. De fagprofessionelle, herunder både værestedsmedarbejdere, gadeplansmedarbejdere og Andreas fra politiet, nævner blandt andet, at psykisk sygdom kan være årsag til, at nogle kvinder ikke opretholder en facade, da de har svært ved at tage vare på egen omsorg (Dobbeltinterview l. 277-282, Lise, l. 111-112, Andreas, l. 123-127, Lars l. 144-149). Lars, gadeplansmedarbejder, uddyber; "*Det ser man jo også, hvis folk er stærkt psykotiske, at de kan gå rundt på bare tæer om vinteren. De mister fuldstændig kontakten med egen krop og lever livet oppe [red. i hovedet] (...)*" (Lars, l. 147-148). Andre fagprofessionelle, en socialarbejder og gadeplansmedarbejder, nævner også hårdt misbrug som overskyggende for forfængeligheden (Philip, l. 305-307; Nathalie, l. 442-444), medmindre kvinderne, ifølge socialarbejder Philip, befinder sig i prostitution da det ydre betyder noget for deres arbejde som prostitueret (Philip, l. 307-308). Dermed ikke sagt at denne 'laden stå til' gør sig gældende for alle kvinder med misbrug, der befinder sig i

hjemløshed, hvilket Leila eksempelvis fortæller; "*Vi [red. værested] har også rigtig mange misbrugere, som gør rigtig meget ud af at se ordentlig ud*" (Dobbeltinterview, l. 272-273). Perspektivet på nogle kvinders 'laden stå til' kan ikke kobles til specialets informanter, Ditte, Sonja, Dorthe og Helene, da ingen af dem har givet udtryk for, at de i perioden som hjemløs lod deres ydre stå til.

Opsummering

Hjemløshed er en kompleks størrelse, hvis kompleksitet også tidligere er fremhævet i Kapitel 6, hvor Figur 1 (s. 40) viser, at situationen som hjemløs er sammensat og kan bære præg af andre sociale udfordringer. En kompleksitet der tydeliggøres af både de fagprofessionelle og specialets informanter. Det sociale arbejde med hjemløse skal derfor kunne rumme hele målgruppen, herunder kvinder der selv tager initiativ til relationen, men skal samtidig kunne opfange og afdække problemstillinger hos kvinder, der fremstår velfungerende trods bagvedliggende sociale udfordringer.

8.3 Den stærke kvinde i udsatte situationer

Et studie af Statens Institut for Folkesundhed og Rådet for Socialt Udsatte (2012) påviser, at udsatte kvinder, herunder kvinder i hjemløshed, i højere grad end mændene er udsat for seksuelle overgreb og vold samt trusler om vold (Pedersen et al., 2012:53ff.). Det er et billede på den kvindelige hjemløshed, som også en af de fagprofessionelle, værestedsansatte, Tine beskriver:

> "*Jamen jeg synes, de [red. kvinderne] er mere udsatte, fordi de har svært ved at gå i fred og hvis de lægger sig et eller andet sted, er det tit at mændene henvender sig til dem. Men altså vores kvinder [red. kvinder der kommer på værestedet] er nogle, synes jeg, meget stærke kvinder. Altså jeg kender ikke nogen, der kan overleve i det miljø, udover dem.*" (Tine, l. 145-148).

Gadeplansmedarbejder Lars beskriver ligeledes, at han oplever, at kvinder i hjemløshed kan være mere udsatte på gaden (Lars, l. 114-118). En udsathed, som gadeplansmedarbejder Lise

ligeledes bemærker, da hun oplever, at kvinderne kan være nødt til at kigge sig over skulderen (Lise, l. 78-86).

Disse betragtninger kan suppleres med flere af informanternes betragtninger. Ditte har i en kort periode under hendes hjemløshed opholdt sig på gaden og fortæller i den forbindelse om den udsathed, hun oplevede:

> "*Som kvinde er det ubehageligt at skulle sove på gaden, altså du er udsat som kvinde, både på den ene og den anden måde. (...) Jamen du kan blive overfaldet, blive rullet for det du har, du kan få tæsk, du kan blive voldtaget, du kan blive slået ihjel. (...) Man er virkelig virkelig på vagt og man sidder jo med en sten og en kæp omkring en*." (Ditte, l. 487-496)

Sonja og Dorthe, der begge har befundet sig i hjemløshed, fortæller, at der også for dem er en utryghed forbundet med at opholde sig på gaden. Sonja beskriver eksempelvis, at hun oplever det som "*møgubehageligt*" (Sonja, l. 207-212) og Dorthe beskriver, hvordan hun hele tiden har et halvt øje åbent (Dorthe, l. 26-28).

"De er benhårde og mega stærke"

Trods den udsathed der bliver beskrevet ovenstående, fremhæver flere af de fagprofessionelle, at der er tale om kvinder, der trods udsatte situationer er stærke kvinder, der har mange ressourcer i forhold til overlevelse (Tine l. 147-148; Lise l. 216-219). Leila giver ligeledes udtryk for kvindernes 'styrke'; "*Kendetegnet er også, at de er benhårde og mega stærke. Respekt for at de kan holde til det liv de i bund og grund har. For det kræver sin kvinde at kunne stå igennem et liv på gaden*" (Dobbeltinterview l. 187-188). Betragtningen kan suppleres med informant Sonja, der selv har erfaret hjemløshed. Hun fortæller, hvordan hun tager kontrollen og styringen gennem et eksempel fra hendes prostitution; "*når jeg sat mig ind i en bil, så er det sku mig, der bestemmer. Det er mig, der bestemmer prisen. Pengene først. Og jeg har aldrig været påvirket, altså af drugs*" (Sonja l. 97-98).

Gadeplansmedarbejder Lise beskriver, at der også er kvinder, der håndterer udsatheden på gaden ved at gøre brug af deres netværk og på den måde søger væk fra gaden, hvilket hun ligeledes mener kan være grunden til, at hun ikke ser så mange kvinder på gaden

(Lise, l. 89-100). Endvidere beskriver Lise, at hun oplever, at de kvinder der opholder sig og overnatter på gaden er bedre til at skjule sig og derfor kan være svære at finde i forbindelse med det opsøgende gadeplansarbejde (Lise, l. 133-138).

Ovenstående betragtninger og italesættelsen af kvinden som stærk kan ses i relationen til styrkeperspektivet, som Karen Healy beskriver (2009), hvilket omhandler socialt arbejde, der har fokus på menneskets styrker og ressourcer (Healy, 2009:201f.,207). Et af principperne for styrkeperspektivets praksis er, uden at benægte eksistensen af sociale problemer, at anerkende brugernes aktiver, hvilket medfører et fokus på styrker og ressourcer, der ligeså vel kan være ressourcer i brugernes netværk (Ibid.209), fx Lises argument om at netværket kan få kvinderne væk fra gaden. Der er derfor, på baggrund af ovenstående, at gøre med fagprofessionelle, der ikke kun fokuserer på kvindernes mangler, men også fokuserer på kvindernes ressourcer i forhold til at kunne håndtere situationen som hjemløs. Kvinderne beskrives af både fagprofessionelle og informanter som personer, der kan befinde sig i udsatte situationer, fx når de opholder sig og overnatter på gaden, trods det, er der ikke nødvendigvis tale om kvinder i en 'offerrolle'. Det er fx belyst gennem informant Sonja og gadeplansmedarbejderen Lises beskrivelser af, hvordan nogle kvinder formår at håndtere livet på gaden.

Andreas fra politiet beskriver, at de kvinder han møder på gaden udviser en adfærd, der er mere støjende, hvor mændenes er mere fysiske; "*Jeg tror bare, at de mandlige ting, hvor vi kommer ind, den maskulinitet... Det er ikke kvinderne, der kommer i slagsmål. De bliver psykisk ustabile, larmende og støjende, hvor mænd det er den fysiske, de tæver hinanden.*" (Andreas, l. 231-233). Andreas beskriver, at politiet møder hjemløse i situationer, hvor de er højrøstede, men ikke udelukkende i situationer hvor de har overtrådt loven (Andreas, l. 96-101). I forhold til kvindernes udsathed oplever Andreas ikke kvinderne som mere udsatte, men at de derimod har en anden adfærd. Han beskriver senere, at der også er nogle af kvinderne, der er i stand til at sætte mændene på plads. "*Og der er nogle af de der piger, de kan sætte mændene på plads. De er jo skrappe de piger engang imellem, også de hjemløse piger.*" (Andreas, l. 475-476). Der kan på baggrund af dette speciales empiriske betragtninger ikke generaliseres i forhold til informanternes adfærd, da det kun er Dorthe, som belyst i

forrige kapitel (jf. Kapitel 6, s. 45), der giver udtryk for episoder med fysisk adfærd (Dorthe, l. 407-410).

"Kvinden på bænken"

Ifølge gadeplansmedarbejderen Nathalie er det tydeligt, at der i det sociale arbejde sker en differentiering mellem kønnene og at der er en anden omsorgsfølelse forbundet med kvinder i hjemløshed, hvilket hun ikke oplever gør sig gældende for mændene (Nathalie, l. 252-253). Nathalie tilføjer, at hun oplever en anden akuthed forbundet med kvindernes sårbarhed, hvilket gør, at flere fagprofessionelle reagerer hurtigere over for kvinderne. En akuthed hun oplever ikke altid på længere sigt er til kvindernes bedste, grundet et fokus på kvindernes sårbarhed og diskursen der knytter sig til de kvindelige hjemløse, eksempelvis kvinden som offer (Nathalie, l. 231-247):

> "*Altså jeg oplever lidt, at der er en anden humanitær, hvad skal man sige, opmærksomhed på kvinderne. Der er sådan en akuthed forbundet med at være kvinde på gaden, som ikke er [der] med mændene. Og vi er alle sammen (red. medarbejdergruppen) sådan, "åh nej, en kvinde og hun skal stå der, og skal hun virkelig sove i Østre Anlæg alene en nat, det bliver helt mørkt". Vi bliver sådan helt, "ej det skal hun da ikke". Så der tror jeg, ja, den akuthed gør, at der vil være flere, der reagerer hurtigere. Jeg er ikke nødvendigvis sikker på, at det er bedre for kvinder, at vi på det lange løb... at vi er så fokuseret på deres sårbarhed.*" (Nathalie l. 196-203)

Gadeplansmedarbejderen Lars giver ligeledes udtryk for, at han oplever, at kvinder i hjemløshed er mere udsatte på gaden, da der er større sandsynlighed for, at de kan blive overfaldet. Han prøver som udgangspunkt at finde et sted, hvor kvinderne kan komme indenfor, hvilket han ikke nødvendigvis ville tilbyde en hjemløs mand (Lars, l. 105-112). De to gadeplansmedarbejdere giver derfor begge udtryk for, at de agerer anderledes i de tilfælde, hvor de møder en kvinde, grundet antagelser om en større udsathed forbundet med den kvindelige hjemløshed. Et studie foretaget af Breivik et al. (2008), med fokus på kønnede erfaringer med hjemløshed, finder ligeledes, at det i højere grad vækker et større ubehag, når kvinder skal befinde sig på gaden, hvilket er medvirkende til at hjemløse kvinder hurtigere får

tilbudt hjælp, som dermed kan bidrage til en marginalisering mellem kønnene (Brevik et al. 2008:238). Det kan derfor i dette tilfælde tyde på, at der forekommer en anden form for marginalisering, end den der blev påvist i forhold til stemplingen af kvinderne (jf. Kapitel 7, s. 64), da kvinderne i dette tilfælde bliver forfordelt set i forhold til hjælpen med at komme inden døre og få dem væk fra gaden.

Generelt for hjemløseområdet er der indenfor de senere år kommet en større opmærksomhed på kvinder i hjemløshed, hvilket blandt andet var et opmærksomhedspunkt i Hjemløsestrategien, fx gennem oprettelse af skærmede akutpladser til kvinder (Rambøll & SFI, 2013:12f.). Grundet den sårbarhed og udsathed, der kan være forbundet med den kvindelige hjemløshed, giver værestedsansatte Tine udtryk for, at der er et behov for skærmede tilbud og et behov for at kønsopdele i det sociale arbejde, da nogle kvinder har brug for et frirum (Tine l. 61-64). Socialarbejder Philip giver ligeledes udtryk for, at kvinderne er mere udsatte i forhold til overgreb, både seksuelle og fysiske overgreb, og ser derfor ligeledes et behov for skærmede tilbud til kvinder (Philip l. 247-249). De skærmede tilbud kan derfor ses som én måde at imødekomme de udsatte situationer, som kvinderne kan være eksponeret for.

Gadeplansmedarbejder Lars og socialarbejder Stine giver samtidig udtryk for, at kønnet ikke er afgørende for udsatheden, men at den individuelle situation samt kvindens forudsætninger og behov ligeledes spiller ind (Lars l. 177-178,193-194; Stine l. 95-99). Lars udtrykker eksempelvis; "*Nej, jeg synes ikke, det er kønnet, der afgør det, det er ens situation og hvad man har med i bagagen (...)*" (Lars, l. 177-178). Det er væsentligt at bemærke, at færre kvinder opholder sig på gaden, som tidligere skitseret (jf. Kapitel 7, s. 65), hvorfor gadeplansmedarbejderne oftere møder hjemløse mænd end kvinder, hvilket gadeplansmedarbejder Lise uddyber:

> "*Men kvinder er også bedre til at trække på deres netværk. (...) De er bedre til at finde sammen størstedelen af dem, der er selvfølgelig nogle, der skiller sig ud. De søger mere den der med at komme indenfor, i stedet for at sove udenfor. (...) Jeg tror også, at det er derfor, vi ikke ser så mange på gaden. Der er jo rigtig mange kvinder derude, men de formår på en eller anden måde... Det der med at skulle sove i en park og ikke*

at kunne være i fred. De er bare udsatte på en anden måde, så de bliver måske tvunget mere ind i det med at finde alternativer." (Lise, l. 89-100)

Lise udleder en udsathed forbundet med at sove på gaden gældende for de hjemløse kvinder, dette oplever hun kan være årsag til, at kvinderne i højere grad er bedre til at søge ind, fx gennem deres netværk.

Opsummering

På baggrund af ovenstående tegner de fagprofessionelle derfor et billede af kvinden som en stærk aktør i livet på gaden, selvom de i situationer kan befinde sig i en sårbar eller udsat position i kraft af deres køn som kvinde. Det gælder fx situationer som overnatning på gaden, der af specialets informanter beskrives som ubehagelige. De fagprofessionelle giver udtryk for at reagere på kvindernes sårbare og udsatte position i deres opsøgende arbejde, men med forbehold for en individuel vurdering, der ikke nødvendigvis er foranlediget af pågældendes køn. Udsathed er dog ikke ensbetydende med 'kvinden som sårbar eller offer', men der er derimod tale om kvinder, der ifølge informanter og fagprofessionelle formår at modstå og håndtere livet som kvinde i hjemløshed.

8.4 Relationer og fællesskabers betydning

Følgende afsnit vil berøre, hvilken betydning en tæt og nær relation har for arbejdet med hjemløse kvinder og hvorledes et fællesskab med ligesindede giver rum til, at man kan sænke paraden og få støtte og tryghed.

"Jeg kan ikke skaffe dem en lejlighed, men vi kan lytte til dem"

Flere af de fagprofessionelle giver udtryk for vigtigheden af den tætte relation og hvilken betydning det har for kvinderne. En af de fagprofessionelle, Malene, oplever, at nogle af de kvinder, der gør brug af det værested, hvor hun arbejder, betragter stedet som 'et hjem'- et sted kvinderne oplever som trygt, omsorgsfuldt og hvor der er ro til at "trække stikket ud" (Malene l. 224-229). Hun uddyber yderligere:

> "*det er jo derfor, de siger, at [red. værestedet] er deres hjem, fordi det er jo her, [at] de kan få lov til at gøre sådan nogle ting, uden at man bliver stemplet. Men at [de] måske får den omsorg, man gerne vil have. Altså jeg kan ikke skaffe dem en lejlighed eller fikse deres liv, men vi kan lytte til dem og vi kan indfri nogle af de helt basale behov. Som er det, der skal til, når de har det sådan der. Og så lytte til dem, når de smider den der ydre facade her.*" (Malene l. 421-426)

Anders, der ligeledes arbejder på et værested for kvinder, giver som Malene udtryk for, hvordan rammerne kan medvirke til at få stedets kvinder til at åbne op:

> "*(...) vi får tid til at få en relation til dem. Har tid til at snakke med dem, tømmer opvaskemaskinen sammen med dem. Nogle gange kan der gå 14 dage, før vi ligesom kommer tættere ind, men vi kan give os den tid, til at få relationen og til at opnå den her tryghed. Det er ikke ved første besøg, der bliver åbnet op og alt bliver fortalt. Det tager lang tid, fordi de også er bange for, at vi også kommer til at dømme dem på forhånd. Det er der ikke nogen, der har lyst til.*" (Dobbeltinterview, l. 253-258)

I forhold til ovenstående, giver informant Helene ligeledes udtryk for, at hun i forbindelse med hendes hjemløshed fandt det svært at åbne op (jf. Kapitel 7, s. 59), da hun eksempelvis erfarede situationer, hvor hun oplevede at blive mødt som narkoman eller psykisk syg uden at være det (Helene, l. 476-482). Der er her tale om, hvad Goffman betegner som en tilsyneladende social identitet, der er begrundet i omgivelsernes forventninger (Goffman, 2009:44).

De to fagprofessionelle, Malene og Anders, fortæller, at de har mulighed for relationsskabelse, der kan give rum til, at kvinderne lader facaden ryge, da begge fagprofessionelle har tiden til at skabe en god relation. Betragtningerne kan ses i relation til Pilelys & Brandts syv T'er, da de to T'er *tid* og *tålmodighed* forudsætter tiden som relationen påkræver og at lade kvinderne bestemme tempoet (Pilely & Brandt, 1998:40f.). Philip, som er ansat på et kommunalt forankret herberg, giver ligeledes udtryk for, hvordan de arbejder relationsskabende i forhold til kvinder med anbragte børn, hvor herberget agerer som brobyggende foranstaltning; "*Vi arbejder primært med de kvinder, der er her, og gør dem*

bedre i stand til, at de ting lykkedes og skabe kontakt til de steder, der kan arrangere de her ting [red. kontakt eller samvær med børn]." (Philip, l. 197-199). Han fortæller senere, at det ligeledes kan vedkomme et arbejde med kvindernes identitet:

> "*Det er en kamp og det er også noget vi bruger meget tid på, synes jeg som socialarbejder… vi bruger meget tid på at få folks [red. kvinderne] værdighed igen. Få lidt tro på sig selv igen, for så er der mange flere ting, der kan lykkedes*." (Philip, l. 344-346)

I relation til ovenstående kan der her trækkes paralleller til et andet princip i det førnævnte styrkeperspektiv (jf. s. 84), der bygger på princippet om tæt og nært samarbejde mellem socialarbejderen og brugeren (Healy, 2009:212f.). Ovenstående citater bevidner om, at relationerne kan være medvirkende til at skabe forandring og udvikling hos kvinderne, fx ved at de åbner mere op og genfinder deres værdighed, hvorfor det kan være med til at realisere kvindens styrker og ressourcer. Der kan derudover drages paralleller til det interaktionistiske sociale arbejde, hvor kvinden kan ses som aktiv medspiller (Hutchinson & Oltedal, 2006:123), og gennem et samarbejde kan få reetableret kvindens tro på sig selv, hvilket Philip oplever kan skabe positiv forandring.

Gadeplansmedarbejderne, der indgår i dette speciale, taler ligeledes om det relationsarbejde, der indgår i deres opsøgende arbejde. Lise fortæller eksempelvis om at arbejde hen imod, at kvinden åbner op:

> "*Der kan godt gå måneder og andre de kommer ud med det [red. problemer/den reelle situation] den første dag. Det er virkelig forskelligt. Og det er det samme på gaden, det er der ikke nogen forskel på [red. i forhold til kvinder der benytter værestеder]. Det eneste der er forskel på er, at i vores arbejde, der skal vi ud og opsøge og på sådan nogle steder [red. fx værestеder], der kommer det [red. kvinderne] jo til en*." (Lise, 174-178)

Opsøgende arbejde er ifølge gadeplansmedarbejderen Lise et anderledes arbejde, end det der pågår på eksempelvis værestеder, da gadeplansmedarbejderne skal henvende sig til den

hjemløse for at skabe en relation. Gadeplansmedarbejder Lars fortæller endvidere om det opsøgende gadeplansarbejde; "*vi prøver at lave en individuel løsning for alle folk (...) meget af det arbejder vi laver, det er, at vi går ud og finder folk, og så laver vi en eller anden form for brobygning (...)*" (Lars, l. 106-108). Lars beskriver videre:

> "*Lars: (...) kvinder er jo generelt bedre til at varetage sig selv og sin egen krop. Så hvis... når kvinder også giver op på det, så er det jo som regel et rigtig dårligt tegn. Så ville det være sådan noget, vi ville være opmærksomme på og ville synes var alarmerende på et eller andet punkt. (...)*
> *Interviewer: Så det er faktisk noget, I kigger på?*
> *Lars: Ja, altså det ville vi gøre med alle hjemløse, altså hvor gode er folk til at tage vare på sig selv og passe på sig selv.*" (Lars, l. 198-206)

Den ydre facade, som nogle kvinder i hjemløshed opretholder, får derfor også en betydning for det sociale relationsarbejde. I dette tilfælde eksemplificeret af Lars, der finder det alarmerende, når kvinderne giver op på egenomsorgen og når de værestedsansatte beskriver et relationsarbejde, der blandt andet kan handle om at komme ind bag facaden.

På et mere personnært niveau, fortæller informant Helene, hvordan en god og tryg relation har haft betydning for hende:

> "*Så har man jo også en tryghed i, at der kommer nogen [red. bostøttemedarbejderen], som måske også kan... der tør gå lidt ind bagved, hvis tingene ikke helt går, som de skal. Så man ikke bare lader som om, at alt er godt, selvom det ikke er det, når man er flyttet i egen bolig.*" (Helene, l. 96-98)

Helenes oplevelse med en bostøttemedarbejder er interessant set i forhold til det sociale arbejde med hjemløse omhandlende *de 7 t'er*, hvor Pilely beskriver t'et omhandlende '*en Torben*', forstået som en person med indlevelse, engagement og nysgerrighed (Olsen, 2015:322). '*En Torben*' kan ud fra Goffmans begrebsapparat betegnes som en af *de kloge*. De kloge kender til den stigmatiseredes situation, og den stigmatiserede behøver ikke udføre selvkontrol og skamme sig i denne relation (Goffman, 2009:69f.). Positionen som en af *de*

kloge kan derfor, som ovenstående indikerer, have en betydning for kvindens situation, og særligt kvinden der har svært ved at åbne op, som tilfældet fx var med Helene. Det er personer der kan være med til at åbne op for de problemer og udfordringer der kan være til stede, gennem rollen som 'en Torben', hvor den stigmatiserede opnår en relation hvor de ikke behøver skamme sig eller lignende.

I de tilfælde hvor de fagprofessionelle formår at nå bag facaden hos kvinderne, kan de, i tråd med Helenes bostøtte, betegnes som en af *de kloge*. Den type af *kloge* der her er tale om, er de hvis position skyldtes deres erhverv på institutioner og organisationer, der har til hensigt at imødekomme målgruppens behov (Goffman, 2009:71). Det er med til at understrege relationernes vigtighed, da de kloge kan være med til at åbne op for kvindernes situation, hvilket må formodes at være betydningsfuldt for det sociale arbejde.

Muligheden for at kunne gå backstage

Som belyst i forrige kapitel (jf. Kapitel 7) er der i relation til hjemløsheden flere arenaer og grænser mellem det private og offentlige, der i nogle henseender kan blive udvisket, fx i forbindelse med ophold på gaden. Særligt de fagprofessionelle på værestederne beskriver, hvordan disse arenaer og den gode trygge relation kan spille sammen og få en vigtig betydning og funktion.

Den facade der tidligere i dette kapitel er beskrevet kan kobles til at agere frontstage, hvor kvinderne forsøger at opretholde og kontrollere den personlige facade, hvilket en af de fagprofessionelle Anders (værestedsansat) problematiserer, da kvinderne ikke nødvendigvis får den rette hjælp (Dobbeltinterview, l. 242-243). Anders oplever ligeledes, at de pågældende kvinder er i stand til at åbne op efterhånden, som relationen skabes, hvor det her bliver tydeligt, at der ofte ligger mere bag, end hvad kvinderne i første omgang giver udtryk for (Dobbeltinterview, l. 239-242, 252-253). Maria Jensen og Laura Lidholm (2016) beskriver ligeledes, hvordan et relationsarbejde der fører til tillid kan være medvirkende til at skabe et rum, hvor personen i hjemløshed oplever en tryghed til at spørge om hjælp (Thomsen et al., 2016:288).

Den tætte og daglige kontakt er ifølge Malene, der er ansat på et værested, noget der gør, at de som fagpersonale kender de udsatte kvinder godt og at personalet derfor er i stand til at spotte, hvis der er noget i vejen hos kvinderne - noget som myndighederne og

Sundhedsvæsenet, ifølge Malene, ikke altid kan opspore (Malene, l. 310-312). Malene beskriver, at der her er tale om de kvinder, der gennem den pæne facade signalerer, at de ikke er udsatte (Ibid. l. 305-313). Hun uddyber yderligere:

> ”*det er totalt kaos indeni, men [med] det ydre forsøger de at holde på (...) det kan jo være svært for hjælpeinstanserne at se, hvor kaotisk hun egentlig er og hvor svært hun har det. Og det er de ting, hvor vi kan være med til at brobygge noget tidligere og sige til sagsbehandlere og sygehusvæsenet. Prøv lige at hør her – det er kaos.*” (Malene l. 312-319)

Ifølge Leila, der ligeledes arbejder på et værested for kvinder, kommer mange af de hjemløse kvinder på værestedet for at få tryghed og finde en at tale med (Dobbeltinterview, l. 60-64). Leila fortæller, at kvinderne oplever et sted, hvor det er trygt og hvor der er plads til, at man kan åbne op. Et frirum, hvor der er plads til, at man kan være sig selv og slippe facaden, hvilket er kendetegnende for *backstage* (Goffman, 2014:145f.).

Ifølge flere af de værestedsansatte er værestederne et sted, hvor kvinderne føler sig trygge eller hvor de ikke behøver at udøve nogen form for selvkontrol og derfor kan bevæge sig lidt væk fra *frontstage*. Der kan her drages paralleller til den adfærd, som de fagprofessionelle beskriver, at kvinderne udviser, som følge af at de kan slippe facaden og gå *backstage*. Malene beskriver videre, at kvinderne, ifølge hende, i nogle tilfælde kan optræde urimelige og udadreagerende over for personalet på værestedet, da relationen mellem kvinderne og de fagprofessionelle lidt kan sidestilles med, når andre bliver urimelige hjemme i deres private hjem (Malene, l. 438-444). Tilsvarende kan værestedets rammer ifølge Anders og Leila påvirke kvindernes adfærd, da de fx oplever, at kvinderne enten er udadreagerende eller kryber langs panelerne (for at undgå opmærksomhed), som en forsvarsmekanisme når de befinder sig på mandsdominerede tilbud (Dobbeltinterview, l. 649-652):

> “(...) *så ser jeg nogle af de der forsvarsmekanismer. Det kan enten være, at så bliver man voldsomt udadreagerende, fordi man har måske ikke musklerne, men man har det eddermame i munden skal jeg hilse og sige. Så bliver man meget sådan en [brølelyde og højtråbende mimik] og virkelig skræmmer alle folk væk fra sig, ved at råbe og skrige og bare sådan ”hold afstand, hold afstand”*.” (Dobbeltinterview, l. 345-350)

De to fagprofessionelle oplever, at kvinderne i højere grad kan smide den hårde facade, når de befinder sig på værestedet (Dobbeltinterview, l. 352-356). Malene beskriver, at hun også oplever værestedet som et rum, hvor kvinderne kan smide alle tegn på at deres udsathed og derved kan smide den ydre facade (Malene, l. 424-426). Værestederne kan derfor, ifølge Malene, Anders og Leila, betragtes som en arena kvinderne opsøger, hvor de kan smide facaden og hvor der er tid til at opbygge relationer.

At finde et fællesskab med ligesindede

Tre af informanterne, der har erfaret hjemløshed, udtrykker en glæde ved et fællesskab med ligesindede. Det gælder både fællesskaber i perioden som hjemløs, men også fællesskaber der kan bidrage med noget positivt i tiden efter. Der er i denne kontekst tale om fællesskaber kun for kvinder, hvilket både gør sig gældende for de værestеder og netværk, der bliver beskrevet af informanterne.

Sonja benytter sig af et værested kun for kvinder, hvor hun spiser aftensmad og deltager i aktiviteter (Sonja l. 164-172). Sonja fortæller videre: "*Fordi når man kommer herned og vi kun er kvinder, der spiser sammen. Vi kan skændes, ah men vi kan også give hinanden en krammer. Der er mange ups and downs*." (Sonja, l. 186-187). Sonja finder derfor et fællesskab blandt *de egne*, hvor hun oplever rum til både omsorg og uenigheder. Der er i dette tilfælde tale om *egne* med samme stigma (Goffman 2009:61). En anden af informanterne, Helene, fik hen imod slutningen af hendes ophold på forsorgshjemmet etableret kontakt til et netværk for kvinder i hjemløshed, hvilket hun fandt givende i forhold til det sociale med ligesindede (Helene l. 138-141). Helene uddyber senere, at hun oplever, at fællesskabet derudover kan være positivt i tiden efter at være kommet i egen bolig:

> "*alle i [red. pågældende organisation] har jo en eller anden særlig plads i mit hjerte, men jeg har da nogle stykker, som jeg bruger, og også som jeg nu har, som jeg kan sige... sende [en] sms, [hvis] jeg lige [har] brug for at få vendt noget, eller jeg [ikke] har det særlig godt, "hold lige øje med mig" eller et eller andet. Der har jeg fået nogle stykker, som jeg bruger konstruktivt, når jeg kan mærke, at tingene ikke lige fungerer for mig. Det er også måske fordi, man skal ikke forklare sig så meget, fordi*

de ved godt, hvordan det er at være i det. Det er det der med at have skæbnefællesskab, det er helt uundværligt." (Helene l. 266-272)

Helene beskriver det netværk hun deltager i som et skæbnefællesskab, hvilket tydeliggør hendes oplevelse af fællesskabet - et rum hvor alle deltagere har samme skæbne. Der er i dette tilfælde tale om en gruppekonstellation af personer, der alle tilhører den samme kategori (Goffman, 2009:65f.), nemlig kvinder der befinder sig i hjemløshed.

Helene finder derfor et fællesskab bestående af *egne*, hvor hun ligeledes beskriver at kunne bruge ligesindede i forhold til at kunne blive vejledt, finde en accept, men også hvor hun ikke behøver at forklare sig. Goffman beskriver endvidere *de egne* som personer, der udgør en kreds af ligestillede, personer der kan vejlede i at leve med stigmaet og personer hvor den stigmatiserede kan søge tilflugt i et miljø, hvor pågældende bliver accepteret, som en der er lige så normal som alle andre (Goffman, 2009:61).

Ditte fortæller, at hun efter at være kommet i egen bolig selv har opstartet et kvindenetværk på det værested, som hun selv benytter (Ditte, l. 553-555) - et netværk som hun oplevede at mangle, da hun selv befandt sig i hjemløshed:

"*Interviewer: Var det noget du savnede, da du var hjemløs? Altså at de også havde et kvindenetværk?*
Ditte: Ja, det var det, jeg savnede den gang, fordi havde der været sådan noget, så havde jeg hurtig kunne bygge et netværk op. Så man ikke havde følt sig sådan helt alene." (Ditte, l. 597-601)

Hun fortæller blandt andet, at hun oplever, at det kan have en betydning at mødes med folk, der er i samme situation som en selv, da man kan hjælpe hinanden med at tackle hjemløsheden, få støtte hvis tingene brænder på eller hvis man er ked af det og at netværket kan skabe et frirum (Ditte, l. 554-595). Ditte har som de to andre informanter erfaret, at det at have *egne,* hvilket kan findes i netværk og fællesskaber, kan byde ind med noget positivt i informanternes liv, både i tiden hvor de befinder sig i hjemløshed men ligeledes i tiden efter.

Er kvindefællesskaber kun for kvinder?

Hverken Ditte, Helene eller Sonja, der alle har erfaring med hjemløshed, giver tydeligt udtryk for at fællesskabet med ligesindede er skabt i form af det kønsspecifikke element. Vi kan derfor ikke på baggrund af informanternes betragtninger om fællesskaber udlede, at det kønsspecifikke element i sig selv har en betydning, men blot at de oplever at finde et fællesskab blandt ligesindede.

Det kan dog overvejes, på baggrund af den viden der er fremkommet gennem de forrige analyser, herunder særlige problemstillinger knyttet til kvindeligheden og mulige forventninger til de kvindelige hjemløse, om der på et vist plan kan være tale om et fællesskab i form af køn *og* i form af deres livssituation som hjemløs. Der er her tale om formodninger og undren, da ingen af de pågældende informanter fortæller om fællesskaber med både mænd og kvinder, da vi derfor ikke kan sammenholde med oplevelsen af sådanne fællesskaber. En af informanterne, Sonja, understreger, at det fællesskab hun selv oplever at finde på det værested hun benytter sig af er et fællesskab, som alle hjemløse bør have adgang til, uanset om du er mand eller kvinde:

> "*Jeg synes, det er synd for [red. mændene], jeg synes virkelig, at det er unfair, at der ikke er et sted for mænd (...) De skal have aktiviteter, ligesom vi har. Af hele mit hjerte, jeg mener det virkelig. De har brug for et sted at være og udfolde sig.*" (Sonja, l. 177-181)

Én ting er derfor sikkert, at informanterne oplever, at fællesskaber med ligestillede er udbytterigt og har en betydning for dem, men hvorvidt det handler om det særlige ved et kvindeligt fællesskab er derimod mere uklart.

8.5 Delkonklusion

Kvinder der befinder sig i hjemløshed er, ifølge de fagprofessionelle stærke kvinder, der formår at håndtere livet på gaden, men også kvinder der kan befinde sig i sårbare og udsatte situationer i kraft af deres køn som kvinde. Informanterne fortæller om udsatte og sårbare situationer, men giver samtidig ikke udtryk for, at de anser sig selv som kvinder der befinder

sig i en ‘offerrolle’. Flere af gadeplansmedarbejderne nævner dog en anden omsorg knyttet til “kvinden på bænken”.

Kvinder i hjemløshed agerer ifølge de fagprofessionelle og informanterne forskelligt. Der er kvinder, der opretholder en facade, men hvor virkeligheden bagved facaden er en anden, mens andre kvinder selv tager initiativ til at få skabt relationen og kontakten til hjælpesystemet. Særligt kvinder der opretholder en facade bliver fremhævet af flere af de fagprofessionelle, da facaden kan have en betydning og endda agere som barriere for den rette sociale indsats og kan medføre, at det kan være svært at forbedre de pågældende kvinders livssituation.

De fleste fagprofessionelle, herunder gadeplansmedarbejdere, værestedsansatte og kommunale socialarbejdere, nævner endvidere relationens betydning i arbejdet med kvinder i hjemløshed, med det formål at komme ind bag facaden og kunne arbejde brobyggende til andre relevante tilbud. Flere af informanterne fortæller om fællesskaber med ligesindede, der som de selv har erfaret hjemløshed eller stadig befinder sig i hjemløshed. Informanterne finder fællesskaberne meget betydningsfulde i form af et socialt og ‘erfaringsmæssigt’ fællesskab. Igennem disse fællesskaber oplever de at kunne støtte hinanden i at tackle de svære situationer, de kan opleve i forbindelse med deres hjemløshed og i tiden efter.

Kapitel 9

Diskussion: Fortællingen om de hjemløse kvinder

Gennem specialeprocessen har vi bidt mærke i en bestemt formulering, der er fremkommet i løbet af gennemførelsen af vores interviews, som i forbindelse med analysen har skabt undren på baggrund af de udtalelser og fund, der er blevet belyst. Diskussion vil derfor tage udgangspunkt i vores egen undren og tanker om formuleringen, om at "kvinderne krakelerer indefra og ud".

Kvinderne krakelerer indefra og ud

Halvdelen af de fagprofessionelle, herunder både gadeplansmedarbejdere og værestedsansatte, der har bidraget til dette speciales empiri gør brug af vendingen, om at kvinderne krakelerer indefra og ud eller lignende formuleringer (Malene, l. 100-101; Lise, l. 114-115; Nathalie, l. 60-64; Dobbeltinterview, l. 144; Indledende interview, l. 134-137). Formulering bliver ligeledes præsenteret i en nyere rapport om udsatte kvinder, udgivet af Rådet for Socialt Udsatte (Rådet for Socialt Udsatte, 2016:68). At hjemløse kvinder krakelerer indefra og ud henviser til, at de sociale problemer ofte er mere åbenlyse hos mændene end hos kvinderne, hvilket betyder, at mænd i højere grad end kvinder har synlige reaktioner på deres livssituation, her især set ud fra et hjemløse perspektiv (Ibid.). "*Målgruppen for denne undersøgelse er kvinder, der kæmper med komplekse og sammensatte sociale, psykiske og somatiske problemer. Det kan fx være misbrug, psykiske lidelser, hjemløshed eller prostitution*" (Ibid.:12). Det fremgår ikke tydeligt af rapporten, at alle de medvirkende kvinder har erfaring med hjemløshed. Det undrer os derfor, at formuleringen "kvinder krakeler indefra og ud" har fået så stor gennemslagskraft både i rapporten samt blandt fagprofessionelle i feltet.

Forskningsartiklen "Respektabel hjemløshet", udarbejdet af Breivik et al. (2008), har til formål at nuancere blikket på kvinder og mænd i hjemløshed og stiller sig kritisk overfor de normaliteter, der eksisterer i hjælpesystemet (Breivik et al., 2008:237). Her finder artiklen blandt andet, at:

> "*Hjelpeapparatets og offentlighetens forståelse og håndtering av kvinnelige bostedsløse har blitt utfordret av forskere som påpeker at man ofte gjør det kvinnelige til avvik og det mannlige til norm. Kvinnene blir dermed en særgruppe blant de bostedsløse.*" (Breivik, et al., 2008:245)

Dette kan ifølge Breivik et al. betyde, at man overser nogle ressourcer hos kvinden, da man udelukkende har fokus på at kvinden i en offerposition og en rolle der afspejler de normer og forventninger, der er til køn i samfundet (Breivik et al., 2008:242).

Kan ovenstående betragtninger om, at kvinden krakelerer indefra og ud være medvirkende til at fastholde hjemløse kvinder i rollen som afviger fra den gængse hjemløshed? Og hvordan kan italesættelsen af kvinder i hjemløshed have en betydning for både kvinderne, der befinder sig i hjemløshed og feltet 'kvindelige hjemløse'?

I specialets analyse blev det af flere fagprofessionelle påpeget, at kvinder der opretholder en facade ikke ønsker at blive betragtet som hjemløse. Det kan få den konsekvens, at det kan være svært at sætte ind med den rigtige og nødvendige hjælp (jf. Kapitel 8, s. 95). Analyserne viser derudover, at der kan ligge mange forklaringer i kvindernes ydre fremtræden, der ikke nødvendigvis handler om at skjule identiteten som hjemløs. Den ydre fremtræden kan fx bunde i særlige forventninger til kvinden og en opmærksomhed på omgivelsernes reaktion, fx angsten for at blive set skævt på eller et spørgsmål om værdighed, hvorfor årsagerne til nogle af kvindernes opretholdelse af det ydre kan være varierende. Eller som Stine, der er ansat på et stofindtagelsesrum, bemærker:

> "*hvis man lever et liv, som er så benhårdt og barskt, så er det rigtig rart at have faste holdepunkter, og en af de ting, som vi i vores samfund jo betragter som faste holdepunkter. Altså sådan hele vores samfundsstruktur er jo bygget om det her, der er mænd og der er kvinder og det ved vi hvad er og det er der ikke nogen, der kan lave om på.*" (Stine, l. 201-205)

Stine beskriver, at det kan være en 'kønskategori', som hun oplever kan være vigtig for kvinder, der befinder sig i hjemløshed, men ikke er noget, der bliver italesat blandt de

hjemløse kvinder (Stine, l. 205-219). Det at opretholde et pænt ydre og en facade handler derfor ikke nødvendigvis om at skjule en identitet som hjemløs for omgivelserne, men kan derimod være en måde, hvorpå kvinderne bevarer en normalitet og et fast holdepunkt gennem deres kvindelighed.

Manglende viden om målgruppen

Èn forklaring på italesættelsen af kvinder i hjemløshed kan muligvis skyldes den begrænsede viden, der synes at eksistere om de kvinder, der befinder sig i hjemløshed (jf. Kapitel 1, s. 4). Der kan derfor ses et paradoks, da man som fagprofessionel kan være nødsaget til at læne sig op af den viden, der eksisterer om målgruppen, suppleret med egne erfaringer. Der er her blot tale om antagelser, der bygger på vores undren over de fagprofessionelles reference til, at kvinderne krakelerer indefra og ud. Vi ser det som et stereotypt billede på den hjemløse kvinde, set i forhold til analyserne der understreger den kompleksitet, der knytter sig til den kvindelige hjemløshed, hvilket de fagprofessionelle ligeledes bemærker. Som en af informanterne bemærker, kan omgivelsernes begrænsede kendskab til den kvindelige hjemløshed have indflydelse på den måde, som Helene oplever at blive mødt med i visse situationer:

> "*Fordi at det [red. fordomme hun har mødt] kommer jo oftest af uvidenhed om, hvordan de mennesker har det, fordi man jo oftest kun ser den hjemløse mand, der sidder nede ved bænken eller Hus Forbi sælgeren, der står på gaden, altså... Jamen folk ved jo heller ikke, at der kan gå folk rundt ude i samfundet og se ganske normale ud og virke ganske normale, fuldstændigt som alle andre, men som hver dag kæmper med, hvor skal de sove henne eller hvor skal de være henne om 2 måneder, eller har de overhovedet et hjem om 2 måneder (...).*" (Helene, l. 320-325)

For informanten Helene har det derfor også i tiden efter hendes hjemløshed været vigtig at bryde med det stereotype billede og det tabu, som hun oplever er knyttet til hjemløshed (Helene, l. 326-327), ved at være åben om sin tidligere situation som hjemløs[3].

[3] Grundet sporbarhed er dette sløret i transskriberingen.

Som ovenstående indikerer, kan der derfor både være tale om en sprogliggørelse af den kvindelige hjemløshed samt en uvidenhed, der kan præge billedet af kvinden i hjemløshed. Begge aspekter kan medføre, at kompleksiteten træder mere i baggrunden og derved kan være medvirkende til at enspore forestillingen om den hjemløse kvinde.

Det er dog relevant at fastholde et fokus på de kvinder, der opretholder en facade og pænt ydre for at skjule deres faktiske situation, da de anses som svære at hjælpe. Samtidig bør der være en opmærksomhed på, at denne italesættelse af den kvindelige hjemløse kan være medvirkende til at forstærke stereotypificeringen af kvinderne. Det kan derfor også, som ovenstående indikerer, være relevant, at få skabt en øget viden om de kvinder, der er en minoritet blandt hjemløse samt få et nuanceret indblik i de roller og positioner, der knytter sig til kvinderne.

Kapitel 10

Konklusion

I specialet har undersøgelsesgenstanden været den kvindelige hjemløshed grundet en særlig interesse for de kvindelige hjemløse som minoritet, der kun udgør ca. en femtedel af alle opgjorte hjemløse i Danmark. Specialet har derfor haft til formål at besvare følgende problemformulering:

> *Hvilke positioner og roller gør sig gældende for hjemløse kvinder i Danmark, og hvordan har det en betydning for og i det sociale arbejde?*

Den kvindelige hjemløshed

At befinde sig i hjemløshed er i tråd med den officielle definition på hjemløshed betinget af øvrige sociale problemstillinger foruden mangel på bolig. Som belyst i Figur 1 (jf. Kapitel 6, s. 40) er den kvindelige hjemløshed præget af en række sociale problematikker og håndteringsstrategier, der kan medføre, at situationen som kvinde og hjemløs er sammensat og kompleks. Foruden de mere strukturelle forklaringer på situationen, inkluderer hjemløsheden derudover en række identitetsmarkører samt følelser forbundet med identiteten som hjemløs, fx følelsen af skam.

Kompleksiteten og de sammensatte problemstillinger kan samtidig medføre en livssituation, hvor kvinden er præget af flere afvigeridentiteter, hvilket kan have betydning for kvindens sociale identitet. Der kan være tale om en position, hvor forskellige sociale differentieringsformer spiller ind, hvorfor kvinden ikke kun er *hjemløs,* men er ligeledes betinget af, at hun er *kvinde* og *hjemløs* i sammenvævning med andre sociale kategorier, fx *social udsathed* og *forældreskabet*. Denne kompleksitet kan ligeledes erfares hos dette speciales kvindelige informanter, hvis personnære beskrivelser bærer præg af en individualitet og situationsbeskrivelser, hvilket ligeledes er en kombination af flere forskellige sociale udfordringer, hvor særligt rollen som forælder fylder meget for flere af informanterne. De fagprofessionelle bemærker endvidere, at denne kompleksitet og graden af

kompleksiteten kan bevirke, hvorvidt hjemløsheden bliver en længerevarende eller midlertidig periode.

Håndteringen af den kvindelige hjemløshed

Set ud fra et mere personnært perspektiv er det blevet tydeligt, på baggrund af informanternes fortællinger om deres egen hjemløshed, at de gør brug af indtryksstyring og forskellige håndteringsstrategier i skabelsen af den personlige identitet. Der kan være situationer, hvor det fx fremhæves, at den synlige identifikation med hjemløshed kan være uønsket og fx forbundet med skam, og andre situationer, hvor hjemløseidentiteten kan bidrage til noget konstruktivt og kan vendes til en styrke. Flere af informanterne nævner, at hjemløshed også indbefatter utrygge situationer, hvor særligt ophold på gaden fremhæves, hvorfor hjemmets betydning for informanterne kommer til at fremstå som en kontrast til hjemløsheden, fx gennem deres beskrivelser af at kunne "lukke sin egen dør" samt tryghed. Gennem de respektive analyser er det skitseret, hvordan informanterne gør brug af forskellige strategier til håndtering af identiteten som hjemløs. Denne håndtering kommer til udtryk i forskellige situationer og på forskellige arenaer, herunder i mødet med samfundet. Der kan på baggrund af analysen udledes forskellige roller, der knytter sig til den kvindelige hjemløshed og de måder hvorpå kvinderne håndterer det at være hjemløs.

Nedenstående opdelinger bør anskues som stereotype håndteringsstrategier, udledt på baggrund af interviews med informanter og fagprofessionelle, litteratur og teoretiske betragtninger gennem specialets analyse. Opdelingerne skal ikke forstås som endelige roller, men derimod situationsbestemte roller, hvorfor det bør bemærkes, at selvsamme kvinde kan gøre brug af flere af de skitserede strategier i forskellige situationer. De skitserede stereotyper ser ud som følgende:

- *Opretholdelse af facade*; er blandt andet beskrivende for kvinder, der har svært ved at erkende over for andre, at de befinder sig i hjemløshed og dermed også kan have svært ved at identificere sig med hjemløsheden, hvilket eksempelvis gør sig gældende for en af informanterne i mødet med omgivelserne. Det er kvinder, der ifølge de fagprofessionelle forsøger at opretholde en facade, herunder både gennem det ydre udtryk og egen identificering med hjemløsheden, eksempelvis for at tage afstand til

identiteten som hjemløs eller fordi de oplever det at være hjemløs som skamfuldt. Der kan ligeledes være tale om kvinder der forsøger at falde i ét med mængden, som en måde at begå sig i hjemløsemiljøet på eller kvinder der ønsker at undgå at blive stemplet som hjemløs. Der er derudover tale om kvinder, der går op i deres udseende og ydre som bunder i opretholdelsen af værdighed på trods af et hårdt liv.

- *At påtage sig hjemløseidentiteten*; som en af informanterne i dette speciale fremhæver, har hjemløshedens synlighed for hende en betydning, hvorfor hun i nogle situationer fravælger Hus Forbi tøj og i andre situationer er bevidst om denne synlighed. Der er derfor også en opmærksomhed i forhold til de kvinder, der vælger at påtage sig eller iklæde sig hjemløseidentiteten, hvilket er noget de fagprofessionelle giver udtryk for. Hjemløsheden kan i det tilfælde også være en identitet, som kvinder i hjemløshed kan finde bekræftelse i - et signal om selvstændighed og at tage ansvar for egen situation. Der kan samtidig være tale om en identifikation med hjemløsheden, der kommer til udtryk gennem kvindens fremtræden, som en måde at overleve i miljøet på, fx ved at være hård i sin fremtoning.

- *At "lade stå til"*; beskrives af de fagprofessionelle, som kvinder der særligt grundet misbrug eller psykisk sygdom ikke tager vare på egenomsorg og ikke opretholder en facade, da misbruget eller det psykiske har taget over.

Denne inddeling af stereotype håndteringsstrategier skal læses med forbehold for den individualitet, der ligeledes gør sig gældende for kvinder i hjemløshed. En situation der bærer præg af et sammensat liv, hvorfor den enkelte kvindes håndtering af hjemløsheden ligeledes kan være betinget af andre sociale problematikker.

Det sociale arbejde med kvinder i hjemløshed

Der er som ovenstående skitseret forskellige måder, hvorpå kvinder håndterer det at befinde sig i hjemløshed. Kvindernes identifikation og håndtering af hjemløsheden kan samtidig have en betydning for det relationsarbejde, der pågår i det sociale arbejde for at forbedre kvindernes livssituation.

Ifølge de fagprofessionelle kan der for kvinderne være en normalitet knyttet til at fastholde et pænt ydre eller en frygt for at omgivelserne ser skævt til dem. Dette kan bunde i særlige forventninger til kvinden, herunder forventningen om at man skal være i stand til at passe på sig selv og et hjem, samt specifikke forventninger til deres adfærd. Kvinderne kan af den grund opleve at blive stemplet som 'dobbeltafviger'.

I forhold til det sociale arbejde nævnes særligt kvinder, der i mødet med hjælpesystemet skjuler deres faktiske identitet, hvilket de fagprofessionelle oplever kan være en hindring for at yde og tilbyde den rette socialfaglige hjælp. Relationsarbejdet kan i den forbindelse være betydningsfuld, da en god relation kan medvirke til, at kvinderne lader facaden falde. Dette er dog ikke et opmærksomhedspunkt, der nødvendigvis knytter sig til alle kvinder i hjemløshed, da flere af specialets informanter giver udtryk for selv aktivt at have opsøgt hjælp. Informanterne nævner ligeledes fællesskabet og relationer med de *egne*, som et betydningsfuldt frirum, hvor de kan opnå accept og vejledning blandt ligesindede. Hvorvidt accepten og vejledning samt det frirum der beskrives, er betinget af de *egne* i form af ligesindede *kvinder* eller de *egne* i form af ligesindede *hjemløse* er derimod mere uklart.

Betydningen af "kvinden på bænken"

Som fremhævet gennem flere af specialets analytiske perspektiver, er det blevet tydeligt, at der er udvalgte problematikker eller faktorer, der i særlig grad nævnes i relation til den kvindelige hjemløshed, herunder rollen som forælder. De fagprofessionelle nævner derudover kæresterelationer og prostitution i sammenhæng til hjemløsheden som strategi, hvilket ikke kan afspejles i informanternes oplevelser. Derudover nævner de fagprofessionelle særlige forventninger og en anden omsorgsfølelse knyttet til kvinder i hjemløshed. Vi kan af samme grund anspore, at der her er at gøre med fagprofessionelle inden for det sociale felt, der anerkender og har en opmærksomhed på særlige sociale og strukturelle forskelle på den mandlige og kvindelige hjemløshed. Det kan derfor antydes, at der kan være tale om andre roller og positioner knyttet til de kvindelige hjemløse og andre forventninger, hvilket dog skal ses med forbehold for de dimensioner, hvor der ikke kan anspores forskelle i forhold til majoriteten af de hjemløse – mændene.

Vi kan derfor på baggrund af analysens resultater konkludere, at hjemløshed blandt kvinder er en sammensat situation, der bærer præg af forskellige arenaer, problematikker, kontekster og

relationer. Hjemløsheden kan af den grund ikke anskues som en fast størrelse, men kommer til udtryk i form af forskellige roller og positioner. På individniveau bliver det tydeligt, at hjemløsheden for informanterne handler om identitet og følelser, der er forbundet med hjemløsheden. Den kvindelige hjemløshed er derfor kompleks og sammensat, hvilket både anskueliggøres på det mere generelle plan, men også når de personnære perspektiver inddrages.

10.2 Anbefalinger

I udarbejdelsen af dette speciale er det blevet tydeliggjort, at den eksisterende viden om kvinder i hjemløshed er begrænset, senest påpeget i diskussionen (jf. Kapitel 9, s. 97). Gennem empiriindsamling og den videre proces er vi blevet opmærksomme på tiltag, som kunne have en gavnlig effekt for det sociale arbejde med kvinder i hjemløshed.

Herigennem er vi fremkommet med tre anbefalinger:

- *Brobyggende foranstaltninger*: Særligt i Kapitel 8 blev relationernes betydning fremhævet, herunder som brobyggende foranstaltning. Med udgangspunkt i de betragtninger kan det eksempelvis mere konkret være gennem opgangsfællesskaber, der både imødekommer muligheden for egen bolig og mulighed for social støtte døgnet rundt, med henblik på en helhedsorienteret indsats.

- *Krisecentre for kvinder med misbrug og/eller psykiske lidelser*: Kvindernes udsathed kombineret med deres sammensatte problemstillinger kan gøre det svært at tilbyde den rette hjælp. Der mangler eksempelvis et fokus på hvordan hjælpesystemet kan hjælpe kvinder i hjemløshed med øvrige sociale problematikker, eksempelvis misbrugsproblematikker, i forhold til at få bearbejdet voldsomme hændelser, fx voldshændelser, da disse kvinder ofte falder mellem to stole.

- *Et øget fokus på kvinder i hjemløshed med anbragte børn*: I Kapitel 6 fremhævede to af dettes specialets informanter, en problematik i forhold til deres hjemløshed, kombineret med deres rolle som forælder. Som belyst nævner fagprofessionelle og

informanter eksempelvis følelser, herunder skyld og skam og behovet for samvær med deres børn, gældende for de kvinder der har ret til samvær, men hvor det ikke er muligt på grund af de ydre rammer, som hjemløsheden er årsag til.

Kapitel 11

Litteraturliste

Becker, H. (2005): *Outsidere - Studier i afvigelse*. Hans Reitzels Forlag

Beijer, U. (2004): *Stockholms hemlösa kvinnors hälsa 1960-2001*. Socialmedicinsk tidskrift nr 1/2004

Benjaminsen, L. & H. H. Lauritzen (2015): *Hjemløshed i Danmark 2015 - National kortlægning*. SFI - Det Nationale Forskningscenter for Velfærd, 15:35, København

Brandt, P. (2010): *Socialt udsatte og udstødte set i et kønsperspektiv.* Stofbladet, Stof 15, s. 4-9

Brandt, P. (1992): *Yngre hjemløse i København belyst ved en undersøgelse af de socialpsykiatriske forhold hos de 18-35 årige brugere af institutionerne for hjemløse i København*. FADL

Bretherton, J. & P. Mayock (2017): "Introduction", I P. Mayock & J. Bretherton (edited) (2017): *Women's Homelessness in Europe*, Palgrave Macmillan

Brevik et al. (2008): "Respektabel hjemløshet? - Kjønnede erfaringer fra samfunnets randsone". *Tidsskrift for psykisk helsearbeid*, vol. 5, nr. 3, Universitetsforlaget, Pp. 237-246

Edgar, B. & J. Doherty (2001): "Introduction", I. B. Edgar and J. Doherty (edited) *Women and Homelessness in Europe*: *Pathways, services and experiences*, The Policy Press

Ejrnæs M. & M. Monrad (2013): "Teorier om sociale problemer", I. Guldager J. & M. Skytte (red.), *Socialt arbejde - teorier og perspektiver*. Akademisk Forlag

Gilje, N. (2017): "Hermeneutik - teori og metode", I M. Järvinen & N. Mik-Meyer (red.), *Kvalitativ analyse - Syv traditioner*. Hans Reitzels Forlag

Goffman, E. (2009): *Stigma - Om afvigerens sociale identitet.* Samfundslitteratur

Goffman, E. (2014): *Hverdagslivets rollespil.* Samfundslitteratur

Healy, K (2009): *Socialt arbejde i teori og kontekst - En grundbog*. Profesionsserien, Akademisk Forlag (Kap. 8)

Hutchinson, G. S. & S. Oltedal (2006): ”Interaktionistiske modeller”, I G. S. Hutchinson & S. Oltedal, *Modeller i socialt arbejde*, Socialpædagogisk Bibliotek – Hans Reitzels Forlag

Hviid Jacobsen, M. & S. Kristiansen (2009): “De ødelagte identiteters sociologi”, I E. Goffman, *Stigma - Om afvigerens sociale identitet*, Samfundslitteratur

Hviid Jacobsen, M. & S. Kristiansen (2014): “Dramaturgisk sociologi”, I E. Goffman, *Hverdagslivets rollespil,* Samfundslitteratur

Jensen S. Q. (2006): *Hvordan analysere sociale differentieringer?* Kvinder, Køn og Forskning, Nr. 2-3 2006

Jensen S. Q. & A. Christensen (2011): *Intersektionalitet som sociologisk begreb*. Dansk Sociologi, Nr. 4/22, årg. 2011

Juul, S. (2012): ”Fænomenologi”, I Juul, S & Pedersen, K: *Samfundsvidenskabernes videnskabsteori - en indføring,* Hans Reitzels Forlag

Juul, S. (2012): “Hermeneutik”, I Juul, S & Pedersen, K: *Samfundsvidenskabernes videnskabsteori - en indføring,* Hans Reitzels Forlag

Juul, S. & K. B. Pedersen (2012): ”Videnskabsteoretiske retninger og projektarbejdet”, I Juul, S & Pedersen, K: *Samfundsvidenskabernes videnskabsteori - en indføring,* Hans Reitzels Forlag

Järvinen, M. (2016): “Socialt udstødte”, I I. H. Møller og J. E. Larsen (red) *Socialpolitik*. Hans Reitzels Forlag

Järvinen, M. (2005): “Interview i en interaktionistisk begrebsramme”, i Järvinen, M. et al. (red.), *Kvalitative metoder i et interaktionistisk perspektiv*. Hans Reitzels Forlag.

Järvinen, M. (1993): *De nye hjemløse: Kvinder, fattigdom* og vold, Forlaget SOCPOL 1993

Jensen, S. Q. (2006): *Hvordan analysere sociale differentieringer?* Kvinder, Køn & Forskning, nr. 2-3 2006

Jensen, S. Q. & A. Christensen (2011): *Intersektionalitet som sociologisk begreb*, Dansk Sociologi, nr. 4/22 årg. 2011

Kristensen, Catharina Juul (1994): *Nye fattige - unge hjemløse kvinder i København,* Forlaget Sociologi, København

Kristiansen, S. (2017): "Fortolkning, forforståelse og den hermeneutiske cirkel", I M. Järvinen & N. Mik-Meyer (red.), *Kvalitativ analyse - Syv traditioner*. Hans Reitzels Forlag

Kristiansen, S. & H. K. Krogstrup (2015): *Deltagende observation*. Hans Reitzels Forlag

Kvale, S. & S. Brinkmann (2015): *Interview - Det kvalitative forskningsinterview som håndværk*. Hans Reitzels Forlag, 3. udgave, København

Larsen, N. B. (2006): *Fra "Interkulturelle kompetencer" til et intersektionelt blik - Om socialarbejderes sans for arabisktalende mødres positioner.* Kvinder, Køn & Forskning, nr. 2-3 2006

Larsen, J. E. & I. H. Møller (2016): "Teorier om velfærdsstat og socialpolitik", I I. H. Møller og J. E. Larsen (red) *Socialpolitik*. Hans Reitzels Forlag

Launsø, L. & O. Rieper (2005): "Forskningstyper", I L. Launsø & O. Rieper, *Forskning om og med mennesker*

Löfstrand, C. H. & D. Quilgars (2017): "Cultural Images and Definitions of Homeless Women: Implications for Policy and Practice at the European Level", I P. Mayock and J. Bretherton (edited) *Women's Homelessness in Europe*, Palgrave Macmillan

Ludvigsen, L. B. L. (2009): *Kvindekonferencer på vej: Hvad ved vi i dag om socialt udsatte kvinders trivsel og helbred?* STOF 13

Mayock, P. & J. Bretherton (edited) (2017): *Women's Homelessness in Europe*, Palgrave Macmillan

Moss, K. & P. Singh (2015): *Women Rough Sleepers in Europe: Homelessness and victims of domestic abuse*. Policy Press, Bristol UK (Kap. 3)

Olsen, R. (2015): "Hjemløshed i udvikling", I J. Guldager & M. Skytte (red) *Socialt arbejde - teorier og perspektiver*, Akademisk Forlag

Pedersen, K. (2011): "Videnskabsteori i projektarbejde og - rapport", I Olsen, P, B. & Pedersen, K *Problemorienteret projektarbejde - en værktøjsbog*, Roskilde Universitetsforlag

Pedersen et al. (2012): *SUSY udsat 2012: Sundhedsprofil for socialt udsatte i Danmark 2012 og udviklingen siden 2007*. Statens Institut for Folkesundhed og Rådet for Socialt Udsatte.

Petersen, M. S. (2014): *De dobbelt udsatte: Vi må spejde mod nord efter viden*. Hjemløs, nr. 3/2014

Pilely, T. & P. Brandt (1998): *Posefolket*. Projekt UDENFOR

Rambøll (2009): *Case rapport: Fokus på kvinder i væresteder - projekt 183_2M*. Udarbejdet for Indenrigs- og Socialministeriet. Oktober 2009

Rambøll & SFI - Det Nationale Forskningscenter for Velfærd (2013): *Hjemløsestrategien - Afsluttende rapport*. Udarbejdet for Social- og Integrationsministeriet. Maj 2013.

Regeringen (2006): *Det Fælles Ansvar II - Regeringen 2. handlingsprogram for de svageste grupper*. August 2006.

Rådet for Socialt Udsatte (2016): *Kvinder i socialt udsathed - En undersøgelse af socialt udsatte kvinders livssituation, problemer, ressourcer og behov*.

Staunæs, D. & D. M. Søndergaard (2006): *Intersektionalitet - Udsat for teoretisk justering*. Kvinder, Køn & Forskning, nr. 2-3 2006

Tanggaard, L. (2017): "Fænomenologi som kvalitativ forskningsmetode", I M. Järvinen & N. Mik-Meyer (red.), *Kvalitativ analyse - Syv traditioner*. Hans Reitzels Forlag

Thagaard, L. (2010): *Systematik og indlevelse - En indføring i kvalitativ metode*. Akademisk Forlag

Thomsen et al. (2016): “Hjemløshed”, I Jensen, B. & I. Schiermacher *Udsatte voksne og socialt arbejde*, Hans Reitzels Forlag

Thörn, C. (2001): ”(In-)visibility and shame: The stigma of being a woman and homeless in Sweden”, I Edgar, B. & J. Doherty *Women and Homelessness in Europe*: *Pathways, services and experiences*, The Policy Press

Hjemmesider

Husforbi.dk (2017): *Om Hus Forbi*. Dato 30. maj 2017 (http://www.husforbi.dk/om/hus-forbi/)

Retsinformation.dk (2017): *Lov om social service, LBK nr 1270 af 24/10/2016* (Serviceloven). Dato 2. april 2017 (https://www.retsinformation.dk/Forms/R0710.aspx?id=183958)

Socialstyrelsen (2017a): *Definition af hjemløshed*. Dato 29 marts 2017 (https://socialstyrelsen.dk/voksne/hjemloshed/om-hjemloshed/definition-af-hjemloshed%20)

Socialstyrelsen (2017b): *Aktuelle tal om hjemløshed*. Dato 13. april 2017 (https://socialstyrelsen.dk/voksne/hjemloshed/om-hjemloshed/aktuelle-tal-om-hjemloshed%20)

Vidensportalen på det sociale område, Socialstyrelsen (2017): *Unge og voksne hjemløse - Definition*. Dato 23. juli 2017 (https://vidensportal.dk/temaer/unge-og-voksne-hjemlose/definition)